

Dr SCHINDLER JÓZSEF
Videki Rabbikar
Körleveler
II. 1955.

VIDÉKI RABBIKAR

KÖRLEVELE

- II.

évfolyam

1955

Szerkeszti:

Dr. SCHINDLER JÓZSEF
szegedi főrabbi

Szeged

1955

5715-5716

753718

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MTA KÖNYVTÁRA

SCHEIBER

GYŰJTEMÉNY

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár. 4404 / 19. 88. sz.

A KÖRLEVÉL MUNKATÁRSAI 1955-BEN

- B.: 7-8; 8-9; 9-12; 43-46;
62-67; 93-94; 94-95;
- Benoschofsky Imre dr. 15-21; 80-86; 115-118;
budai főrabbi, az Orsz. Rabbiképző Int. tanára.
- Bernáth Miklós dr.: 112-114;
rabbi, Budapest-Zugló
- Gleichmann Emil: 4-6; 35-37; 119-123;
rabbihelyettes, Baja
- Heves Lajos dr.: 103-104;
a M.I.O.I. elnöke
- Jólesz Károly dr.: 60-62;
rabbi, Budapest-Pesterzsébet
- Katona József dr.: 46-50; 123-130;
főrabbi, Budapest-Dohány utca.
- Klein Tibor dr.: 143-156;
főrabbi, Győr
- Komlós Ottó dr.: 24-25; 25-26; 58-60; 86-92;
rabbi, Budapest-Lágymányos 130-142;
- Löbl Béla 40-43;
főkantor, Győr
- Löwenheim Miksa dr: 157-161;
rabbi, Budapest-Sashalom
- Reis Sándor dr: 209-210; Szeged
főorvos, az Alföldi Izr.Községkerület elnöke,
- Richtmann Mózes dr: 1-4; 72-74; 195-198;
professzor, az Orsz.Rabbiképző Intézet tanára
- Roth Ernő dr: 106-111;
igazgató, Budapest
- Scheiber Sándor dr: 13-15; 31-34; 75-77; 105-106;
igazgató, Orsz.Rabbiképző int. e.i. elnöke.
- Schindler József dr: 27-30; 55-58; 69-71;
főrabbi, Szeged
- Schmelczer Imre: 68; 161-168;
rabbijelölt, Budapest
- Schmelczer Kornél: 168-170;
rabbijelölt, Budapest
- Schwarz Mór dr: 171-175
rabbi, Budapest-Kőbánya.

Schweitzer József dr: 21-22; 77-79; 176-179;
 főrabbi, Pécs
 Szappanos Adám: 199-208;
 főisk.hallg. Budapest
 Teichman Jakab dr: 38-40; 185-187;
 rabbi, Budapest-Ujpest
 Weisz Miksa dr: 23-24; 27-29; 50-55;
 főrabbi, Debrecen 188-194;

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

188-194

Az 1955 évben MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK

VEZÉRCIKKÉK

Richtmann Mózes:	Új évfolyam elé	1-4
Gleichmann Emil:	Őszinte szóval az időszerű szóról	35-37
Schindler József:	A megkésett tavasz	69-71
Heves Lajos:	Órások vigyázzatok a strázsán	103-104
Reis Sándor:	Utószó	209-210

HÉTRŐL HÉTRE

Jólesz Károly:	Törumó	60-61
----------------	--------	-------

ÜNNEPNAPOK

B:	Zájin Ádár	62-67
----	------------	-------

HOMILETIKA

Richtmann Mózes:	Sóvuauusz. Mózes le- szállt a hegyről.	72-74
Teichman Jakab:	Bacher Vilmos beszé- de az 1907/8 tanév megnyitásakor.	185-187
Richtmann Mózes:	Emlékezések a szó- széken, 5716. szuk- kosz 1-ső napján	195-198

ÉLAUN MAURE

B:	József gyermekkora, József bajba kevere- dik, József Egyiptom- ban	7-12
Teichman Jakab:	Az imakönyv tanítá- sához	38-40
Lóbl Béla:	A kórusképzésről	40-43
B:	József találkozik testvéreivel	43-46
B:	A testvérek otthon, Ujra Egyiptomban.	93-95
Schwarcz Mór:	Modern pedagógiai szempontok a régi zsidó irodalomban.	171-175

EVFORDULÓK

Komlós Ottó:	A száz éves tudós J.D.Eisenstein	24-25
Komlós Ottó:	Juda Bergmann tani- tásaiból	25-26
Komlós Ottó:	Májmuni Mózes	86-92

SZEMLE

Scheiber Sándor:	Irodalmi szemle	13-15
Benoschofsky Imre:	Protestáns biblia- fordítás	15-21
Schweitzer József:	J. Hanzelka-M.Zik- mund: Afrika	21-22
Weisz Miksa:	Ismertetések szemléje	23-24
Scheiber Sándor:	Irodalmi szemle	31-34
Komlós Ottó:	Obadja a prozelita	58-60
Scheiber Sándor:	Irodalmi szemle	75-77
Schweitzer József:	A horogkereszt rém- tettei	77-79

TUDOMÁNY

Scheiber Sándor:	Ikonográfiai aggá- dák	105-106
Roth Ernő:	Magyarországi zsidó tudósok a középkorban	106-111
Bernáth Miklós:	Jutalom és büntetés	112-114
Benoschofsky Imre:	Jegyzetek egy regény margójára	115-118
Katona József:	Az ősemberről szóló mythosok és az aggáda	123-130
Komlós Ottó:	Lőw Immánuel levelei Bacher Vilmoshoz	130-142
Lőwenheim Miksa:	Perek Siró a hála- adás énekeinek fejezete	157-161

DAURAU SZ HÓRISAUNIM VÓDAURAU SZ HÓACHÁRAUNIM

Weisz Miksa:	A debreceni hitközség rabbijai	27-29
Schindler József:	Vidéki zsidóságunk	29-30
Weisz Miksa:	A debreceni hitköz- ség rabbijai	50-55
Schindler József:	Vidéki zsidóságunk	50-58
Katona József:	Kayslerling M. emlé- kezete	96-98

Schindler József:	Vidéki zsidóságunk	96-98
Klein Tibor:	A bajai tűzvész	143-156
Schmelczer Imre:	Einhorn Ignác levele Bernfeld Jónáshoz	161-168
Schmelczer Kornél:	Egy ismeretlen ma- gyar zsidó költő	168-170
Schweitzer József:	A pécsi chevra könyv	176-179
Schindler József:	A vidéki zsidóság kormegoszlása	180-184
Weisz Miksa:	A debreceni Deák Fe- renc-utcai nagytemp- lom története	188-194

BÉSZ TÖFILLÓ

Benoschofsky Imre:	Szemelvények egy ké- szülő könyvből	80-86
--------------------	--	-------

TESTÜLETI ÉLET

Gleichmann Emil:	Előkészítő bizottságot	4-6
------------------	------------------------	-----

BIBLIOGRÁFIA

Szappanos Ádám:	Dr. Richtmann Mózes bibliográfiája	199-208
-----------------	---------------------------------------	---------

HÉCHOL VÁÁZARO

Évi jelentések		12
A hetednapos adventisták		26
Schmelczer Imre:	Előadás a héber iro- dalomról	68
Lang Gyula		68
Az Alföldi Izraelita Községkerület köz- gyűlése		74
Gleichmann Emil:	Élet és elmélet. Jegy- zetek egy jegyzőkönyv margójára	119-123

VIDÉKI RABBIKAR

KÖRLEVELE

עשו כמות כמות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בתורה

==UJ==ÉVFOLYAM==ELÉ==

I.

1858-ban, tehát 97 évvel ezelőtt indult meg Szegeden Löw Lipót főrabbi szerkesztésében a "BEN CHANANJA" címen egy teológiai havi folyóirat, amely friss keringést jelentett az akkori német műveltségű magyar rabbikarban. A kaposvári főrabbi ékes német poémában köszöntötte. Rövidesen a zsidó tudománynak elismert orgánuma lett, nemcsak az egész monarchiában és azontul, hanem ott is, ahol a szerkesztő nem volt persona grata: Pesten. A békés és bölcs R. Jósua ben Chananja nevét viselő folyóirat harcosszócsové lett a nem-orthodox törekvéseknek és közösségünk ujjaéledését a kultúrában és zsidó tudományban találta.

Közel száz év után "a Tóra visszatért eredeti helyére", és megváltozott viszonyok, összehasonlíthatatlanul nagyobb nehézségek között indult el Szegedről egy publikáció, amely igazán Ben Chananja békés szellemében óhajt a belső zsidó életnek és a rabbik szellemi életének szolgálatot tenni. Valóban: a nagy idealizmust igénylő vállalkozás lebecsülése volna, ha egynéhány szokványos dicséret szólanommal elmennénk mellette és nem igyekeznénk baráti együttérzéssel résztvenni a munkában olyan értelemben, mint ahogy ezt a most mindenütt ünnepelt 80 éves dr. Leo Baeck berlini rabbi mondotta: "Ein treuer Freund, das heisst ein aufrichtiger Ermahner."

II.

A felszabadulás óta az Országos Rabbiegyesület összejövetelein állandóan hangsúlyoztam, hogy ez a tömörülés a felekezeti élet élők lelkiismerete legyen és a tagok önképzését úgy kell szolgálnia, hogy egy neológ Sasz-Chevrává alakuljon, amelynek minden egyes tagja erkölcsi kötelességet érez résztvenni a közös önművelődésben. Kevés visszhangra találtam, már csak azért is, mert

a viszonyok elsorvasztették a Rabbi Egyesületet.

Elégtétellel látom azonban most, hogy a KÖRLEVÉL legutóbbi számában a "Pirulás nélkül" című cikk fölveti a közös tanulás eszméjét. Az ajánlott mód azonban bonyolult és nem vihető keresztül.

Sokkal egyszerűbben érhető el a közös tanulás lehetősége, ha abból a reális tényből indulunk ki, hogy a vidéki rabbik legnagyobb része az utolsó 15 évben megjelent tudományos könyveket nem ismerheti, de asztalán ott található a Tönach, a Sász és a Sulchán aruch. A munkaközösség számára tehát csak olyan téma alkalmas, amelynek megértéséhez az alapvető dolgok az említett forrásművekben megtalálhatók. A módszer tekintetében ajánlható a régi községekben szokásban volt módszer, modernizálva. Emlékszem ugyanis gyermekkoromból, hogy, amikor R. Dóvid Salczer elfoglalta a homonnai rabbiszéket, előzőleg megírta híveinek, hogy a "ze vöze gaurem" szugjából fog előadni, megjelölte az összes tanulási és Rambam-helyeket, amelyeket fejtegetni fog előadásában és így szégyen lett volna, ha a hozzáértők nem vettek volna részt a preparálásban.

Áttérve a mi dolgunkra, úgy képzelhető ennek a módszernek átvétele, hogy valakit megkérünk, hogy a legközelebbi rabbitestületi összejeövetelen - melynek időpontját, az eddigi módtól egészen eltérően, előzetesen, pontosan kellene megállapítani - tartson előadást, melynek fontosabb adatait syllabusszerűen közölje a vidéki kollégák számára. A részvétel megkönnyítésére, az előadás leginkább kisebb egységekre terjedjen ki. Az előadón kívül két belevont referens is szólaljon föl, akit erre felkérünk. A gyakorlat bizonyára meg fogja mutatni, hogy ilyen módon szellemi élénkséget vagy legalább az eddiginél nagyobb érdeklődést lehet bevinni a vidéken izoláltan élő rabbik közé. De mindennek előfeltétele a Rabbitestület üléseinek évenként többször való t e r v s z e r ű megrendezése.

III.

.. Rabbitestület ülésein előkelően és igaz-

ságosan lehetne a KÖRLEVÉL-lel kapcsolatos termékeny önkritikát gyakorolni. Én mint régi, sok vihart átélt szerkesztő, a következőkben le akarok rögzíteni, egynéhány, tapasztalatból folyó megjegyzést.

1. **Példabeszédek könyvének megállapítása:** "Az embernek öröme van szája megszólalásában, de az időszerű szó milyen jó." /Pr.14,23./ A KÖRLEVÉL-re vonatkozólag ez azt jelenti, hogy öröm ugyan olvasni magyarul salesz-szüdeszi kis homiliákat, de mégis fontosabbak az időszerű kérdések.

Itt a legégetőbb kérdés: a 7-12 éves gyerekek már nem ismerik a héber betűt és a helyzet egyre rosszabbodni fog. Cselekedni kell, hogy megmenthesük a megmenthetőt.

Nem kellene-e áttérni először is a magyar betűkkel átírt legfontosabb imák gépies betanítására és ezzel párhuzamosan a héber betűk tanítására, amely természetesen igen lassan haladhat?

Nem kellene-e közösen megállapítani a hitoktatás közvetlen céljának: a gyerekeket, az idősebbeket arra szoktatni, hogy a templomban f o g n i t u d j á k a k á n t o r t, azaz megtanulják az imák első és utolsó mondatait? Nem kellene-e az előimádkozást ilyen szempontból új orientációknak alávetni?

Nem kellene-e komolyan ezekről a dolgokról tárgyalni, hiszen bölcseink is mondják, hogy amikor cselekedni kell valamit az Örökkévalóért, meg lehet kerülni a hagyományt. /Ész.láászausz lá-Hásém etc./

2. A hitoktatás élénkítésére szolgáló anyag leközlése nem tartozhatik egy havi publikáció feladataihoz. Kevés példányról lévén szó, lehetetlennek tartom, hogy a központi fórumok ne gondoskodhassanak a legkönnyebb és a legalkalmasabb módon az ilyenmű szükségletekről.

3. Bevallom, hogy némely közleményt nem értettem meg és sokszor a szólam között elveszett az értelem. Voltaire ismert szava szerint: az operaművekben minden szöveget énekelni kell, nehogy kiderüljön a szöveg üressége és nevetségessége. De a mi publikációink ügye oly őszinte és oly becsületes, hogy

teljesen szükségtelen a szövegnek frázis-melódiákkal való elködösítése. Beszéljünk egyszerűen és világosan!

4. A kifelé, a hívőknek szóló frazeológiával el vagyunk látva, de befelé szóló gondolatokkal nem igen. Ezért e g é s z beszédek közlése nem vezet célra, éppugy, mint nem célszerű a chaszidikus gnómák gyűjtése sem. /Legyünk őszinték: a valódi de nem a műrostos, Buber-féle chaszidizmus elsősorban rigorózus micvótartást jelent, tehát nem őszinte ennek kultiválása a mi közönségünk előtt. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy rabbijaink ne legyenek magánéletükben chaszidok!/. Ha komolyan tanulni akarunk, akkor a klasszikus modern szónokok /Sachs, D. Jóél, Jellinek, A. Schwarz, Maybaum, Z. Kahn/ beszédei gondolatmenetének, s z e l l e m e s m e g j e g y z é s e i k n e k, v a l l á s v é d e l m i megállapításaiknak ismertetése legyen publikáciánk didaktikai főanyaga.

IV.

Ben Chananja nevével kezdtük és hadd fejezzük be vele. A Misna /Börochausz 28.b./ szerint R. Josua Ben Chananja kritikus időkben ezt a rövid imát javasolja: "S e g i t s d m e g Ö r ö k k é v a l ó a n é p e d e t, I z r a e l n e k m a r a d é k á t, g o n d v i s e l d ü g y ű k e t v á l s á g f o r d u l a t a i n á l."

Dr. Richtmann Mózes.

✱

Felkérjük kartársainkat, hogy fenti közleményre reflektáljanak és véleményüket szabadon írják meg. A KÖRLEVÉL a l á t s z ó l a g ellentétes véleményeket is készségesen közli.

✱

ELŐKESZÍTŐ BIZOTTSÁGOT!

A KÖRLEVÉL legutóbbi számában megjelent cikk "Pirulás nélkül" lelkünkben szökött. Szinte felesleges volt a sok érv. Rabbik felé a továbbképzés fontosságáról beszélni, - nyitott kapu döngetése. Nem

kétséges az sem, hogy szívesen fogadja mindenki a szakemberek bevonását, a központi irányítást, a tanulmányi köröket, mind azt a sok-sok előnyt, melyet a kollektív módszer jelent. Munkánkat teszi eredményesebbé, elhárulnak az akadályok általa. E sorok írója is hivatkozhat az Országos Képviselőt 1953. évi gyűlésén elmondott beszédére, melyben sürgette a Rabbiképző bekapcsolódását - a rabbikon keresztül - a magyar zsidóság szellemi vérkeringésébe. De hivatkozhatunk ezen kívül még a többi felekezetek jó példáira, ahol a továbbképzés hitéleti eseménynek számít, melyet egyházi sajtójuk is méltóképpen regisztrál....

Most már a tettek ideje következik, az alaposan átgondolt, az alaposan megfontolt tetteké. Mert ezt a továbbképzést kétféleképpen lehet megrendezni: eredményesen és - még eredményesebben. Harmadik eset nincs! Kár lenne megszervezni jól, amikor lehet - még jobban. Nem hiányzik hozzá semmi, minden fontos kellék megvan. Vannak lelkes és hozzáértő szellemi vezetőink, akikre bizton számíthatunk, és vannak hivatásuknak élő rabbik, akik mindent elkövetnek, hogy tudásuk minél megalapozottabb legyen, s minél szélesebb látókörrel bírjanak..

És ezzel már el is jutottunk az egyik fontos szempontig: teológusokon kívül világi előadókat is kérünk, a szaktárgyakon kívül más természetű studiumok is legyenek. A hitközségi keretek átalakulása következtében mindjobban előtérbe kerül a rabbi "mindenesi" szerepe. Jogásza, irodavezetője stb. kell hogy legyen a hitközségének. A világi előadók felvilágosító előadásai komoly eligazítást jelentenek ehhez az új munkakörhöz..

Be kellene iktatni az előadások közzé a kollegák egyéni studiumait is. A KÖRLEVÉL-ből látjuk, hogy majdnem mindenkinek van közölnivalója és közlésre érdemes mondanivalója. Hallgatóság nélkül ezek a studiumok elsorvadnak, míg megfelelő nyilvánosság ösztönzést jelent, s buzdítólag hat. Ismerjük a talmud tanítását erről a kérdésről: kinnász szauf-rim tárbe chochme /B.B.22./

De érdekelne bennünket a gyakorlatban előforduló érdekesebb esetek ismertetése és kiértékelése. Mindnyájunk gyakorlatában fordultak és fordulnak elő esetek, melyek ismertetésre érdemesek. A legutóbbi értekezleten /szep. 12-13/ elhangzott erre vonatkozóan egy konkrét indítvány, melyet az értekezlet résztvevői egyhangulag elfogadtak. Mi sem bizonyítja jobban azt a körülményt, hogy ezek a kívánságok közóhajból erednek, mint az, hogy mi ezt egy vidéki értekezletünkön, már meg is valósítottuk. /1. KÖRLEVÉL 53 old./.

Eppen a KÖRLEVÉL példáját bizonyítja, hogy minden helyes ötlet megvalósítható, ha komoly akarat húzódik meg mögötte, - megvalósítható ez is.

Megvalósítható, de sok megfontolást igényel. Sok kérdést kell megoldani, szempontokat egyeztetni, érdekeket, körülményeket egybehangolni, adottságokat mérlegelni, lehetőségeket figyelembe venni, elkövetni mindent, hogy az egész kezdeményezés - még eredményesebb legyen.

Ehhez a munkához egy testület sok, egy egyén kevés, ezt eredményesen csak egy bizottság végezheti. Egy ad-hoc bizottság megalakítását kérjük, melybe az összes illetékesek helyet foglalnak.

És mi bizalmunkat előlegezzük a bizottság munkájához, s fáradozásukhoz - a hitéletünk érdekében is - sok sikert kívánunk!

Gleichmann Emil.

-O-O-O-

"Omár Rész Lóki: Im róiszó tálmid selimmudau kóse ólov kövázsel, bisvil misnószau seénó szöduró ólov, má tákónószau? Jarbe bijsivó!" Taan. 7,

"Tálmid echod hójó lau lör. Eliezer ben Jáakauv sehójó saune völáchás. Löáchár sólaus sónim sóchách tálmudau." Ér. 54. a.

"Omár Róvó: Löaulóm jilmud ódom Tauró vóáchár kách jehege, seneemár: böszaurász Á. chefcáu, vő - áchár kách: uvszaurószau jehege. Áv. Zor. 19a.

-O-O-O-

=====

É L A U N M A U R E

=====

JÓZSEF GYERMEKKORA.

Jákobnak tizenkét fia volt. Tíz közülük erős, hatalmas, felnőtt férfi, de a tizenegyedik, József, akkor született, amikor Jákob már nagyon öreg ember volt. Benjámín, a legkisebbik meg még később. A felnőttség dolgozni jártak, apjuknak töméntelen sok állata volt, birkái, ökrei, tehenei, tevéi annyi, hogy a számukat sem tudta senki. A fiúk ezt a rengeteg sok állatot legeltették kívül a városon. De József még nem volt egészen felnőtt, nem dolgozhatott a fiúvéreivel, hanem otthon élt az apja házában. Olyan okos, olyan szép, olyan kedves fiú volt, hogy mindenki-nek nevetett a szeme, aki csak ránézett. Az apja is nagyon szerette, talán jobban is, mint a többieket, a felnőtt fiukat, akiket csak néhanapján látott. József megtudta, hogy az édesapja mennyire szereti és büszkén járogatott a díszes, cifra ruhában, amit a testvérek közül csak neki csináltatott az apja. A testvérei meg persze haragudtak rá. Ha csak látták, elfordították a fejüket, irigyen összesugtak, egy jó szót sem tudtak hozzá szólni.

Egy éjszaka különöset álmódott József. Reggel el is mondta a testvéreinek:

- Tudjátok mit álmodtam? Nem mást, - így kezdte el, - minthogy kinn voltam a mezőn és kalászat szedegtettem veletek együtt. Az én kalászaim nád-szál egyenesen állottak a közepén, a ti kalászaitek pedig meghajoltak az enyéim előtt mind egyszálalig úgy, ahogy a király előtt borulnak le a szolgák.

De a testvérei erre is csak morogtak. - Nem szégyelli magát ez a gyerek. Ilyet csak álmodni is. Persze, hogy a mieink meghajoltak az óvéi előtt. Mintha nem is lehetne másképp, - mondogatták egymásnak. - Tudjátok ti, mit jelenthet ez az álom? Azt szeretné úgy látszik József, hogy mi hajoljunk meg ő előtt, - és még ezzel büszkélkedik is. Talán király szeretne lenni mifölöttünk.

És így morogtak és dohogtak nap-nap után és keserítették egymás szívét és nem is sejtették, hogy eltalálták az igazat pontosan, mert király lett később Józsefből csakugyan és meghajolt előtt mindenki, a testvérei is mind a tizenegyen. De ezt még nem tudhatták akkor. Ti azonban most meg tudhatjátok rendre.

JÓZSEF BAJBA KEVEREDIK.

Egyszer az történt, hogy Jákob fiai legeltették a nyájaikat és nagyon messze kerültek el ott-honról. Jákob keveset hallott róluk és ezért elhatározta, hogy utánuk küldi Józsefet, hadd hozzon hírt a testvérekről. Măskor is megtörtént ez már, József többször beszámolt apjának a testvéreiről és sokszor hozott rossz híreket. De ennek nem ő volt az oka, hanem a testvérei voltak sokszor rosszak.

József most is felöltözött a szép, díszes ruhájába és elindult a testvérek után. Jó soká kereste őket, amig megtalálta, mert a testvérei messze kerültek, oda, ahol a legkövérebb volt a fű, legtisztább az állatok számára a víz.

A testvérek messziről észrevették Józsefet és nem mondhatni, hogy nagyon örültek a látásának. Nem is gondoltak arra, hogy József sokkal fiatalabb mint ők és talán ezért nem dolgozik még velük együtt, hanem azonnal irigykedni kezdtek megint.

- Nézd, - mondta az egyik, - ott jön megint az álomlátó, hogy kényeskedik a szép ruhájában.

- Nemhogy itt dolgozna mivelünk és vigyázna apánk gazdaságára. Csak jön és kevélykedik és büszkén beszél velünk mint holmi fenséges ur a szolgálival.

- Nem is lesz ennek jó vége, annyit mondhatok, - toldotta meg a másik testvér. - Elfut a méreg, valahányszor csak meglátom... legszivesebben hozzárohannék - és - a keze ökölbe szorult, - a mondatot nemfejezte be.

A testvérek egymásra néztek. Egymásra néztek és értették a szót kimondás nélkül is. Értették, hogy valamennyiüknek utjában áll József és a legjobb volna megölni őt.

József pedig gyanutlanul közeledett. Dehogy

is sejtette, mit határoztak róla a testvérei. De azok, alighogy a közelükbe ért, megragadták keményen, letépték a ruháját és egy kiszáradt kut fenekére vetették.

József egyedül maradt a kut mélyében.

A testvérek pedig, mintha mi sem történt volna, ebédelni kezdtek. Még az első falatokat sem vették azonban le, amikor távoli porfelhőn akad meg a szemük. Jól kinyújtják a nyakukat, jól kimeresztik a szemüket és máris látják, hogy kereskedők karavánja tart feléjük. Egy kicsit ugylátszik mégis nyugtalanok voltak József sorsa miatt, mert abban a pillanatban, amikor megismerték, hogy kereskedők jönnek feléjük, talpra ugrott mind a tiz testvér.

- Mi lenne, ha? - kérdezte az egyikük.

Megint értették egymást. Abban az időben a kereskedők nemcsak ételt-italt árultak, mint most, meg ruháneműt, hanem embert is. Embereket vettek, embereket adtak el örökös szolgaságra. Az jutott a testvérek eszébe: nem ölik meg mégsem Józsefet, hanem rabszolgának adják el a kereskedőknek.

Egy perc sem telt bele. Már szaladnak a kuthoz, már kihuzzák Józsefet, már megalkusznak, már adják a fiut a kereskedőknek, megkapják a pénzt egy pillanat alatt, már vizik is Józsefet az ismeretlen kereskedők Egyiptom országa felé.

A testvérek pedig József otthagytott ruháját bemártják egy báránynak a vérébe, úgy fogják hazavinni az apjuknak, hadd higgye, hogy kedves fiát megtámadták és összetépték kegyetlen vadállatok, attól véres a ruha. Csak Rubén szemében vannak könnyek, ő sajnálja egyedül rabszolgává lett testvérét.

JÓZSEF EGYIPTOMBAN.

Sok volna azt csak elmesélni is, mi minden történt Józseffel Egyiptomban. Klóször rabszolga volt egy előkelő egyiptomi ur házában, aki még az egyiptomi királynak, a fáraónak is barátja volt. Nagyon hűséges szolga volt József, mégis pórul járt. Amikor a leghűségesebb volt, akkor vádolták azzal, hogy hűtlen, pedig nálánál hűségesebb szolgát kerek e földön se lehetett volna találni, olyan komolyan

testben és lélekben annyi hűséggel szolgálta az urát. Még börtönbe is került. Így volt ez már ezzel a Józseffel, egyszer nagyon jó dolga volt és mindenki szerette, egyszer meg mindenki elhagyta szegényt. A börtönben meg az történt, hogy akárki akár milyen álmát elmesélte neki, József azonnal kitálalta, hogy mit jelenthet az álma. Mert az álmok között vannak olyanok, mint a rejtvények, meg lehet őket fejteni okosan, csak éppen érteni kell hozzá. József meg éppen értett hozzá. Ugy, hogy a hire még a börtönön túl is eljutott, el egészen a fáraóig.

A fáraó volt akkor a leghatalmasabb ur a földön. A palotája úgy csillogott a drágakövektől, diszes festményektől, hogy káprázott a szeme mindenkinek, aki csak ránézett. A trónusa szinaranyból volt, a kincse annyi, hogy megszámlálni nem tudta volna senki, a katonáinak száma, mint csillag az égen.

Ez a fáraó egyszer nagyon nyugtalanul ébredt. Hivatja korán reggel a főálomfejtőit, mert ebből is volt neki vagy egy tucat.

- Nagyon furosát álmodtam az éjjel, - így kezdte el a fáraó, - mégpedig azt, hogy valami víz mellett álltam és ebből a vízből kijött hét nagyon szép kövér tehén. Azután hét másik tehén is kijött a vízből, ezek meg csunyák voltak és soványak, minden bordájukat meg lehetett volna számolni. Ilyen csunya teheneket nem is látni Egyiptomban. És egyszerre a csunya, csupa csont-bőr tehenek elnyelték a kövéreket. Lenyelték őket egy harapásra, de meg sem látszott rajtuk, maradtak olyan soványak, amilyenek voltak. Azután meg hét kövér buzakalászt láttam és hét soványat. És a sovány buzakalások ugyancsak bekapták a kövéreket. Mit gondoltok, mit jelenthet ez az álom?

Az egyiptomi álomfejtők előbb összedugták a fejüket, azután kezükbe temették az arcukat, úgy gondolkoztak, de hiába, nem jutott semmi okos az eszükbe.

Akkor említette meg valaki a fáraónak Józsefet. A fáraó lelke olyan nyugtalan volt, hogy kapva kapott rajta, hátha valaki a főálomfejtőn kívül is

meg tudná neki mondani, mit jelent az álma.

Józsefet felöltöztették sebtiben szép ruhába és máris vitték a fáraó elé.

Ott végighallgatta a fáraó álmát és rövid gondolkodás után így szólt:

Tudom fáraó, mit jelent az álmod. Isten azt közölte veled álmában, amit tenni akar. Hét kövér tehén azt jelenti, hét bőséges, gazdag, jótermésű év következik egyiptomban. Annyi gabona fog teremni, hogy csak legyen elég ember, aki learassa. A hét sovány tehén pedig azt jelenti: a hét bőséges boldog év után hét keserves esztendő következik. Hiába vetnek, hiába szántanak, hiába boronálnak. Kalászok üresek maradnak, a fákon nem terem gyümölcs.

- Tetszik nekem az álomfejtésed fiu, -fütytyentett a fáraó. - Hét bőséges év, és utána hét sovány, amint a hét utóbbi meg is emészti, el is fogyasztja a gazdag év termését. Világos és érthető.

- Jól mondod fáraó - így szól ismét József. Csak vigyáznod kell el ne herdálják a csodálatos bőségű év minden termését. Építtess csűröket és magtárakat szerte az országodban mindenfelé. Gyűjtsétek össze mind a felesleges gabonát. És azután, ha majd eljön a hét szűk esztendő, meggondoltan és terv szerint adass gabonát országod lakosainak és mentsd meg őket az éhezéstől. Talán még messze országok földjéről is Egyiptomba fog jönni a nép, hogy itt gabonát vásároljon. Pénzt és gazdagságot fog jelenteni néped és országod számára az álmod, fáraó.

- Száztíz álomfejtőm van, harminchárom jövendőmondóm. De annyit mondhatok, álomfejtés soha, soha nem tetszett még ennyire, mint most a tiéd!

- A gabona összegyűjtése nem lesz ám könnyű dolog. A szétosztása még sokkal nehezebb. Országod minden felesleges gabonáját össze kell gyűjteni a bőség éveiben. És gondolni arra, hogy az éhezés hét esztendejében mindenkinek jusson mérték szerint. Országod legokosabb és legkörültekintőbb emberére bizzad a gyűjtés és a szétosztás nehéz munkáját.

- Így fogok tenni, - mondta a fáraó és látott rajta, hogy erősen gondolkodik. - És tudod, hogy ki lesz az, akit a begyűjtés és a szétosztás súlyos munkájával megbizok? Te leszel fiu!

A fáraó felállt. József szíve, amikor hallotta ezeket a kitüntető szavakat, olyan hevesen dobogott, hogy attól félt, a körülötte állók is meghallják. A körülötte állók pedig, a katonák, az udvari népség és előkelőség nagy tisztelettel fordultak József felé.

- Ugy cselekszel majd, - ahogy a legjobbnak látod, - folytatta a fáraó. Parancsaidnak és rendeleteidnek engedelmeskednie kell mindenkinek. Az én nevemben parancsolsz. Megbízom benned. És hogy a népnek is megmutassam, hogy neked engedelmeskedni kell, királyi jelvényeimmel díszítlek téged.

-Ezzel a nyakához nyult és egy diszes és pompás királyi láncot vett le és József felé nyújtotta.

József elvette a láncot. Remegő kézzel a maga nyakára tette, jól tudta, hogy azzal a láncsal a fáraó a helyettesévé tette őt.

A katonák pedig és mind az udvari népség, amikor meglátták József nyakán a királyi láncot, némán leborultak az új vezér elé.

Igy lett József népek fejedelme. De hátra volt még, hogy leboruljanak előtte a testvérei is. És ez is bekövetkezett később rendre. De ezt már a következő mesék fogják elmondani.

B.

-o-o-o-

ÉVI JELENTÉSEK részletesen mutatják a hitközségek és intézményeik munkáját és a zsidó élet minden jelenségét. A múltban még egyesületek és intézmények is nyomtatott évi jelentéseket készítettek. A keretek összezsugorodásával az évi jelentések is lassan elmaradtak. Az Országos Szervezeti Szabályzat megalkotásának ötödik évfordulója alkalom arra, hogy az 1950-1954 évekről összefoglaló jelentéseket készítsenek azok a hitközségek és községkerületek is, melyek ezt eddig nem tették. Az ilyen jelentések szempontjaira a KÖRLEVÉL szívesen visszatér.

-o-o-o-

=====

S Z E M L E

=====

IRODALMI SZEMLE

1.

A Májmuni-évforduló alkalmából néhány érdekes Májmuni-legendát tettek közlé /Jeda-m, II.1954. 102-106., 191-202./- Ezzel kapcsolatban felhívjuk a figyelmet arra, hogy a magyar zsidóság ajkán is élnek Májmuni-legendák. Egyik közülük a filária-be-tagságének emlékét őrzi /Blau Lajos-Enten Manó: Maimonides a nép ajkán. Mult és Jövő. XXVI.1936. 77-78., 116./ Erdemes volna összegyűjteni őket.

2.

A meglévő két héber bibliográfiai folyóirat /Kirját Szefer, Jád, Lákóré/ mellett egy harmadik-orthodox irányzatú- indult meg Izraelben: Hászéfer /A könyv/. Szerkesztője: Cövi Harkavy. Első számában többek között könyvészeti összeállítás olvasható az orthodox-tudományos irodalom 1953-as terméséről Izraelben.

3.

Az Echod mi jaudéa Romániában énekelt változatát közli S Rashkovsky /Jeda-m. II. 1954. 265./- Az eredetinek erőszakkal elferdített szövege ez, hogy idegen nyelvűnek hangozzék. A paródiák határát surolja már.

4.

S. M. Stern, az Orsz.Rabbiképző Intézet volt növendéke, ma Oxfordban él mint az Enc.of Islam titkára. Legutolsó közleményében egy szicíliai héber költői kört mutat be, mely a spanyol-zsidó fénykor-szak hatására kezdett dolgozni a XII.században. Élén Anatoli b. Jószéf állt /Journal of Jewish Studies.V. 1954. 60-79./.

5.

F. Stummer, a müncheni egyetemen az Útestamen-tum professzora, ismerteti a zsidó liturgiára vonatkozó újabb kutatásokat, köztük e sorok írójaét is. Beszámolója keretében fontos párhuzamokat hoz a pijszuthoz az egyházi liturgiából /Freiburger Rund-brief.VII. 1954/55. 30-34./- Olyan terület, amelyen

még sok tennivaló volna.

6.

A Kirját Széfer /XXX,1954.136./ beszámol a Héber Kéziratkutató Intézetéről,1950-ben alakult. Tudományos munkatársai: N. Lony és Löwinger Sámuel. Célja, hogy összegyűjtse a világ összes héber kéziratának mikrofilmjét /szineseket is/, vagy fotokópiáját. Eddig Ausztráliából, Németországból, Olaszországból, a Vatikánból és Svájcából kaptak fényképeket. A magyarországi Kaufmann-gyűjtemény fényképezése most folyik. A tudományos kutatást ez nagy mértékben fogja fellendíteni, mert egy helyen lehet majd áttekinteni a zsidó irodalom egész kézíratos anyagát.

7.

Nechunja b.Hákana, I.századi tanna imája így hangzik: Hálát adok tenéked, hogy osztályrészem a tanház lakói közé tette és nem az utcasarkok ténfergőie /jósvé köránót/ közé." /Ber. 28b./ A "jósvé köránót" fenti fordítása Krausz Sámuelből ered. Ch. Leshem most azt bizonyítja, hogy a qrn tő az arabban harci fegyverek megjelölésére szolgál/kard, nyil, stb./ Van olyan olvasat, amely "jósvé mőszá-cháké köránót-ot mond/- bot di R. Natan. Ed. Schechter.73./ Ezek szerint a helyes fordítás: "És nem a cirkuszjátékok /gladiatori játékok/ szemlélői közé" /Szináj.XVIII.1954. Nr.2. 131-134.

8.

A Vatikán folyóirata /Biblica XXXV.1954.547./ regisztrálja Solomon Gandz, a Dropsie College professzorának halálát.Gandz a zsidó irodalom matematikai vonatkozásainak volt világszerte első szak tekintélye.

9.

Antoine Meillet és Marcell Cohen művéről /Les Langues du Monde.1952./ olvashatunk beszámolót a Magyar Nyelvőrben /LXXVIII.1954.217-220./ --datai szerint a világ összes ismert nyelveinek száma 2500-és 3500 között mozog. "E roppant számból Eurázia aránylag csekély részt kér magának: Európában alig 50 különböző nyelven beszélnek, de Közép-afrikában száznál jóval több bantu nyelv él, s a szudáni nyelvek száma megközelíti az 500-at is.Még nagyobb változatosságot mutatnak az amerikai nyelvek, különösen Közép-és Délamerikában:alig 15 millió

bennszülött lehetett e földrészben felfedezése idején, de megkülönböztető becsalések szerint 900 nyelven beszélt, s Amerikának 12 millióra csökkent őslakósa ma is 6-700 különféle nyelvet beszél."

10.

Nagy Dezső "Adatok a Csengrad megyei munkás-folklórhoz" c. dolgozatában /Ethnographia. LXV. 1954. 131./ közli egy 62 éves szegedi kőműves elbeszélése alapján "Szun-Vu-Kung, a kőmajom" történetét. Kazahsztánban hallotta mint hadifogoly. Ezt a kínai népmesét /Richard Wilhelm: Chinesische Volksmärchen. Jena, 1917. 350-384./ magyarul megver-
selte már 1935-ben Szabó Lőrinc /Összes Versei. Bp., 1943. 440-443./ s prózában lenyomatta az Uttörő gyermekujság /I. 1946. 19.szám/. Az utóbbi helyek egyikében is olvashatta a szegedi kőműves.

Dr. Scheiber Sándor.

-o-o-o-

PROTESTÁNS BIBLIAFORDÍTÁS.

A protestánsok új bibliafordításának munkálatai szépen haladnak. A mi héber bibliánkat, vagy-ahogy a keresztyének mondják- az "Öszövetséget" egy tudós társaság fordítja: "A magyar bibliatanács öszövetségi szakbizottsága". Hivatalosan ez a fordítás Károli Gáspár régi fordításának és a nagy tudományu Czeglédy Sándor revíziójának újabb revíziója, valójában új fordítás készül.

Mózes öt könyvének próbaüzetei megjelentek. Az itt következő sorok az egész fordítással általánosságban, részleteiben pedig Mózes első könyvével foglalkoznak.

Az Eredet Könyve dr. Pákozdy László Márton igen érdekes és tanulságos bevezető tanulmányával kezdődik.

A szó legszebb értelmében vegyes érzéssel vettem kezembe a szép füzeteket. Öröm, igazán nagy öröm tudni, hogy van "éhség nem a kenyérre, és szomjuság nem a vízre, hanem arra, hogy hallják Isten igéjét". Vagyis, hogy van olyan igény, amelyet ennek a fordításnak kell betölteni. És boldogság látni, hogy komoly tudósok társasága mily nagy figyelemmel, oda-

adással, lelkiismeretességgel dolgozik hosszú időn át, hogy a "hebraica veritas" -t., az eredeti héber szöveget megértsék és jól tolmácsolják... másik érzés a szégyenkezésé- "völónu bausesz hápónim", ha van lehetőség ilyen munkára, miért maradunk mi adóssai hiveinknek a zsidó bibliafordítással? Híjján vagyunk megfelelő szellemi erőknek? Nem hiszem. És még ha így is lenne, újra kiadhatnók az IMIT magyarázatos Tórafordítását, vagy a Frenkel Bernát-szerkesztette Szentírás-t. De többet kellene tenni: magyarázatos Szentírás-fordításra van szükség, a prófétákat, a zsoltárokat, Jób könyvét mennyi lelki haszonnal és épüléssel olvashatnák hiveink, ha szép fordítással és jó kommentárral letörnök a "hét pecsétet" ezekről a könyvekről.

Az új protestáns fordítás minden eddigi magyaryelvű fordításnál inkább - Czeglédy hagyományát követve - az eredeti héber szövegen alapul. Az "Ószövetségi Szakbizottság" alapelvül azt fogadta el, hogy "minden egyéb szempontot alárendel az eredeti szöveghez való hűség szempontjának". A bizottság komoly munkát végzett, havonta 5-10 napos munkaüléseket tartott. "Lelkiismeretük... az eredeti szövegre volt elkötelezve", másrészt az a meggyőződésük, hogy "a Biblia... akkor igazán az Élet Könyve, ha azokhoz viszik, akik még nem olvasták, még nem ismerik", tehát: "Isten örök Igéje magyar szóöltözetének mindig olyan új állapotban kell lennie, hogy szavai ne legyenek akadály a lényeghez való jutás utjában."

Elvileg tehát a mű zsidó fordításaink közül a Frenkel-féle Szentíráshoz áll a legközelebb. Elhagyták a Károli-biblia sok "valé"-ját, "légyen"-jét, "imé"-jét, egyhangu "és"-einek tömegét. Jó mai magyar nyelven, könnyen gördülően, olvashatóan folyik a szöveg, nincs v e r s-ekre szabdalva, hanem mint legtöbb újabb héber szövegünkben: csak a lapszélen jelzi szám a verset, a gondolati egységek bekezdésekbe foglaltak. Egy-egy kis egységnek címe- régi kereszttyén bibliafordító hagyomány nyomán- egyben magyarázat is.

Az szándék nyilvánvaló: a fordítás olyan legyen, hogy mindenki olvashassa és olvasván a tartal-

mat, a mondani való t értse és magaéva tegye. Ennek a szándéknak és az eredeti szöveghez való hűség lelkiismeretbeli követelménynek, ha kell feláldozzák azt az "ódon zamatot", azt a "nemes patinát", amelyet sokan a Biblia lényeges ismertetőjegyének tartottak, azt a hangnemet, amelyben ugyan emelkedetten visszhangzott az "Ige" s amelyben nem egy bibliaolvasó "kedves igéjét" emlékezetébe és szívébe zárta, de amely mégis a többségnek nehézkesen, kenetesen hangzott, talán üresen is. Az a bátorság és következetesség, amellyel a fordítók eljárak, tiszteletet érdemel. Tudós buzgalmuk ugyancsak méltó az elismerésre.

Az új fordítás célja: a könnyű olvashatóság. Ez a cél szabja meg erőnyeit, ebben rejlenek hiányosságai is. Pl. lássunk egy mondatot: /I.3,8-10./ Amikor azonban meghallották az Ur Isten hangját, amint a napi széljárás idején a kertben járt-kelt, elrejtőzött az ember és felesége az Ur Isten elől a kert fái közé. Az Ur Isten azonban szólította az embert és azt mondotta neki: Hol vagy? Ő pedig így felelt: "hallottam hangodat a kertben és megijedtem, mert meztelen vagyok. Ezért rejtőztem el." Valóban gördülékeny, jó próza. Olyan, mint egy novella. De az eredeti szöveg eleven színessége félelmetessége, az Isten számonkérő szavának egyszerű tartalma, az ember halálos riadalma valamiképp elsikkadt. "azonban", "amikor azonban", "pedig" - "ezért rejtőztem el" /külön mondatban/ - mindez - ismétlem - novellisztikus, s ha szép is önmagában, amaz ósi, eredeti, bővérű, kevéssel sokatmondó elbeszélő stílus, amelyik az Éden történetét elmondja, kissé megfakul a tolmácsolásban.

Vagy vegyük mindjárt a bevezető szavakat.

"Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá volt, és sötétség volt a mélység színén és Isten Lelke lebegett a vizek fölött.

Akkor azt mondotta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. És látta Isten, hogy jó a világosság; és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől. És elnevezte Isten a világosságot nappal-

nak, a sötétséget pedig éjtszakának nevezte el. Így lett este és lett reggel: első napⁿ.

Nézzük meg, hogy tolmácsolja ugyanezt a szöveget Buber-Rosenzweig fordítása. /Ezt a fordítást különben ismerik és nagyra értékelik az Őszövetségi Szakbizottságban/.

"Im Anfang schuf Gott den Himmel und die Erde.

Und die Erde war Irrsal und Wirrsal.

Finsternis über Urwirbels Antlitz.

Braus Gottes spreitend über dem Antlitz der Wasser.

Da sprach Gott: Licht werde! Und Licht ward.

Und Gott sah das Licht, dass es gut war.

Und Gott schied zwischen den Licht und der Finsternis.

Gott rief dem Licht: Tag! und der Finsternis rief er: Nacht!

Abend ward und Morgen ward: Ein Tag."

A magyar fordítás nyugodt prózában közöl tényeket. Buber fordítása érezteti a Berésisz első fejezetének emelkedett, költői, bizonyos értelemben tudós stílusát, olyan stílust, amely leginkább a jó papi beszédre emlékeztet. De sokkal többet is megéreztet. .. "tohuvabohu"-t, Irrsal und Wirrsalnak fordítja, nemcsak az eredeti páros - szó ősi hangzását, halljuk, de megjelenik előttünk az, amit a héber szó idéz: a káosz fogalma. Igaz, hogy a görög káosz szó is szakadékot jelent, tehát "puszta és kietlen" valamit, a héber szó is pusztát is jelent, de nyilvánvaló, hogy itt az őskáosz mítosza vallásilag legyőzött és meghaladott elem, költői célzás gyanánt jelen van, "Urrwirbels Antlitz" is érezteti a Tehom-Thiamat, az Őstenger-Sárkány nevét, amelyet a héberben mindig névelő nélkül irnak, tehát személynévnek érznek. "Isten Lelke" - dogmatika, nem tudományos interpretációja az eredeti értelemnek. Az eredetiben ruách Elauhim van, a ruách szó szelet, vihart, szellemet is jelent, a "lebegett" szó sem adja a héber rócháif ige teljes értelmét: ugyanez az igealak csak egyszer fordul még elő a Szentírásban, a másik helyen a sasról van szó, hogy kiterjesztett szárnyakkal lebegve fészke fölött védi kicsinyeit. .. szó ismét vallásilag meghaladott mítoszt idéz költői kép gyanánt:

a főniciaiak sajátosságos "világtojtás"- mitoszát. Ha még hozzáveszem, hogy a bórésisz szó alighanem birtokviszony-félében van a következő mondattal, a fordítás talán így valahogy tolmácsolhatná az eredeti szöveg gazdag utalásait és hangulatát:

= Kezdetben, amikor Isten teremtette a mennyeket és a földet, a föld merő zür-zavar volt. Sötétség Östenger színén, Isten lehellete költögetve lebeg a vizek színén... világosságnak kiáltotta Isten: nappal! A sötétségnek pedig kiáltotta: éjszaka! Este lett, reggel lett: egy nap. =

Más példa. Lótról a szodomaiak azt mondják: Hóechod bó lógur vöjispaut sófaut. Nyilván közmondás -vagy szállóige-szerű mondat, kiemelkedik a prózai szövegből a gonosz idegengyűlölet velős, tömör megfogalmazásával. Buber fordítása: "Kam da der Eine zu gasten und will nun rechten und richten?!" Ez új magyar fordításban: "Ez az egy, aki jövevényként jött, s már is egészen ő szabja meg a törvényt?!" Tartalmilag a mondat második fele kitűnő, de valami hiányzik a f o r m á j á b ó l.

Még egyetlen példát szeretnék feljegyezni. Izsák feláldozásának történetében kétszer fordul elő: "és mentek ketten együtt". Először azt érzi az olvasó: a fájdalmas lelkű apa és a mit sem sejtő fiu megy együtt a végzetes utra. ..után - mikor a gyermek már megkérdezte: hol van a bárány az égőáldozathoz? - és az apa kiméletes formában ugyan, de mégis megmondja az igazságot: Isten majd gondoskodik magának bárányról az égőáldozathoz; fiam- akkor az "és mentek ketten együtt" refrainje tragikus csengésű: most már ketten, mind a ketten tudják a valót. /Gunkel/. Kár, hogy a fordítás elmosza ezt a "vezérigét" mondván először "s úgy mentek ketten együtt"; másodsor: "így mentek tovább ketten együtt". Pedig ismerik és helyeslik Buber-Rosenzweigék a vezérszavakról vallott elméletét, s idézik is a bevezetésben: "Ha valahol hangösszezsindülések, szavak, szóösszefüggések egy szakasz különböző részeiben... ..sajátosságos és földerithető összefüggés jellegével... ismétlődnek, ott nagyon hallgatni kell erre

az ismétlődésre, hogy mit tanít". /Die Schrift und ihre Verdeutschung./ Példának idézi az "ádómó" szót, amely termőföldet jelent. Hogy Gen. 4, 11. átkában nem "erec", hanem "ádómó" van, az igen jelentős, nem az egész földkerekséget éri átok, csak a termőföld adja termését nehéz, verejtékes munkáért. Káin "auvéd ádómó" volt, a termőföld rabszolgája, vagy éppen kultikus tisztelője, Noé viszont "is ho-ádómó", a földnek embere, ura, nem szolgája.

Méltánytalan lenne a fordítás fentebb említett hiányosságait a munka értékéből levonni, hiszen a fordítók számára tudatos volt, hogy minden igényt csak több fordítás elégíthetne ki: "kellene egy tudományos jellegű fordítás... kritikai jegyzetekkel... kellene egy irodalmi jellegű... inkább az író szándékaira, mint a betűre figyelő népies fordítás"- írják a bevezetésben.

És hogy nincsenek hijjával a költői érzéknek, azt az ilyen szép mondatok bizonyítják: /29, 20./

"Igy szolgált Jákób Ráhelért hét esztendeig, de ez csak néhány napnak tűnt előtte, annyira szerette őt."

Vagy az eredeti asszonánc-szerű szójátékot tolmácsoló: /49, 19./ "Gád, háborítja had, de ő is sarkába mar majd!"

Vagy: /49, 22-25./

"Termőfa ága József, termőfa ága forrás mellett, hajtasai átnyulnak a kőfalon. Ezért keserítik, nyilazzák és üldözik őt az ijászok. De szilárdan marad kézive, feszülnek keze izmai, Jákób Hatalmasának kezétől, onnan, Izráel Pásztorától, Kősziklájától, atyád Istenétől, aki megsegít téged, a Mindenhatótól, aki megáld téged az ég áldásaival felülről, a mélység áldásaival, melyek alant terülnek el."

A helyes interpretáció csak itt-ott, egész kivételesen ad helyet a megszokott tévesnek. /Például 3, 6.: "kivánatos is a fa, hogy m e g o k o s i t s o n"- az ókori fordítások alapján a helyes szó: "a rátekintésre"./

Helyes, hogy a héber "v" - kötőszót nem mindenütt és - sel fordítják. Még helyesebb volna egyes helyeken a különböző kötőszavak helyett egyáltalán nem fordítani, hiszen ennek a mással-

hangzónak sokszor csupán igeragozó funkciója van.

* szöveget kísérő jegyzetekben kevés a tudományos értékű magyarázat. * legtöbb jegyzet a közös protestáns dogmatika utalása.

Jegyezzük fel a fordító bizottság tagjainak nevét: Kállay Kálmán, Pákozdy László, Deák János, Pálfi Miklós, Bottyánszky Janos, Tóth Lajos, Pap László, Zászkaliczky Pál. Legyünk nekik hálásak komoly, lelkiismeretes, tudós munkájukért, a Szentírás szövege és a héber nyelv irántvaló mélységes tiszteletükért, jól olvasható, tiszta magyar prózájukért, a Bibliát az olvasóhoz közel-hozó mai nyelvükért, elismerésre méltó és a további könyvekben még emelkedő értéket teremtő eredményükért.

Mivel pedig a fordítás mindig interpretáció, állásfoglalás és a legmélyebb meggyőződésekből és érzésekből következő attitűd is - tehát e fordítás elsősorban protestánsokhoz szól- mi, zsidók, legyünk hálásak a fordítóknak, sőt a protestáns egyházaknak is példamutatásukért, mely a mi zsidó lelkiismeretünk ajtaján kopogtat.

Dr. Benoschofsky Imre.

-o-o-o-

* további könyvek bírálatát folytatólagosan közöljük.

-o-o-o-

J. HANZEKA-M. ZIKMUND: A F R I K A.

Az álmok világában és a valóságban. Művelt Nép Könyvkiadó Budapest. 1954.

Három gyönyörű kiállítású, remek fényképfelvételekkel és színes mellékletekkel ellátott kötetben számolnak be a szerzők afrikai utjuk élményeiről. * rendkívül élvezetes munka olvasása közben, itt-ott zsidó reminiszenciák támadnak bennünk.

Az első kötet elején meghatottan nézi a zsidó olvasó az ódon Fez városáról készült felvételeket. * mórstilű kapubejárat és a sikátorszerű uccácska talán a Rif vagy Májmuni lépteinek nyomát őrzi.

Tuniszról szólván megemlékeznek a szerzők az attól délre nem messze elterülő Kairuvánról a "mozlimok szent városáról". Számunkra ez a városnév az egykor virágzó zsidó szellemi központot is jelenti. Kairuvánnal R. Chusiél és Chánánél, R. Jákob b. Nisszim neve fonódott egybe, zsidó lakói történeti érdeklődésének pedig Serira gáon híres levele megszületését köszönhetjük.

A szerzők tripoliszi emlékeik során együttérzéssel szólnak arról a borzalmas pogromról, amelyet 1945 novemberében az arabok vittek végbe az ottani zsidó lakosság ellen, angol bujtogatásra. A három Bertalan éjszaka során százhusz zsidót gyilkoltak meg állati kegyetlenséggel. Az angol katonaság nem vonult ki kaszányaiból...

Arab világban járván, bő tájékoztatást kapunk a vallásról, ritusról. Sok szó esik vallástörténeti témákról az egyiptomi fejezetekben. Színesek a kairói élmények. A piramisok lábához ér a közeli szálló jazz-muzsikája. Nekünk Kairó, Májmuni lakóhelye is, a zsidó tudomány egyik multbeli centruma s nem utolsó sorban a genizák városa.

Megismerkedünk a bessziniával a falasák országával, ahol az elveszett tiz törzs nyomait keresték.

A délafrikai fejezetekből érdekes vallás-történeti és néprajzi ismereteket nyerünk. Megtudjuk, hogy egyes helyeken még az utóbbi időkig is divott az emberáldozat, amelyet az európai kormányzatnak sikerült megszüntetni. Mind a pogány, mind a keresztény kafferek máig megőrizték a férfiváavatás körülmetéléssel járó ritusát. Tízennyolc-huszéves korban kerül sor erre. Ugyancsak a kaffereknél bukkanunk körvonó Choni késői kollégájának nyomára.

A felette tanulságos három kötetnek jónéhány szép felvételét és beszámolóját hasznosíthatja alkalom adtán a rabbi, a maga tanuló, tanító munkájában.

Dr. Schweitzer József.

ISMERTETÉSEK SZEMLÉJE.

NACHUM N. GLATZER: Der Heilige von Frankfurt, "Franz Rosenzweig", Sein Leben und sein Denken. Schocken-Verlag, New York, 1953. - angol címe: Franz Rosenzweig, His Life and Thought. JUDAICA. Zürich 10 Jahrgang. Heft 4. 1954. december 1. Ismerteti: Franz von Hammerstein. - 253-254 p. -

Ezen a 438 oldalból álló könyv bevezetés akar lenni mindazok számára, akik szeretnék Franz Rosenzweig gondolatvilágában elmélyedni. Enélkül, ha nem is lehetetlen, de legalább is nagyon nehéz. Franz Rosenzweig élete és gondolatvilága olyan gazdag, hogy hatása alól nem könnyű magunkat tultenni, ha egyszor vele megismerkedtünk.

Nachum N. Glatzer Frankfurtban osztálytársa volt és azután is szoros barátság fűzte őket egymáshoz. Ő kezeli ma is a Rosenzweig-archivumot és számos eddig még nyilvánosságra nem hozott adat birtokában van. E könyvével F.R. gondolatvilága hátterét világítja meg, írásainak értelméhez vezet el és ezáltal a modern zsidóság kifejlődéshez elvezető utat is egyuttal megvilágítja.

F.R. 1886.-ban Kasselben született. Szülei csak névleg voltak zsidók. Háromnapos zsidók. Életükben, otthonukban alig van nyoma a zsidó vallásosságnak. Mielőtt a hat éves fiúcska átlépné az iskola küszöbét, egyik nagybátyja arra figyelmezteti, hogy soha egy pillanatra se feledje el, hogy ő zsidó. Így az "alig zsidónak lenni" és a "mégis zsidónak lenni" érzések közötti feszültségben telik el ifjúsága, amely később, félelmetes problémája lett. Tizenegyéves korában, mint a kasseli Fridrich-gimnázium tanulója, egy napon kitűnő bizonyítványával lepi meg édesapját. Amikor az ígéretet tesz neki, hogy bármilyen kigánságát teljesíti, akkor ő egyedül csak azt kérte, hogy vegyenek melléje egy olyan tanítót, akitől csak hébert szeretne tanulni.

Egyes barátainak, mint Hans és Rudolf Ehrenberg, Joseph Prager és később Eugen Rosenstock befolyására, mint korábban annyian, ő is elhatározza magát, hogy keresztény hitre tér át. Bár filozofiai ta-

nulmányai alatt sok olyan kérdés merült föl benne a keresztény hittal kapcsolatban, amelyekre nem volt felelet, mégis áttérése mellett marad meg, de azzal a kikötéssel: "Nem mint pogány akarok a keresztény hitvallásba belépni, hanem mint annak alapítója, aki zsidó volt." A kitűzött megkeresztelkedése előtti előkészületeiben Roshásonokor és Jomkippurkor részt vesz a zsidó istentiszteleteken és itt váratlanul fölfedezi tiszta zsidó hitét és meggyőződését, amely mentes a történelem átkaitól, "der sich auch nicht in einem "Wesen den Judentums" erschöpft, sondern geprägt ist von dem Anruf Gottes "Höre, Izrael....." Der einzelne Mensch, die Person, wird von Gott aus dem scheinbar unwiderruflichen Ablauf der Geschichte herausgerufen und der Ewigkeit gegenübergestellt. Diese Direktheit des Göttlichen Anrufs - diese Ich-Du-Beziehung, um mit Buber zu reden - fand Rosenzweig im Christentum nicht, weil der Christ immer unterwegs ist vom ersten zum zweiten kommen Jesu Christi und den drama der Weltgeschichte auf diesem Weg nicht entrinnen kann."

Dr. Weisz Miksa.

-o-o-o-

=====

É V F O R D U L O K

=====

A SZÁZÉVES TUDÓS.

Különleges évfordulónak volt ünnepeltje J.D. Eisenstein az Aúcar Jiszróél kiadója, aki most lett száz éves. Kivételes kora ellenére még tele van alkotókészséggel, most készül kiadni Aúcar Hákábbóló és Aúcar Hamászauresz című műveit.

Lengyelországban született, ifjusága olyan volt mint a többieké a keleti zsidóságban, a chéder és a jesiva falai között pergett le. Megismerkedik a haszkála irodalmával is.

Fiatalon tengerentúlra vándorol, ahol ingkésztéssel kezd foglalkozni, majd kiváló üzleti érzéke folytán gyorsan emelkedik anyagi javakban. Ké-

sőbb szervezőkészségét és üzleti érzékét a tudomány szolgálatába állítja, melynek nyomán vállalkozásaiból komoly művek látnak napvilágot.

Első nagy vállalkozása az Lucár Jiszróél c. tizkötetes enciklopédia /1910-/, melynek munkatársai között a zsidó tudomány legnagyobbjai is résztvettek. Majd egymásután jelennek meg "Lucárjai": au. midrósím 1915, au. dinim uminhógin 1917, au. dörúsím nívchórim 1918, au. dörósausz 1919, au. pörúsím vöcijjurim el hágódó sel peszách 1920. Gyűjtőmunkája jelent meg ezenkívül a Szentírás és a tal-mud bölcseinek tanításaiból és a hitvitákból. A rabbi gyakorlati munkájában kitűnően használhatja a fent idézett gyűjtőmunkánkat.

Önéletrajzát 1929-ben adta ki Lucár Zichraunauszáj címen, mely sok érdekes feljegyzést tartalmaz kora íróira és irodalmi vállalkozásaira.

Dr. Komlós Ottó.

JUD. BERGMANN TANÍTÁSAIBÓL.

A közelmúltban halt meg 80 éves korában Juda Bergmann, a neves folklórlista és aggádkutató, az egykori berlini rabbi, akinek tudományos munkásságában a zsidóság tanításainak népszerűsítése is lényeges törekvése volt.

Kegyeletül a kiváló tudósnak álljon itt néhány tanítás egyik munkájából, /Hoom vöruchau, Jerusálem 1937./.

-- palesztinai arabok körében él az a hit, hogy szárazság idején a gyermekek imádsága nyomán megered az eső. Ezért, ha kimarad az őszi eső, vagy télen hosszabb időn át szünetel, akkor a gyermekek a falvakban kimennek estefelé az uccára és ott hangosan énekelik: "Urunk, Urunk, kicsinyek vagyunk, mit vétkeztünk mi?"--

-- az a hit, hogy a gyermekek imádsága szárazság idején megnyitja az ég kapuit, megtalálható az aggádkában is. Amikor esőre volt szükség, akkor Chónonhoz, a Körvonó Chóni unokájához gyermekeket küldtek a bölcsek, a kicsinyek megragadták ruhájá szélét és

ekként kérték őt: „atyánk, „atyánk adj nekünk esőt. Ezután Chónon az ártatlan gyermekek érdemében könyörgött /Táán.23b./.

▲ gyermekek imádságát bármely baj idején foganatosnak érezték. Susán városában Mordöcháj böjtre szólítja fel az iskolás gyermekeket, akik sirva könyörögnek az életért Istenhez.

Mózes a gyermekek imája és böjtje érdemében kér irgalmat a zsidóság számára és Isten elhatározza megmenekülésüket. /Midrás Abba Gorjon 19./.

E hit a későbbi időben is élt a zsidóságban. ▲ kairói zsidóság Achmed Saitán pasa idején súlyos helyzetbe kerül, a spanyolországi származású tudós, Rabbi Sömuél Szidilló /1455-1530r/ a tizenkét éven aluli gyermekekkel, akik éppen úgy mint a többiek a halál elé néztek, bezárkózik a templomba és ott böjtölve együtt könyörögnek életükért. Mire beesteledett megjött a felmentő végzés. /Graetz Geschichte IX.20./.

▲ zsidóságban élt az a hit, hogy a világ fennmaradásához atyák és gyermekek érdeme egyaránt hozzájárul. Ezért imádkozunk: Ászé lömáán jaunké sodajim selau chótu.

Ilyen példakkal illusztrálja Bergmann a gyermekek imájának hatását. S valóban az imádkozni tudó zsidó gyermek biztosítéka a zsidó jövőnek és annak, hogy a zsidóság fája sohase száradjon ki.

Dr. Komlós Ottó.

-o-o-o-o-

A HETEDNAPOS ADVENTISTÁK FELÉKEZETÉNEK Szegeden működő gyülekezetébe tartozó, más városból származó egyetemi hallgatók kivétel nélkül ragaszkodnak a rituális étkezéshez. Kérésükre a Szegedi Hitközség Szeretetotthona konyhája önköltségi áron ebédet és vacsorát nyújt nekik. Halából budapesti kamarakórusuk január 2.-án hangversenyt adott a hitközség nagytermében. Gyönyörű zsoltár kantátákat énekeltek, igen nagy sikerrel. ▲ bevételt az otthon javára fordították.

=====

D U R U S Z H Ö R I S A U N I M

=====

DEBRECENI HITKÖZSEG RABBIJAI.

BERNFELD JÓNÁS

/1834 - 1890:./

Dr. Lipschütz Herman Lipót a debreceni rabbiszékből való eltávozása után a rabbiállás csak egy évig állt üresen. Ugy látszik, hogy a megválasztásával kapcsolatos viharos pártoskodások, valamint a "Kongresszus" által előadott súlyos problémák kimeríthették a debreceni hitközség vitakedvelőinek erejét. ... rabbiállást ezért minden előzetes próbaszónoklatok megtartása nélkül, meghívás útján, Bernfeld Jónás, albertirsai rabbival töltötték be.

Bernfeld Jónás Nagytapolcsányban 1834-ben született. Jesiváit Pozsonyban végezte. /1./ 1853. december 30.-án, az alig 19 éves pozsonyi tanítványt, a nagyhirű és régi multra visszatekintő - akkor még igen népes - albertirsai hitközség választotta meg főrabbijának. Albertirsának előzőleg már 13 éve nem volt rabbija, mert híres és tudós rabbijának, R. Kitsee Chajim Schlesingernek 1840-ben bekövetkezett halála óta nem töltötték be a rabbiszékét. Bernfeld 18 évig működött ebben a hitközségben. 1872 áprilisában a debreceni hitközség hívta meg főrabbijának. /2./

Életéről, működésének körülményeiről és egyéniségéről ma már alig tudhatunk közelebbieket. ... helybeli lapok, sokszor ezekből az időkől igen terjedelmesen leközölt, részletes, hitközségi beszámolókbán, jegyzőkönyvi közleményekben, egy alkalommal sem említik személyét. Az 1870-ben megtartott országos kongresszus idején, miként hitközségei is, Bernfeld sem akart egyik felekezeti árnyalathoz tartozni s ezért ő is a statusquo felekezeti árnyalatot választotta. Ezen állásfoglalása mellett debreceni működése idején is mindvégig hűségesen és szigorúan kitartott. Mind albertirsán, mind Debrecenben nagy megbecsülésben volt része. Tisztalelkű, feddhetetlen, megvesztegethetetlen jámborsága és szilárd hivo, zsidó hagyó-

mányos meggyőzodésekre alapozott jelleme miatt.

Mint öregjeink beszéltek: talmudikus és rabbinikus tudása széleskörű volt. Hitszónoklatait tiszta német nyelven tartotta. Magyarul egyáltalán nem prédikált. Emiatt élete alkonyán, amikor már a magyarosodási törekvések rohamos lépésekkel haladtak előre és egyre intenzívebben lett megkövetelve a magyar hitszónoklatok bevezetése a zsinagógáinkban, kellemetlenségei voltak. „Debreceni Ellenőr” a király születésnapján német nyelven tartott hitszónoklata miatt megbotráncozást keltő esetet látott, -és mint írja- „amelynek a statusquo hitközség imaháza színhelye volt akkor, midőn abban a király tiszteletére németül szónokolt a különben tiszteletre érdemes, ősz rabbinus.....Már is mozgalom indult meg a hitközség kebelében, hogy az izraeliták méltó és nemes magyar érzelmeikről tanuskodó fölháborodását egy magyar hitszónok alkalmazása által lecsillapítsák...” /3./

A hiveivel való érintkezésében nem az anyagi gazdagságot vagy szegénységet mérlegelte, hanem mindig lelki gazdagságukat avagy szegénységüket. Szerény ember volt. Hilléli türelme lehetett, mert soha semmiféle bántalom nem hozta ki őt a sodrából. E tulajdonságainak jellemzésére szól a következő kis epizód, ami még Albertirsán történt vele:

„Egyizben, ünnepnapon a hitközség tekintélyes férfiai látogatóban voltak nála, midőn egyszerre fölraántja egy hitközségi tag az ajtót és se jónapot, se „gut jomtovot” nem mondván, fölkiált:

- Rabbi! Mi történt? Már négy óra! Imádkozni kell és nem jön a templomba?!

Mire mosolyogva fordult vendégeihez, mondván:

- Uraim, neki tényleg igaza van.....! ” /4./

Papi működése 41 év volt. Debrecenben 28-évfif működött. Élete utolsó napjait nagyon megkeserítette, hogy a Debrecenben az ő működése alatt az anyahitközségből éppen az ő működése alatt egy orthodox réteg kiválhatott. /5./ 1890. november 10.-én

-chesván 27.-én - hunyt. el, 66 éves korában. Temetésén a környék összes rabbijai megjelentek. Gyászbeszédet a sátoraljaujhelyi-, a berettyóujfalusi-, az ujfehértői-, a nyiregyházi- és karcagi rabbinusok tartottak. /6./

JEGYZETEK:1./: M.Zs. L. 11.p.; Schreiber Salamon
Igrót Szofrim.ed. Schlesinger.Wien,1929.III.rész
18p.--- 2.Büchler Zsigmond: Az albertirsai hitköz-
ség és "Chevra Kadisa" története.Nagyvárad,1909.
3. 1885.VIII.15.szama.---4.Büchler Zsigmond:i.m.
39-40 p.---5. "Egyenlőség": IX.évf. 1890.XI. 14.
19 p.---6. u.o. XI.21. 17 p.; "Debrecen" 1890.
XI.10.számában.

Dr. Weisz Miksa.

-o-o-o-

VIDÉKI ZSIDÓSÁGUNK.

I.

A vidéki zsidó népesség lélekszámának és egyéb adatainak statisztikaszerű ismerete hitéleti szempontból rendkívül fontos. Adatokra nemcsak a hitélet megszerzése céljából van szükségünk, hanem elsősorban a hitélet programjának helyes kialakítása végett. Azok a hitéleti keretek, melyekre jogi és szellemi értelemben az 1950-es Egységes Szervezeti Szabályzat és intézményei épültek, öt esztendő alatt nagyon sok vonatkozásban idejüket multák.

A szabályzat maga is célul tűzte ki az ország zsidóságának állandó számbavételét. Két helyen is megemlíkezik a szabályzat a regisztrálási feladatokról. A 44.§ első pontja arról szól, hogy minden községterület tartozik évenként a kerülethez tartozó hitközségek működéséről és felekezeti statisztikájáról szóló jelentést... az Intéző Bizottságnak beküldeni. A 86.§ b.pontja szerint az Országos Vallásoktatási és Vallásművelődési Tanács feladata különösen: b/a vallásoktatás statisztikájának nyilvántartása és feldolgozása.

E paragrafusok végrehajtása nem könnyű feladat. E téren történtek kisebb-nagyobb kezdeményezések, minden esztendőben, különösen a költségvetések bekérése idején, bekértek néhány statisztikai adatot is. Ezeket azonban csak azok a hitközségek válaszolták meg rendszerint, akiknek érdekük volt. A szórvány

települések pontos ismeretétől nagyon távol voltunk.

A fővárosban alig lehetséges pontos adatfelvétel, hiszen az emberek nem ismerik egymást. - A budapesti zsidóság adatainak kiegészítését és bizonyos pótlását elősegítő lehetőségekre még visszatérünk. - Vidéken a helyzet sokkal könnyebb, mert több lehetőség adódik, hogy új jövevények a közössel vagy annak velünk kapcsolatban lévő egyéneivel valamilyen módon találkozzanak. Vidéken általában ismerik egymást az emberek. Így is számítani kell arra, hogy különösen nagy városokban olyan emberek, akik nem óhajtják felvenni a kapcsolatot az illető hitközsséggel, hosszú ideig rejtve maradnak.

Lehetséges, hogy e nehézségek okozták, hogy az Országos Szabályzat említett két paragrafusa, különösen a 86.§ b. csupán hallgatólag papirosra nyomott néma betű maradt. Pedig Sok minden hitéleti részletproblémát a számok ismeretének tükrében egészen másként láthatunk. Döntő jelentőségű a legalább megközelítőleg pontos adatok ismerete a tervezés számára. Ha a számok törvényszerűségével többet foglalkoztunk volna, talán előre készen álltak volna terveink az új és új szakaszok számára.

KÖRLEVELÜNK ebben is - mint sok minden más területen - kezdeményezőleg lépett fel. 1954. folyamán a vidéki rabbikar tagjai, saját községkerületük, illetve hitközségeik és szórványaik adatait összegyűjtötték. E munkában minden vidéki rabbi tevékenyen résztvett. Az északmagyarországi községkerület adatait a miskolci hitközség gyűjtötte össze, amiért e helyen is köszönettel tartozunk.

Az így összegyűjtött adatok természetesen nem pontosak. Az utolsó megközelítő adatgyűjtés 1949-ben történt. Az 1954. tavaszán és nyarán összegyűjtött adatok az 1953. december 31.-i állapotnak felelnek meg a legtöbb helyen. Az 1949-es adatok, az 1948. december 31.-i állapotról szólnak. A két adatfelvétel összehasonlítása érdekesen mutatja öt esztendő változásait.

/folyt.köv.

Dr. Schindler József.

VIDÉKI RABBIAK

KÖRLEVELE

IRODALMI SZEMLE.

1.

Bodo diakonus, Jámbor Lajos gyóntatója, 839-ben a zsidó hitre tért, Eleázárra változtatta nevét, zsidó nőt vett feleségül és Saragossában telepedett le. Leveleiben arról ír, hogy a katolikus papság erkölcstelen élete adta az ösztönzést cselekedetére. A zsidó proselyták történetének vázlatában C. Roth róla is szól mostanában. /Personalities and Events in Jewish History. Philadelphia, 1953. 143-171./, A Cabaniss pedig külön tanulmányt szentel neki /JQR. N.S. XLIII. 1952/53. 213-228./. B. Blumenkranz rámutat arra, hogy Cabaniss cikkében nincs más, mint Kayserling tanulmányában, amely kb. 100 éve jelent meg /REJ. CXII. 1953. 35-42./. Nem az egyetlen eset.

2.

A fentemlitett Blumenkranz folytatja Th. Reimach művét /Textes d'Auteurs Grecs et Romains relatifs au Judaïsme. Paris, 1895./ és vizsgálja a zsidók szerepét a középkori latin irodalomban. Most egy érdekes részlettanulmánya jelent meg belőle, amelyben vizsgálja, hogy a középkori latin csodatörténetekben milyen szerep jut zsidóknak. A csoda természetesen a kereszténység mellett bizonyít és a zsidó megtérést eredményezi /Juden und Jüdisches in christlichen Wundererzählungen. Theologische Zeitschrift. X. 1954. 417-446./.

3.

Nisszim b. Jákob arab mesekönyvében /XI. század/ olvasható az az Élijáhu-legenda, amelyben egy szegény ember a prófétát rabszolgának adja el, a próféta egyetlen éjszaka alatt palotát épít új gazdájának és tovább vándorol /The Arabic Original of Ibn Shahin's Book of Comfort. ed. J. Obermann. New Haven, 1933. 100-104.; ed. Hirschberg. Jeruzsálem, 1954.

58-60./ Ennek az Élijáhu-legendának Obermann nem találja aggádikus párhuzamát. Nyelvi érvek alapján az arab qisas között sejtí forrását /HUC. XXIII/1. 401-402./ . Obermann jó érzékkel tapogatózik a sötétben, holott világosságban járhatna. Heller professzor már másfél évtizeddel korábban rámutatott arra, hogy ez az Élijáhu-legendá megtalálható az 1035-ben meghalt Thalabínál, Heller az arab eredet mellett tör lándzsát /MGWJ. LXXXI. 1937. 76-80./.

4.

S.D. Goitein, a Héber Egyetem egyik arab professzora, a geniza arab magánleveleinek szerencsés kutatója. Legújában felfedezte Cambridgeben Májmuni öccsének, Dávidnak levelét, amelyet bátyjához írt. Dávid utolsó indiai útján tengerbe veszett s bátyja nyolc évvel halála után sem tudott megvilágosztalódni. "Hiszen ő térdemen nőtt fel - írja -, testvérem volt és tanítványom, ő kereskedett és gyarapított, míg én biztonságban ültem... Amikor látom irását, vagy valamelyik levelét, szívem háborog és felujul bánatom." A szóbanforgó levél vulgáris arab nyelven íródott, közvetlen hangú, áttör rajta a testvéri szeretet melege. Tudatja bátyjával, hogy eddigi szárazföldi útját sok veszély után megtette s - bátyja intelme ellenére - újból hajóra száll India felé. Valószínűleg ez lett végzetes útja. Huszonnégy zsidó kereskedő van benne említve - legtöbbször névszerint - s a Májmuni-család tagjai. A nagyfontosságú levél héber fordítása került egyelőre kiadásra /Háárec. 1954. XII. 3./

5.

Goitein professzor máshelyütt arab magánleveleket tesz közzé, jórészt egy gazdag kairói zsidó kereskedő, Chálfon b. Netánél irattárából. Ezek a levelek fényt vetnek Jehuda Hallévi utolsó utazására - apró utalásaikból rekonstruálható ez az út - s hozzá segítenek halála pontos dátumának megállapításához. Ez 1141-re tehető. /Tárbic. XXIV. 1954. 21-47./.

6.

N. Ben-Menáchem héber kézirat-kutatásokat

végzett a Vatikánban. Többek között átvizsgálta Eleázár b. Mátitja szuperkommentárját Ábrahám Ibn Ezra Tóra-magyarázataira. A közölt szemelvények mutatják, hogy értékes munka. Idézi Dávid b. Móse Kimohi /?/ kommentárját is /Szináj. XVII. No. 5. 1954. 344./.

7.

Qumrán 4.számú barlangjában előkerült 27 töredék Samuel könyvéből. A szöveg az i.e. I. századból való. Sok az eltérés. Közelebb áll a Septuagintához, mint a textus massoreticusához. Benne van Channa imája is. Egy példát az eltérésekre. A mi chättim olvasatunk helyett /I.Sám.II.4./ itt helyesen chättá áll. A szövegekből szemelvényeket ad A. Chajmi /Háárec.1955.I.21./.

8.

Kramer professzor az American Society of Biblical Literature and Exegesis XIX. konferenciáján New-Yorkban bemutatta a Jób-motivum sumér variánsát. Ezek az ékiratos táblák a nippuri ásatások alkalmával kerültek elő s most az istambuli és philadelphiai muzeumokban található. A szenvedő ember csapásairól és sorsa jórafordulásáról beszélnek. A költői műből kb. 135 sor maradt meg. 3600 éves, tehát Jób könyvénél 1000 évvel idősebb. Többhelyütt csaknem szószerint találkozik Jóbbal. Fordításából szemelvények olvashatók /Jewish Chronicle. 1955.I.21./.

9.

J. Podro bizonyítja, hogy e nevezetes mondanak /Sabbat 55 a/: "chauszómau sel Hákkódaus Bó - ruch Hu emesz" /"Isten pecsétje az igazság"/ szerzője Chánina b. Dósa /I.század/, Jóhánán b. Zákáj tanítványa /Journal of Jewish Studies.V.1954. 107-109.

10.

Kiss Lajos, Kossuth-díjas folklorista, a Szabolcs-megyei Nagyhalász községéről tanulmányt írt. Az oskolamester 1798-ban a fizetés mellett "minden gyermektől Sabbathalét egy véka tavaszt avagy Rozst" kapott /Ethnographia.LXV.1954.368./.

jegyzetben hozzáfűzi: "A sabbathalé eredetileg a szombati malomvámot jelentette. "Kiss Lajos levélben közli velem /1955.II.3./, hogy az idézett passzus a nagyhalászi ref. egyház matriculájából való. A szó különben sem ismeretlen az irodalomban. Előkerül pl. Fertőszentmiklóson /Pokoly József, Protestáns Szemle. VII.1895. 125./ Révész Imre így említi: "Dologi teher volt például a szombatnapi malomvám /sabbathale/ is, mely sok helyt szintén a lelkészt illette" /Magyar református egyháztörténet. I. Debrecen, 1938. 220./.

Hogy mi a szombati malomvám, arról Timon Ákos ad felvilágosítást: "A patrónus-földesur által ki-rendelt malom után rendszerint a szombati malom mérce illeti a lelkészt, melyet a molnárok a malom jövedelmezőségének arányában évenként fizetett általányösszegben váltanak meg, és vagy bizonyos pénzösszeget, vagy bizonyos mennyiségű gabonát fizetnek" /A párbér Magyarországon .Bp., 1908. 63./

A sabbathale szó magyarozatával azonban eddig nem próbálkoztak. Kétségtelenül a sabbat chale összetételéből való. A chälla - eredetileg kalács, később tésztadarab - bibliai előírás szerint /Num.XV.17-21./ adomány a tésztából a papoknak.

Az utolsó századokban a zsidó asszonyok különösen arra vigyáztak, hogy a szombati kalácsból vegyenek challát /Móse Isseris, O.Ch.242./.

Innen a szó eredete. Nagyhalász községében a zsidó hatás biztosítva van. "Aránylag több a zsidó, belőlük telt ki a boltos, kocsmáros" - írja Kiss Lajos.

Dr. Scheiber Sándor.

-o-o-o-

Dr. Schweitzer József kartársunk közleménye, helyhiány miatt maradt ki a KÖRLEVÉL jelen számából, melyért elnézést kérünk.

-o-o-o-

=====
R I C H T M A N N P R O F E S S Z O R N Y O M Á N
=====

ŐSZINTE SZÓVAL AZ IDŐSZERŰ SZÓRÓL.

Elfogulatlan értékelő sorokat olvastunk a KÖRLEVEL legutóbbi számában a KÖRLEVEL-ről, megelégedésére mindazoknak, akik együtt éreznek a valóban nagy idealizmust igénylő vállalkozással. Az elismerés pozitív volt, mert nemcsak komoly bírálatot tartalmazott, hanem további programot is adott. Kiindult abból a nagyon is szükségszerű elvből, hogy lebecsülését jelenti a dolgoknak, ha szokványos, dicsérő szó-lammal megyünk el mellettük, s nem igyekszünk baráti együttérzéssel résztvenni a munkában.

Régi, de aktuális szó ez a felekezeti életben, melyben a személyi elfogultság veszedelme mindig kísért.

Ezek a szempontok annyira tiszteletreméltóak, hogy a KÖRLEVEL barátait gondolkodásra készítetik.

E sorok írója nem szégyenli, hogy a KÖRLEVEL barátai közé tartozik. Megindulása óta érzi, hogy komoly eligazítást jelent a munkában. Összekuszált belső életünk szellemi szálainak szétválasztásáért vívott harcunkban nem állunk egyedül. S milyen jó érezzünk, hogy nemcsak kartársaink, de tanítómestereink segítségére is számíthatunk.

.. nemcsak köteles, de szívünk szerint való tanítványi tisztelet prizmáján keresztül szeretném át-bocsájtani a mindig fiatal fényforrás -Richtmann professzor gondolatmenetének - egyik sugarát.

Időszerű szót! - ez legyen a KÖRLEVEL vezér-elve, ez a cikk egyik nagyon fontos megállapítása. A másik helyen ezt olvassuk: "öröm ugyan olvasni magyarul sales-szüdeszi kis homiliákat, de mégis fontosabbak az időszerű kérdések..... kifelé szóló frázéológiával el vagyunk látva, de a befelé szóló gondolatokkal nem igen...."

.. cikk két távoleső, de egymáshoz szorosan tartozó megállapításával szeretnék foglalkozni.

Figyelemreméltónak találjuk a befelé szóló gondolatok keresésének szükségességével foglalkozó

megállapítást. A KÖRLEVÉL egyik célkitűzése ez volt. Az 55. oldalon olvashatjuk, hogy az elmúlt ész-tendőkből azért pangott a szellemi munka, mert nem voltunk felkészülve a soronlevő feladatokra.

E munkához szükséges kifelé szóló frázeológiával vajjon el vagyunk-e látva? Az igazság az, hogy kifelé szóló frázeológiánk nincs, sőt éppen ezen a téren a legnagyobb hiány mutatkozik. Nincs kifelé szóló frázeológiánk, mert a régi elavult. Elavult, mert a történeti és társadalmi formák, melyekből eredtek, megváltoztak. Szükség lenne tehát új frázeológiára, mégpedig frázis nélküli frázeológiára.

A kérdés az: hogyan szólhatunk a ma emberéhez? Valószínű: csak egyszerű, világos szavakkal szólhatunk. Melyik út vezet a ma emberének érzelmeihez? Az erre való felelet nem egyszerű. Ezt meg kell tanulni hosszú, fáradságos munkával. Mit akartak az egyes munkatársak, amikor egész beszédeket, kis homiliákat, vagy chászidikus gnómák alkalmazását bemutatatták?

1. Csapást akartak vágni az erdőn keresztül, hogy eljussunk ahhoz az uthoz, melyet mi egyelőre csak keresünk, mely azonban biztos, hogy elvezet a ma emberéhez.

2. Minden korszak irodalmi terméke megőrzi a kor arculatát a jövő számára. Egész beszédek közlése mai próbálkozásainkról akár számot adni annak a kornak, mely bizonyos, hogy számon kéri tőlünk; legalább miért nem próbálkoztunk?

A kezdeményezés - mint minden kezdeményezés esetleg akadozik vagy bukdácsol, de tiszteletreméltó akkor is, mert utat tör mások számára. Ha sorrendi alapon állapítjuk meg időszerű kérdéseinket, úgy ez közvetlenül a talmud-tóra után következnek. Az előbbi tanítja a gyermekeket, az utóbbi a felnőtteket. Az előbbi fontosabb, az utóbbi nehezebb.

Milyen más a mi helyzetünk mint elődeinké volt! Ha figyelemmel olvassuk a magyarul megjelent homiletikai irodalmat látjuk, hogy régen a rabbi a meglévő érdeklődést igyekezett kielégíteni. Nekünk először érdeklődést kell kelteni. Akkor

a hívők meglévő tudására és élményére lehetett egy-egy szónoklatot építeni. Nekünk a legelemibb dolgokat is előbb meg kell magyaráznunk. Hol van nekünk ehhez frázeológiánk? Honnan vegyük a szinte szokatlan hangot?.. régi frázeológia templomjárókhhoz szólt, a mi problémánk a templomba v e t ő d ő. /Persze ez nem azt jelenti, hogy most aránylag kevesebben járnak templomba. Ellenkezőleg, most aránylag többen járnak. Csak régen, ha kevesen jártak, akkor is telve volt a templom és a rabbi megelégedett a teret megtöltő templomjárókkal. / Az ilyen, esztendőnként kétszer-háromszor elvetődő hittestvér számára nehéz programot készíteni, mégis meg kell próbálni. Habár feltehető, hogy aki elfelejtette a jólismert héberszöveget, aligha fogja azt magyar átírásban újra megtanulni, -mégis reménykednünk kell. Az legyen célunk, hogy ne csak arra tanítsuk, hogy f o g n i t u d j a a k á n t o r t, hanem arra is, hogy f o g n i tudja a rabbit. Talán éppen azért "Időszerű" az új, frázis nélküli frázeológia, mert az is talmud-tóra, de önmagunk számára. Önmagunkat tanítjuk úgy beszélni, hogy az a néhány ismeretlen szó, melyet a kántorral dudol, ismerős legyen, értelmet nyerjen, tanítássá váljon a rabbi szavai nyomán az o d a v e t ő d ő t t hittestvér lelkében.

E felé szeretnénk törekedni. Kísérletezésünkben természetes, hogy a régi frázeológiával próbálkoztunk. Hiába tudjuk, hogy más kell, a megszokottat magunkkal hurcoljuk. Talán úgy vagyunk vele mint a régi léghajós, aki homokzsákot vitt magával, s ha emelkedni akart kidobott egy-egy zsákot. A frázeológia régi homokzsákjait nem tudjuk egyszerre kidobni.

Régi klasszikus szónokok szellemes megjegyzéseinek és gondolatmenetének ismertetése talán gondolatot és formát egyaránt ébresztene. Szívesen vennénk ilyen cikksorozatot. Szabad legyen a cikk íróját erre megkérnünk.

Öszinte hálával tartozunk Richtmann professzor urnak e kérdések felvetéséért, s hála illeti a KÖRLEVELET is, hogy alkalmat nyújt tisztázásukhoz.

Gleichmann Emil.

==AZ IMAKÖNYV TANÍTÁSÁHOZ.==

Valamennyien egyetértünk abban, hogy imakönyvünk ismeretének tanítása nehéz feladat mind a gyermek, mind a tanító számára, de az is egyöntetű meggyőződésünk, hogy ezt a feladatot -legalább bizonyos mértékig- meg kell oldani. A kérdés csak az, hogy mi az a bizonyos mérték, melynél alább nem adhatjuk és hogy ezt a mértéket hogyan érhetjük el?

Dr. Richtmann kérdőjeles javaslata, mely célul azt tűzi ki, hogy a templomjárók "fogni tudják" a kántort, helyes és egyszersmind mértékmeghatározás is lehet. Ha kapcsoljuk másik javaslatával, hogy bizonyos imákat --akár latinbetűs átírásban is-- teljes egészükben már kezdeti fokon memorizáltassunk, akkor a két gondolat együtt már megadja az imakönyv tananyagának vázlatát.

Természetes, hogy ezen a kereten belül elsősorban a gyakrabban látogatott istentiszteletek anyagát kell tanítanunk a "kántor fogásának" mértékével, /tehát elsősorban a péntek esti imarendet/ --a memorizálás mértékéig pedig főleg azokban a szövegekben kell eljutnunk, melyek a magánimádkozásban mindennaposak, vagy azoknak kellene lenniök.

A memorizáló módszert mindannyian követjük, de a szó és nem az írás segítségével. Magam legalább is eddig idegenkedtem a latinbetűs átírástól, úgy éreztem, hogyha megtenném, akkor éppen azon a meggyőződésen "törnék részt", amelyet erősíteni akarok a gyermekben, hogy t. i. vallásos élményünknek elhagyhatatlan alkotórésze az ősi betű. /A felnőttek számára készítettem sokszorosított latinbetűs péntek esti énekeskönyvet, mikor hivatásos kórusunk megszűnt, mert a sürgető célt, az immár hagyománnyá lett istentiszteleti forma megtartását tekintettem valamint azt, hogy a felnőttek már előbb ismerték a héberbetűs szöveget. Régi vágyam is sarkalt: az egész gyülekezet aktivizálását reméltem elérni -- sikerrel. Mindez erős érv az átírás mellett. /

A memorizálásra elég példa van a hagyományos nevelésben és a modern Talmud-Tórában is meg kell tanítani könyv nélkül a Smát, a felkeléssel, lefekvéssel, étkezéssel kapcsolatos imákat, ha másképp nem, egyrészüket óraelőtti és óra utáni imák mozaikján.

A kántor fogására való nevelést is próbálgattam dr. Richtmann korábbi tanácsára és nem sikertelenül. Igaz, hogy zavart az a tudat, hogy bizonyos törvényes, megtűrt kihagyogatásra, átugrásra nevelék ezzel, és tapasztaltam is, hogy némely gyermek úgy fogta fel a dolgot, hogy neki is csak úgy kell tennie, ahogy a felnőttek tesznek, amikor imádkoznak. /Hajlongás, folyamatos szövegőrlés, vagy annak lát-szata./ Ez a tudat persze főleg a felnőtt istentiszteleten alakul ki a gyermekben és ellensúlyozására azon kell igyekezni a tanításban, hogy a szakaszkezdő és szakaszvégző mondat közé eső "terra incognitát" egyre szűkebb térre szorítsuk a gyakorlással, másrészt azzal, hogy a tanulót arra neveljük, hogy adni akarja a szöveget, azaz a végszót, ne csak fogni. A két módszer összekapcsolható: az nyeri a szakasz végén a kántori szerepet, aki a legkevesebb hibát ejtette a szakaszon belül. Persze ez kezdetben kizárja a csoportos olvasást, de később, ha a hibákat minimaltunk, lehet a csoport egyik fele "kántor", a másik fele "közönség", váltakozva. Általában az előimádkozói dallam /nuszách/ sokat segít és megszeretteti az olvasást. Ha a modern zsidó többet recitálna, kevésbé tartaná hosszúnak az Istentiszteletet. Idei Chanukka Ünnepegyünk csúcspontja az volt, amikor egy egész csoport — másodikosok — kórusban recitálta a gyertyagyújtás brochójait. Tehát: a Talmud-Tóra-órán "előimádkozásra" neveljük a tanulót, hogy "imádkozót" nyerjünk majd benne. A gyakorlatban ez persze első-sorban azokon az imákon válik be, amelyekben a kántor és a közönség kb. azonos arányban váltakozva mondják a szöveget, mint pl. a borchuban és ködusóban. Ezekben a dallam is segít és vonz az aktivitásra és az üdvös memorizálásra. Érdemes föl hívni a tanuló figyelmét arra, hogy próbálja követni imakönyvében a rabbit a lömaán jirbutól emeszig. Ahol a fele-fele arány a kántor javára -sajnos- eltolódik, ott bizony ugysis önként adódik a modern gyülekezetben az az állapot, hogy a kántor "fogását" is csak mint legvégső, legmagasabb célt tűzhetjük ki. A pöszu-ké dözimro-nál és más hasonló részeknél ebbe még csak bele lehet nyugodni, mert minden szépségük mel-

lett sem tipikusan és magvasan imaszerűek, viszont annál erősebben kell fájlalnunk a hétköznapi Töfillo-köduso-utáni részének teljesen elmaradó recitálását, holott rövid, velős fohászai a kántor részéről, és a közönség feleletében visszhangzó bo-ruch hu, uvoruch sömau - omén együttes zengése méltó imádságos hangulatot jelenthetnének a templomban és kedves aktivitást a Talmud-Tórában. Ha dr. Richtmannak a kántor "fogására" vonatkozó gondolatát nem hagyjuk kiaknázatlanul, érdemes erre gondolnunk. **▲** Talmud-Tórában tapasztaltam, hogy a Töfillo egyszerű, tiszta fordítása is elmondja és aláhuzza a gyermek képzeletében és érzelmeiben mindazt, amit egész kötetnyi "vallástalan" csak nehezesen közölhetne, mindazt, amire szemét fölemelve az örök ember és a hívő zsidó "óhajt, remél, hisz és imádkozik."

Dr. Teichman Jakab.

-8-0-0-

É L A U N M A U R E

▲ KÓRUSKÉPZESRŐL.

Báchurim, vögám böszulausz,
Zökénim, im nőorim,
Jöhállálu esz sém
Ádaunoj! /Zsolt.148./

Vátáán lohem Mirjom:
Siru láÁdaunoj! /Mózes:II.15./

Ez a mi kórusképzésünk bibliás forrása:

Fiuk és lányok is,
Öregek ifjakkal,
Ádonáj szent nevét
Magasztalják
Éneklő ajakkal!

**És felelé nekik Mirjám dobbal:
Énekeljetek Ádonájnak
Buzgón, szent-vigságos imátokkal!**

Mintha az idézetek bibliásan interpretálnák a sokszólamu, Istent szolgáló kórusunk fő témáját: fiuk, lányok, vénék és ifjak összhangban Mirjámmal ezt éneklék: Adonáj. Felharsanó hangjukkal buzgón, szent-vigságos imádsággal zengik az alapmotívumot: Adonáj!

....Halkan zümmög és zug az emlékezetedben a lerombolt és kifosztott és nagyon elárvult templom orgonájának preludiuma és felidézi elibed a korbán cibbur előtti képet: a fiukat, a lányokat a véneket, az ifjakat, a Mirjámokat. Siru láádaunoj!

==
==

Hogyan legyen újra eleven és élő jelen a ki-eludt, a megsemmisült mult? Mit tegyünk, hogy újra halljuk és hallassuk az elnémitott akkordokat? A Talmud-Tórában találunk e kérdésekre megnyugtató választ. Ott látjuk meg a reménykeltő lehetőséget.

A Talmud-Tórára járó gyermekek szívesen és eredményesen megtanulják az istenszolgálat énekel való megszentelését. A kiválasztott és dallamba öltöztetett péntek esti imarészeket előbb dallam nélkül gyakoroltuk, vigyázva a leggondosabb szövegmondásra. Tettük ezt mindaddig, amíg meg nem győződünk a legpontosabb és zökkenésmentes szövegtudásról. Erre azért volt szükségünk, mert az énekkarban résztvevők az általános elemi iskola alsó tagozatának gyermekei. Az imaszövegek magánhangzóinak kiejtésénél, az éneklésnek megfelelő ajakformálást használtuk. Gondosan ellenőriztük a mássalhangzók tiszta és érthető kiejtését is. Nem engedtünk meg pongyolaságot, nehogy egyetlen betű is elsikkadjék.

Amikor gyermekeink a szöveget biztosan birták, rátértünk a szöveg és dallam együttes éneklésére. Taktusról-taktusra, óvatosan, nagy türelemmel és még nagyobb szerető gondossággal lépkedtünk előre ezen a gyermekeink számára új és kedves úton. Megcsillogtattuk előttük azt az ünnepélyes pillanatot, amikor a kivilágított péntek esti templomban az amud mellett fognak állni a szülők ünnepibb örömére. Ez a "célbajutás" izgalmát váltotta ki. Óráról-órára nőtt a biztató izgalom. Óránként minden gyermeknél

ellenőriztük a szöveg és dallam pontos tudását.

Egyenlőre egyszólamu kórust képzünk. A biztos hallásu gyermekeket kitüntetjük szóló énekléssel. Ezzel kettős célt értünk el: megnőtt a gyermekek ambíciója, másrészt színesebb lett az egyszólamu kórus. Egnél több szólamra csak később és fokozatosan térünk át, amikor gyermekeink megtanultak énekelni és biztosan érzik magukat az oktáv-létrán.

Sok gondot jelent a fegyelmezés, mert gyermekeinktől olyan rendkívülit kívánunk, ami alapos figyelmet, fokozottabb fegyelmet igényel. A tapasztalat szerint a fegyelmezés alapja a szeretet: szeressük őket nagyon, hogy ők is szeressenek bennünket, akik tanításukkal foglalkozunk.

Mégis a fegyelmezés probléma maradt. Gyermekeink mégiscsak gyermekek. Egészségesek és szilajak. E probléma próbára teszi a legjobb pedagógust is, méginkább azt, aki nem osztályoz, nem büntet.

Mit kell tehát tennünk? Fegyelem nélkül énekelni se lehet tanítani! A szigorúságra durcássággal reagál a gyermek.

A szövegtanulás egyhangu és fárasztó, ugyan annak a taktusnak többszöri ismétlésébe beleunnak.

Mikor észrevettük, hogy a monotonitás kifárasztotta gyermekeinekt, meséljünk nekik bibliai történeteket színesen és érdekfeszítően. Engedjük meg a tréfákat és hagyjuk őket játszani. Meséljenek a jó meséket tudó gyermekek. Mondjanak találós kérdéseket. Megszűnt a fáradtság, eltűnt az unatkozás, derült arcukon éneklő hangulat vibrált. Folytattuk az éneklést.

Kiválasztottuk a legjobb hallásu gyermeket és rábíztuk a kórus vezetését, a gyengébbek gyakorlatát. Ha több is akadt, felváltva dirigáltak a legjobbak.

Aki legjobb "dirigensnek" bizonyult, azt kitüntetjük a péntek esti istentiszteleten való dirigálással is. E "tiszttségért" megindult a versengés és bizony sértődést -ok nélkül is okozott, hogy "miért dirigál ő?"

.. péntek esti im. részek alapos áténeklése jó néhány hetet vesz igénybe. Próbaisztentiszteletet tartottunk többször is. Ezek a próbák jelentik a kórusképzés eredményei közül a legtöbbet: gyermekeink liturgiai gyakorlatot kapnak. Most már rendszeresen résztvesznek istentiszteleteinken, ahol nemcsak dekórumot jelentenek, hanem részesei az istenszolgálat szentségének.

Néhány hónapos rendszeres képzés után tovább fejleszthető tervet dolgozunk ki. Kánon félépitésű énekeket fogunk tanulni... másodiknak belépő csoporttal háromszólamú és negyediknek belépő csoporttal négyszólamú kánon kórust fogunk hallani. Ezzel megvetjük a szólamokra osztódó kórus alapját.

Későbbi terv lesz a liturgiában legjáratosabb és a legjobb zenei hallású fiugyermekek előimádkozására való megtanítása. ...dott körülmények között a szombat délutáni mincha lesz a program.

E program megvalósításához sok energiára, el nem fogyó türelemre, soha ki nem apadó szeretetre a gyermekek felé, van szüksége annak, aki Izráel gyermekeitől azt akarja hallani: ozi, vőzimrosz Jah! Eróm és dalom az Ur!

Lóbl Béla
főkantor, Győr.

-o-o-o-

JÓZSEF TALÁLKOZIK A TESTVÉREIVEL.

.. amit József jövendőt bekövetkezett. Eljött a hét bőséges esztendő, alig tudták learatni, annyi gabona termett, alig leszüretelni, annyi szólló. József hatalmas magtárházakat építtetett végig az egész országban és összegyűjtötte a gabonát mind egyszálig. ..zután elkövetkezett a hét szűk esztendő is. Hiába szántottak, vetettek, boronáltak, sehosem termett egyetlen szál fű sem, sehol egy árva virág. .. emberek először kétségbeestek. - Mi lesz velünk, -sóhajtották-, elveszünk éhen, nem lesz egy falat kenyérünk sem az idén.

De József megnyugtatta a népet.

- Nyugodtak lehettek, amíg engem láttok. ..zzal

megnyitotta a raktárházak ajtajait és mindenkinek adott kenyérre valót, amennyire éppen szüksége volt.

Igen ám. Könnyű volt Egyiptomban, ahol a fáraó megálmodta és József megfejtette, hogy mi fog történni. De a többi országoknak nem volt sem fáraójuk sem Józsefük, sem kenyérük. Elindultak tehát idegen országokból Egyiptom felé és ott vásároltak maguknak kenyérre valót.

Egyszer azután elfogyott a kenyér Jákob házában is. Akkor már Jákob nagyon öreg volt és nagyon szomorú, mert még mindig siratta Józsefet, a kiről azt hitte, hogy már régen nem él. Jákob fiai tehetetlenül nézték, hogyan fogy napról-napra jobban a kenyér. De Jákob nem hagyta őket tétlenkedni.

Induljatok el Egyiptom országába, - sürgette a fiait, - azt hallom, ott van még kenyér. Menjetek gyorsan valamennyien, csak Benjámint hagyjátok itthon, a legkisebbik fiamat, a legkedvesebbet, amióta a legeslegkedvesebbet elvesztettem én.

És Jákob fiai közül tizen valóban elindultak Egyiptom országa felé, és nem tudták, hogy akitől kenyeret fognak kérni, nem lesz más, mint József a testvérük, akit ők adtak el rabszolgának Egyiptomba.

József a trónusán ült, amikor a testvérei elébe járultak. Szobájának fala csillogott a drágakövektől, maga József díszes volt és előkelő. A testvérek alig mertek a szemébe nézni, annak a hatalmas urnak, aki elé kerültek, csak leborultak a trónusa elé némán. De ha felnéztek volna, sem ismerték volna meg a díszes és előkelő egyiptomi fejedelemben azt a kisfiút, aki József volt valaha.

De József azonnal megismerte őket. Első pillanatban fel akart ugrani a trónusról és megölelni a testvéreit boldogan, de azután megkeményítette a szivét és másképpen határozott.

- Mit kerestek ti tizen itt az én országomban, - szólt büszkén és kévélyen, büszkébben, mint ahogy valaha is megszólította alattvalóit, - kémeek vagytok ti biztosan és bennünket akartok kikémlelni. - Közben pedig nézte a testvéreit, amint ott térdeltek előtte némán és arra a régi álmára gondolt amelyben megérezte, hogy király lesz ő még a testvérei fölött.

- Nem, nem vagyunk kémeek, - felelték amazok. -

Kanaáni pásztorok vagyunk és eleségért jöttünk, mert elfogyott a kenyerek otthon.

- Otthon, - gondolta József fájdalmasan, - de régen voltam otthon, Istenem, mi lehet otthon? - Meg is kérdezte azonnal:

- Kit hagytatok ti otthon, kinek vinnétek a kenyeret?

- Öreg apánk van otthon, meg a családuk. Mi tizenketten vagyunk testvérek, a legkisebbik azonban otthon maradt, - egy testvérünk pedig - nincs meg.

- Egy testvéretek nincs meg, - gondolta megint József, hm, - ha tudnátok, hogy mennyire megvan, itt van előttetek; vele beszéltek. De nem, nem árulom el ilyen könnyen, mást érdemeltek. A legkevesebb, amit érdemeltek tőlem, hogy egy néhány napra megkeserítsem a sorsotokat. Azzal így szólt:

- Gyanúsak vagytok ti nekem továbbra is. Azt hiszem, mégiscsak kémek vagytok. De hogy megtudjam, hogy az előbb igazat beszéltek-e, próbára teszek titeket. A testvérek közül egy itt marad nálam és a foglyom lesz. Ti többiek hazamehettek és elhozzátok hozzám a legkisebb testvéreteket, ha van. Ha elhozzátok, akkor látom majd, hogy igazat beszéltek, és adok nektek sok gabonát. Addig csak néhány napra valót kaptok.

A testvérek nagyszomorúan néztek egymásra. Kit válasszanak, kit hagyjanak itt most fogolyként ennél a hatalmas és delyfős urnál?

Rubén megszólalt az otthoni héber nyelven:

- Tudjátok miért van annyi bajunk? Mert gonoszak voltunk Józseffel mi is és igazságtalanok, amikor bedobtuk a gödörbe és nem szerettük őt.

Mikor ezt meghallotta József és megértette, nem tudott tovább nyugodt maradni. Felugrott a trónusáról, kirohant a másik szobába és ott kezdett el zokogni, mert nem akarta, hogy lássák őt sirni.

Azután megtöltötte a testvérei zsákját gabonával, többet is ígért nekik akkorra, ha visszajönnek. Végül elbucszott tőlük keményen, ahogy előbb is beszélt velük és ottartotta Simeont fogolynak, hogy biztos lehessen afelől, hogy a testvérei visszajönnek újra, elhozzák Benjámint is és kiszabadítják Simeont.

testvérek pedig visszafelé indultak Jákob háza felé. Hogy ott azután mi történt, azt majd a legközelebb fogjátok megtudni.

B.

-o-o-o-

=====

DAURAUSZ HÓRISA UNIM

=====

KAYSERLING M. EMLÉKEZETE

HALÁLA 50. ÉVFORDULÓJÁN.

Egy festmény függ a budapesti hitközség székházának egyik hivatali szobájában, Kayserling Jolán alkotása: a festőművésznő gyermeki alázattal megörökítette a kiváló történész-rabbit, dr. Kayserling Májert, az édesapját, ahogy ő látta a dolgozószobájában. A meleg tónusu, tompított színekkel megfestett enteriörben hatalmas könyvespolcok előtt karszékében ülve, az oróasztal fölé hajol Kayserling, alakja teljességgel összeolvad könyveivel, elmerül munkájában - a szellem léggöze hat lenyűgözően a képen, ahogy a rabbi a nézőtől, a világtól elfordul, befelé a könyvek, a tudomány, önmaga felé...

Egészen más az a kép, amelyet veje, Neumann Ede /1./ / Ludwig Philippson pedig apósa volt/ rajzol róla tanulmányában: arcát, harcát, a vallásáért küzdő, az olthatatlan tudományszomjussággal tanuló és tanító fiatal rabbit mutatja be, aki megvívta küzdelmét a svájci zsidóság egyenjogusításaért. Elmondja, mennyi szívós helytállással, bölcs tapintattal, körültekintéssel és lelkesedéssel küzdött, hivatalos fórumokon tárgyalt, érvelt, beadványokat szerkesztett és vitt az ország vezetői elé, állandóan a társadalom előterében mozgott, egymaga emberekkel emberekért harcolt. Nem lankadt, nem pihent, nem állt meg a győzelemig.

Most halála 50. évfordulóján lapozgatjuk az írásokat, amelyek róla szólnak és amelyeket ő irt. Ugy látjuk mindkét kép, művész leányaé és pap-vejeé is, az igazi Kayserlinget mutatja meg nekünk.

Nagy felkészültséggel, alapos tudással felvértezett került 1861-ben Svájcba, Aargau kanton rabbiszékébe. Gyermekeibeiben /Hannoverben született 1829-ben/ a gimnáziumi tanulmányokkal együtt Talmudot tanult, majd fiatal korában Halberstadtban Hildesheimer előadásait Nikolsburgban Samson Rafael Hirschet, Prágában Rappaportot hallgatta. 22 éves korában rabbioklevéllel tarsolyában Berlinbe ment, ahol többek között Ranké lett mestere. Négy év múlva megjelent első műve Mendelssohn Mózes bölcséleti és vallási elveiről /2./ Utána még több munkájában foglalkozott Mendelssohnnal /3./ Ranké hívta fel figyelmét a pyreneusi zsidók történetére. Teljesen elmélyedt a spanyol és portugál zsidók multjának tanulmányozásában és megírásában. Hamarosan megjelent első munkája, amely a spanyol zsidók történetével foglalkozott /4./, amelyet azután az évek folyamán több műve követett e tárgykörből. /5./ A kritika már azelőtt is nagy elismeréssel fogadta, ekkor ment el a csendes svájci faluba, Lengnauba, ahol miközben egy pillanatra sem tette le kezéből a könyvet, a tollat /6./, harcba kellett szállnia hiveiért, a vallásért, annak szabad gyakorlataért. Igaztalan vádakát cáfolt meg, amelyeket a gyűlölet koholt, a vallási szertartások ellen kiadott rendeletek megszüntetését eszközölte ki és hosszú küzdelemmel, 9 évig, míg Svájcban volt, folyton harcolva kivívta svájci hivei számára a teljes egyenjogusítást.

A régi pesti hitközség Meisel Alajos főrabbi halála /1867/ után hívta meg a Dohány utcai templomba német hitszónoknak és rabbinak. /akkor már 1866 óta Kohn Samuel volt a templom magyar hitszónoka. / Kayserling 1870-től, 35 esztendeig, 1905-ben bekövetkezett haláláig pesti rabbi maradt. Feljegyezték róla, hogy nyájas, barátságos, segítőkész, közismerten igen jó ember volt, aki részt vett a közösség akkor alakuló kulturális és jótékonyági intézményeinek munkájában, készséggel vállalta mindig a hozzáforduló egyének megsegítését, mindig mindenkinek szívesen rendelkezésére állott. Rengeteg terhet rótt rá rabbi-hivatásának teljesítése, mégsem hagyta el egy napra sem íróasztalát, szakadatlanul dolgozott, utazott, a-

nyagot gyűjtött. Spanyolul, portugál nyelven fiatal korában megtanult. Kétszer is járt Spanyolországban, megfordult Európa nagy városaiban, mindenütt buvárkodva könyvtárakban és tudományos intézetekben.

A pyreneusi zsidók történetének, irodalmának és költészetének megírása mellett általában a XVIII. és XIX. század zsidóságának történetét tanulmányozta. A XIX. század történetéről írott munkáin főleg pedti rabbisága idején dolgozott. Célja, hogy e két század zsidó történelmét megírja, nem valósulhatott meg. Dolgozott kora magyar és külföldi tudományos folyóiratainak, részt vett enciklopédiák szerkesztésében még élete utolsó napjaiban is. Megírta előde, Meisel /7./, és apósa Philippsohn /8./ életrajzát, könyvet írt a zsidó nőről /9./, továbbá a XIX. század kiváló zsidó személyiségeiről, közben a körülmények követelésére vallásvédő iratokat /10./ is adott ki, felemelte a szavát a tisztaeszlári érvád /11./ idején is. Számos cikke, kisebb tanulmánya mellett 86 értekezést írt. Foglalkozott ezek között az amerikai zsidók felkérésére a zsidók szerepével. az új világ felfedezésének történetében. /12./ Gyakorlott, kedvelt templomi szónok volt, a berlini M. Sachs követője, beszédei egy-két kivétellel nem maradtak meg, de kiadott két kötetett kora szónokairól és prédikációikból /13./.

Élete és munkássága, egyéni arca és zsidó harca arról tesznek tanúságot, hogy olthatatlan tűzű szeretet lobogott benne vallásáért és a tudományért. "Modern zsidó volt, nemcsak lett, mint kortársainak nagy része" - írta róla halála után az emlékezés. Fiatal korában tántoríthatatlanul ragaszkodott a hagyományhoz, nem értették meg, amikor element S. R. Hirschet hallgatni, a kis svájci hitközség konzervatív körei viszont haladónak tartották és eleinte ellentétbe kerültek az idő szavát megértő rabbival, ám "a gondolkodó elme és a vallásos érző szív nem juthatott öbenne sohasem ellenkezésbe, nevelésénél fogva, amely már a műveltség és vallás jegyében folyt le." /14./.

...Még néha emlegetik megmaradt hivei, akik ismerték és hallották beszédeit, akiknek családi örömeiben és bánatában részt vett, de már egyre keve-

sebben lesznek öregeink között is, akik emlékeznek reá. Ugy érezzük azonban, mégsem lesz sorsa az elfelejtés: lassan teljesen a történelem veszi át emlékezetét; mi most a félszázados évfordulón a mult homályából közel hoztuk őt magunkhoz, fényre lobbant, ami belőle mindig fényleni fog, emlékei és a történelem méltóan őrködnek felette. Bacher Vilmos, Kayserling pesti rabbisága 25 éves évfordulóján tudományos jelentőségét méltatva, így irt róla /15./: Svájcból, "a szabadság e földjéről hozzánk jött, nem sokkal a magyarországi zsidók állampolgári jogainak törvénybeiktatása után, hozzánk jött a férfikor teljében, hogy szellemének és szívének kincseit, hogy beszédjének erejét és ihletét, jellemének tisztaságát és szilárdságát a magyar főváros nagy hitközségének szentelje. Hozzánk jött és idegen származása dacára és ámbár nyelvünket elsajátítani nem bírta, egészen a miénk lett."

Dr. Katona József.

JEGYZETEK: 1. Dr. Neumann Ede, Nagykanizsa: Kayserling M., Imit-évkönyv, 1906. --- 2. Moses Mendelssohns philosophische und religiöse Grundsätze mit Hinblick auf Lessing, 1856. --- 3. Moses Mendelssohn. 1862; Moses Mendelssohn. Ungedrucktes und Unbekanntes von ihm und über ihm, 1883. Die jüdische Literatur von M. Mendelssohn bis auf die Gegenwart, 1896. --- 4. Ein Feiertag in Madrid. 1859. --- 5. Sephardim, 1859; Geschichte der Juden in Navarra, den Baskenländern und auf den Balearen, 1861; Geschichte der Juden in Portugal, 1867; Refranos e proverbios de los Judios Espanola, 1889; Bibliotheca Espanola-Portuguesa-Judaica 1890. --- 6. Menasseh ben Israel. Zugleich ein Betrag zur Geschichte der Juden in England, 1861. --- 7. W. A. Meisel, 1891. --- 8. Ludwig Philippsohn, 1898. --- 9. Zsidó nők a történelem, irodalom és művészet terén, 1883. --- 10. Das Moralgesetz des Judentums in Beziehung auf Familie, Staat und Gesellschaft, 1882; Az uzsora és a zsidóság, 1882; Die Juden als Patrioten, 1898. --- 11. Die Blutbeschuldigung von Tiszaeszlár, 1882. --- 12. Christoph Columbus und der Anteil der Juden an den spanischen

- und portugiesischen Entdeckungen, 1894. --- 13. Bibliothek jüdischer Kanzelredner, 1870-72. --- 14. Dr. Richtmann Mozes: Kayserling. M.Zs.Sz. 1905. --- 15. Dr. Bacher Vilmos: Kayserling, M.Zs.Sz. 1895.

-O-O-O-

▲ DEBRECENI HITKÖZSÉG RABBIJAI.

KRAUSZ VILMOS.

/1853 - 1921./

Bernfeld Jónás halála után a hitközség olyan rabbival akarta az állást betölteni, aki nemcsak a Talmudban és a rabbinikus irodalomban jártas egyén, hanem világi műveltséggel is rendelkezék és főleg magyarul prédikáljon.

Kitűzték-e a pályázatot? Kik voltak a pályázók? Szándékában volt-e már akkor is a debreceni hitközségnek, hogy olyan rabbit válasszon meg, aki az Országos Rabbiképzőben végzett, hiszen erre már volt előzőleg példa, amikor 1886 szeptemberében Dr. Bárány Józsefet választotta meg hitszónokává? Ma már mindezekre a kérdésekre aligha kaphatunk érdemben választ hitközségi levéltárunk elpusztulása miatt. Minderről a helybeli lapok sem tesznek említést. Az előzmények minden bevetése nélkül közli a "Debreceni Ellenőr", hogy 1891. szeptember 6-án Drucker Mór elnöklété alatt rabbiválasztó közgyűlésre gyűlt egybe a hitközség és "nagy lelkesedéssel, közfelkiáltással" megerősítették Krausz Vilmos halasi rabbi megválasztását. Háromtagú küldöttséget menesztettek Kiskunhalasra, hogy a megválasztásáról szóló okmányt ünnepélyesen átadják neki. Egyidőben folyamatba tették az előkészületeket is fogadására és hivatalába való beiktatására. /1./

I.

1891. december 6.-án, vasárnapi napon volt a beiktatása. Kabáig 200 hitközségi tag utazott eléje Drucker Mór elnök vezetése alatt, aki a vonatban üdvözölte, melyre a főrabbi "ékes" szavakban vála-

szolt. A küldöttséghez időközben Püspökladány, Kaba Hajduszoboszló testvérhitközségeinek küldöttségei is csatlakoztak. Debrecenben az állomáson nemcsak a hitközség "apraja-nagyja", hanem a város színe-java is megjelent. "Amikor a főrabbi a peronra lépett, riadó éljenzés hangzott föl és Dr. Kemény Mór rövid üdvözlő beszédére a megérkező főrabbi "talpraesett magyar válaszában mondott köszönetet szíves fogadtatásáért." A menet azután hosszú kocsisorban a Szentannautcai templom felé indult, amely már zsufolásig telve volt a hivektől és a város képviselőiben megjelentektől. "A templom nem fogadott még falai közé ily nagy óriási közönséget, mint ez alkalommal. A főrabbi csak nagynehezen törhetett utat magának." Bent Dr. Popper Lajos hosszabb beszédben üdvözölte és meleg szavakkal ajánlotta föl az új otthont és kérte, hogy minden tettét a hit és a hazafias törekvés vezesse. "Lendületes válaszában Krausz főrabbi hangsúlyozta, hogy hazafias és kulturális szellemben cselekedni egyértelmű a zsidó papi hivatás feladatával." A mincha ima elmondása után következett a székfoglaló beszéd. E beszédéről a helybeli lapok áradozva és lelkesedéssel írtak. A "Debreceni Ellenőr" a következőket írta: "Egy valódi szónoklat, magyar szónoklat volt ez, a modern ékes-szólás és tudás köntösében. Fejtegetéseit Zakariás próféta ezen verséhez fűzte: " IGY SZÓL AZ ÖRÖKKÉ-VALÓ A SEREGEK URA: HA AZ ÉN UTAMBAN JÁRANDSZ ÉS MEGÖRZENDÉD AZ ÉN MEGÖRZENDŐMET ÉS HA MÉG TÖRVÉNY SZERINT INTÉZED AZ ÉN HÁZAMAT ÉS ŐRE LESZESZ AZ ÉN PITVAROMNAK, ADOK NEKED ELŐMÉNTELT ÉS SIKERT AZ ITTEN ÁLLÓK KÖZÖTT." /2./ Rendkívüli hatással volt a tiszta magyarsággal és kitűnő eloquentiával tartott beszéde, melyben ezen alapigét három részre osztva és megmagyarázva kijelentette, hogy fő-törekvése leendő három irányban működni, még pedig elsősorban a vallási és felekezeti öntudatot fejleszteni és ébrentartani; másodsorban a hiveit a hazafiasságra, polgári erények elsajátítására és közművelődésére serkenteni; harmadsorban az Ur pitvarának, t. i. az iskolának hű és gondos őre lenni és a tanítókkal vállaltva az ifjúságot a felekezet, a haza jövőjének ezen biztosítékait, vallásos hazafias és erényes polgároká nevelni. Kitűnő beszédét a királyra, a kormány-

ra, a város és megyei hatóságokra és a hitközségre mondott áldással fejezte be az elragadtatott hallgatóság szünni nem akaró éljenzései mellett."/3./

"Debrecen" című helyi lap pedig ezeket írta: "A beszéd mint írott beszéd is az egyházi szónoklat legkiválóbb termékei között méltón helyet foglalhat, az aggodalmakat eloszlatta, a reményeket fokozta..... A másfél óráig tartott szentbeszédet, mely részleteiben nemcsak a szentírás, de a modern vallásbölcselet s kiváltképen a magyar költői irodalom beható és épp oly alapos, mint magasszínvonalu kritikával párosult ismeretében bővelkedett.... A szentbeszédet az egybegyűlt nagy közönség szintén hatalmas "Éljen" riadással fogadta, ami aligha hangzott még föl e templomban, aminek kiemelésével csak annak az általános tetszésnek önkénytelen kitörését akarták jelezni, mellyel az új debreceni zsidó pap beköszöntő beszédét fogadta úgy híveinek nagy tömege, mint az ott jelen volt notabilitások...." /4./

II.

Szoladon /Somogy m./ született 1853-ban. Vallásos, szegény szülők gyermeke, volt-Már gyermekkorában rabbinak nevelték. Korán elkerült a szülői háztól és egészen fiatalon kellett kenyerét megkeresnie, amelyből még szegény szüleinek is kellett nyújtania. A tatai-, a tabi-, és a pozsonyi jesi-vákban tanult. Mestereinek egyik legkedveltebb tanítványa volt. Rabbiképesítését a pozsonyi jesiván szerezte. De azután is folyton tanult és művelte magát. Magánuton készült el a tanítói képesítővizsgálatokra. Marosvásárhelyen tette le kitűnő eredménnyel. Rövidesen utána Szászrégenben magyar-zsidó elemi iskolát alapított. Itt találta meg boldog életpárját, Pollák Bernát ottani rabbinak a leányában. Itt fejtette ki működését, amíg a kiskunhalasi hitközség rabbijává nem választotta. A hívei szeretetén kívül a város is nagy megbecsülésben részesítette és a magyar kultúra érdekében kifejtett munkássága miatti jutalmául évente hat öl fát szavazott meg neki. Tudása és hitszónoki képességei miatt több hazai hitközség hívta meg rabbijának./5./

"Benne keresték a zsidó tudás méltó képviselőjét.

"Tóra életfajáról árasztotta az ajkak gyümölcsit, nem annyira a hitszónoklat mesterfogásaival, mint a Tóra hatalmával." /6./

Debrecenben 30 évig működött 1921. február 4.-én - Sövéát 27 - 68 éves korában bekövetkezett haláláig.

III.

Mindemellett, hogy alapos és széles zsidó tudással átszőtt világi kulturának és műveltségnek volt a híve, - erősen konzervatív érzésű rabbi volt. Szigorúan ellene volt a reformoknak s mindvégig erősen kitartott és a hitközségével is megtartatta azt az álláspontot, amely a statusquo gondolatot abban az időben oly annyira jellemezte: se nem ortodox, se nem neológ. Minden szélsőség imitálása nélkül akart megmaradni a hagyományos zsidó hitélet keretei között. "Szavai mint pörölyütések a reformokra törekvő gondolatokra, megpuhulnak és megörzi hitközségének konzervatív tekintélyét." /7./ Az ő személye és személyes varázsa volt képes egymagában Debrecenben először egybekapcsolni "a héber és magyar nyelvnek szentségét. Az ő hazafias mellén diszlett először a magyar ítélet mellpalástja, amelyről ő maga mondá: "Kimutatjuk véle a zsidó morál tisztaságát és fehérségét és eltiprással fenyegetett jogainkat megvédelmezzük." /8./

Kerek három-évtizedes debreceni működése alatt osztatlan szeretetben, tiszteletben és megbecsülésben volt része nemcsak hitközsége, hanem más felekezetek híveinek és papjainak részéről is. Egy-egy szónoklata alkalmával keresztények is jöttek nagy számban templomába és lelkesedéssel hallgattak magyar beszédeit és hazafias könyörgéseit. /9./

Kifogyhatatlan volt a szeretet és jószág gyakorlásában, amelyek nemcsak szavakban, hanem tetteiben is mindenkor megnyilatkoztak. Nagyon nagy családja volt. Emiatt tengődnie kellett. De ennek ellenére a háza mégis mindig nyitva volt minden szűkölködő előtt. Asztalánál mindig fön volt tartva egy-egy megterített hely a bevágódó szegény vendégek számára. Lakásajtajában mindig készenlétben állott egy kosárban kenyér bőségesen, valamint egyéb ételek a szegények számára. A koporsóját is annak az asz-

talnak a deszkaiból ácsolták, amely szegényeit állandóan megvendégelte. /10./ Legendás még ma is az a híre, hogy nem ment el sohasem egy híve mellett, sem ismerősei mellett úgy, hogy ne érdeklődött volna sorsuk után, örömük vagy bánatuk felől és meg ne biztatta volna őket áldó szavaival.

Az ő közreműködésére és fáradhatatlan szervezésére épültek Debrecenben a hitközség gyönyörű templomai /11./, polgári leányiskolája /12./, a zsidó gimnázium alapjai is alatta vetetett meg és sok, sok minden más még, ami a debreceni stat. hitközségnek kívül-belül súlyt, tekintélyt és értéket adott.

"ÉS AZ ÉRTELMESEK FENYLENEK, MINT AZ ÉGBOLTOZAT FÉNYE S AZOK AKIK SOKAKAT IGAZSÁGBAN ELIGAZÍTANAK, MINT A CSILLAGOK ÖRÖKKÖN ÖRÖKKÉ." /13./.

Dr. Weisz Miksa.

JEGYZETEK: 1. 1891.IX.7. Lásd még: "Debreceni Hírlap" 1891.IX.7.számát. --- 2. Zechárja 3:6. --- 3. "Debreceni Ellenőr" 1891.XII.7. és "Debreceni Hírlap" 1891.XII.7.számait. --- 4. 1891.XII.8.számában. --- 5. Egyetértés /debreceni politikai napilap/ 1921.II.5. --- 6. Dr. Schlesinger Sámuel: "Az én elődöm". Krausz Vilmos néh. debreceni főrabbi emlékezete. Izr. Családi Naptár. XIII. évf. 1924/25. 74-77p. 7. u.o. --- 8. u.o. --- 9. Krausz Vilmos néhány nyomtatásban megjelent hitszónoklatának a bibliográfiája: Kiná uttőfillá - Erzsébet királyné gyásznapján Pályázat VII.1898. 40.sz.; a zsidó főpapi hivatása a jelenkorban. Beiktatási beszéd a szatmári statusquo ante. izr. hitközség főrabbijának főtit. Jordán Sándor főrabbi urnak 1903.évi aug. 18.-án történt beiktatási ünnepélyén. Magyar Zsidókönyvtár, V.29-35.; Gyászbeszéd Handler Mark zsl. tati főrabbi ravatala fölött. M.Zsg. XII.123-129.; Gyászbeszéd Kiskunhalason 1912.január 9-én özv. Hosmeister Illésné koporsójánál. M.Zsg. XIII. 144-149.; Bucsuztató beszéd dr. Gál Zoltán koporsó-

jánál 1918.XI.15.-én M.Zsg.XX.28-31.;Mázkir beszéd.
1.Hevesi Simon Jubiláris emlékmű Handler Mark ta-
tai rabbi 40 éves hivatali jubileuma alkalmából.
Lugos.; Dr.Langfelder Artur cs.és kir.törzsorvos
emlékezete.1871-1914. Szeged,1916. 13-15 ~~magyar~~
irodalom és nyelv területén is munkálkodott,~~magyar~~
nyelv szókincséről és származásáról tanulmányt
irt.Mult és Jövő.XI.évf.1921.7.sz.--- 10.Egyetértés
debreceni polgári napilap 1921.II.8.szama.---
11. Deák Ferenc-utcai és Kápolnas-utcai templo-
mokkal kapcsolatos érdemeiről még külön foglalkoz-
ni fogunk.--- 12.Dr. Weisz Miksa: Kardos Albert,
Uj Élet 1952.IV.24.számában.---13.Dániel 12:3.-

-o-o-o-

V I D É K I Z S I D Ó S Á G U N K

/2 folyt./

Az adatgyűjtés legideálisabb megoldása az
lett volna, ha elkészítettük volna a vidéki zsidó-
ság teljes névsorát az összes hitéleti szempont-
ból fontos adatokkal. A munka így átnyulna a szo-
ciográfiába.Csak az ilyen, egészen pontos adatok is-
merete tenne lehetővé, az egyes területeken egyre
koncentrálódó hitéleti munka lelkiismeretes ellátá-
sát.Ha minden vidéki zsidónak személyi lapja lenne
-mint ahogy Hirschler Pál zl.iróasztalán ott állott
hiveinek kartotékja-az érintkezés nehézségei megol-
=====

-o-o- Első közleményünk megjelenése óta a Magyar Iz-
raeliták Országos Irodája adatgyűjtést rendelt el
az összes hitközségekben. A beérkezett adatok első,
nyers összesítését az Intézőbizottság Végrehajtóbi-
zottságának legutolsó ülésén ismertették.

Körlevelünk örömmel jegyzi fel ezt az ese-
ményt, mint régi szükséglet utólagos megvalósulását.
Köszönjük az Országos Iroda vezetőségének e munká-
ját.Közleményeink talán így sem lesznek érdektele-
nek, mert alkalmat adnak egyrészt a két adatgyűjtés
alapján kölcsönös helyesbitésre, másrészt egy eszten-
dő különbségei is utalnak majd előttünk ismert ál-
talános törvényszerűségekre.

dódnának.

Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban az 1946-ban tartott számlálást I.; az 1948. december 31.-i állapotnak megfelelőt II.; az 1953. december 31.-i állapotnak megfelelőt III.; végül pedig az Országos Iroda mostani számlálását IV.; jellel jelöljük.

II.

A vidéki zsidóság lélekszáma III.; - kor 20.000 körül lehetett. Ez összehasonlítva a II.; -vel 40%-os csökkenésnek tűnik. Az eredményt a következő számítások alapján nyerjük. II.; számlálás vég-eredménye 37.913 lélek. Ebben bennfoglaltatnak a Nagybudapesthez csatolt peremvárosok 4265 főt számláló népessége. A mai vidéki területre vonatkoztatva 33.648 főből indulhatunk ki.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy a II.; 33.648-as szám magasabb a valóságos lélekszámnál. A gyűjtés idején az adatszolgáltatók olyan szempontokat éreztek, melyek következtében magasabb számokat jelentettek.

Csupán egyetlen példa. A szegedi hitközség egyik volt vezetője Budapesten állandóan 2.500 szegedi zsidóról beszélt, 1946-1947-ben. A II.; 1.800 lelket tüntet fel Szegeden. Bizonyos, hogy már 1947-ben sem volt 1.800 lélek, legfeljebb 1.650. III.; -ban a lélekszám csupán 970-re tehető. Így az II.; -ban; lélekszám 1450 körül mozgott. Az ilyen nagyarányú, durva, láthatóan szándékos tévedés csak néhány nagyvárosra vonatkozik. /A Duna-Tisza-közi 1945-46-os magas lélekszám megmagyarázására még később visszatérünk./

Az 500 lelken aluli hitközségek adatai rendszerint megközelítően pontosak.

Ugyanakkor a III.; felvételben sok helyen a lacsonyabb számokat kaptunk a valóságosnál. Az utolsó esztendőkből odaköltözöttek a létszámban nem szerepelnek.

Összevetve tehát a három adatot:

I.; 1946

II.; 1948. XII. 31.

III.; 1953. XII. 31.

42.124

33.648

20.000

a csökkenés a szükséges kiigazításokat figyelembe véve I;és II; között 20%, II;és III; között 33% I; és III; között 50%!

Vagyis a mai vidéki zsidóság a visszatértek felét sem éri el!

III.

Különösen erősen jelentkezik a csökkenés a nagylétszámú hitközségekben. Amíg II;ben 23 hitközségben élt 300 léleknél több zsidó,addig III;-ban csupán 10 hitközségben!

.. legnagyobb lélekszámú hitközségek,összehasonlító adatai a következők:

	II;	III;		II;	III;
Debrecen	4.500	3.500	Békéscsaba	434	197
Miskolc	2.357	1.574	Hódmezővsh.	430	280
Szeged	1.800	970	Sopron	408	255
Nyíregyháza	1.000	591	Szombathely	372	?
Pécs	928	477	Karcag	363	?
Makó	760	380	Hajdunánás	362	?
Kisvárd	650	355	Baja	360	180
Szolnok	577	320	Sátoraljai	360	204
Kaposvár	574	419	Székesfehérv	346	285
Győr	531	585	Orosháza	328	200
Kiskunhalas	462	169	Nyírbátor	325	191
			Pápa	317	289

Ha nem a községkerületek beosztása,hanem a földrajzi tagozódás szerint és a II;számlálás adatai szerint 4 részre osztjuk az országot a következő arányokat találjuk:

	II;	III;	
Dunántul	7.163	5.000	30 %
Északmagyarország	5.991	3.500	40 %
Duna-Tisza-köze	3.416	1.000	71 %
Tiszántul /teljes			
Csongrad és Szolnok megyével/	17.078	11.000	38 %

Fentiekből kitűnik,hogy a csökkenés a legkisebb a Dunántulon és a legnagyobb a Duna-Tisza-közén.

Még szembetűnőbb ez a különbség, ha a dunántuli és a Duna-Tisza-közén lévő városokat hasonlítjuk össze.

Pécs kivételével, melynek II; adata /928/ valószínűleg szintén nem megbízható, a nagyobb városok a következő képet adják:

	II;	III;
Kaposvár	574	419
Győr	531	585
Székesfehérvár	346	285
Pápa	317	289
Sopron	408	255
	<hr/>	<hr/>
	2.176	1.833 lélek.

Ha tehát Pécs és Szombathely kivételével a dunántuli 300 lelket számláló községek adatait összeadjuk, a csökkenés csupán 343 fő, azaz 15%!

A dunántuli 15% és a Duna-Tisza-közén található 71% magyarázatára a következő közleményben térünk vissza.

/folyt.köv./

Dr.Schindler József.

-o-o-o-

=====

S Z E M L E

=====

OBADJA A PROZELITA

A zsidóságban való áttérés előmozdítása nem tartozott kitűzött feladataink közé, történelmünk folyamán mégis nagy számban voltak, kik meggyőződéstől vezetve nálunk találták meg hitüket, meggyőződésüket. /l. Heller; Zsidó hittenjesztés. I.M.I.T.-Évkönyv.1930. 90-102./

Scheiber Sándor újabb geniza publikációja nyomán a normandiai származású Obadja betérésére vonatkozólag kapunk igen értékes adatokat./Kirját Széfer. XXX.93-98./

Obadja neve először Nátán Adler kutatásaiból

vált ismeretessé. J.Mann munkálatai tovább gyarapították a róla való ismereteket, korára, életére vonatkozólag. Így megtudtuk, hogy Obadja betérése után /1102 körül/ végig látogatta a zsidó gyülekezete-
ket Palesztinában, Szíriában, Egyiptomban, Mezopotámiában, megtanult héberül és megírta élettörténetét. S.D.Goitein jeruzsálemi egyetemi tanár néhány hónappal ezelőtt újabb anyagot adott ki és annak a reményének adott kifejezést, hogy újabb találatokkal majd az eddigi töredékek kiegészülnek.

A történelmi anyag fontossága folytán a tudományos világ várta a további töredékek felbukkanását. A Kaufmann-genizák között Scheiber Sándor talált értékes újabb négy oldalnyi anyagot, mely a Mann anyagával való összevetés után ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy valamennyi eddig talált töredék egyazon kéz, a betért Obadja írása. A szöveg igen rossz állapotban maradt meg és csak Scheiber nagy hozzáértése és gyakorlata tudta azt megfejteni.

Scheiber publikációjából Obadjára vonatkozó újabb értékes adatokat ismerünk meg. Megtudjuk, hogy Oppido-ban, Dél-Itáliában született, neve áttérése előtt Johannes volt. Ikertestvére harcot kedvelő ember volt, őt azonban a könyv és tudomány vonzotta.

Megismerjük áttérésének okát is. Andreas Archiepiscopu, Bari érseke /XI.század/ áttért a zsidó Vallásra, a keresztények kezdetben üldözték őt, majd tömegesen követték példáját. Johannes még gyermek volt, mikor hallotta ennek hírét és valószínűleg ez adhatta az okot az áttéréshez. Bagdadban a zsidók élelemmel látják el és a jesiva vezetője Jicchák b. Móse módot ad neki, hogy az árva gyermekektől Szentírást tanuljon.

A szöveg a bagdadi zsidók helyzetére vonatkozó adatokat is tartalmaz. Al-Muqtadi kalifa idejében /1075-1094/ megkülönböztető sárga jelet kellett viselniük a fejükön és övet a derekukon. Obadja leírja, hogy minden zsidó nyakában egy ólom érem csüngött, rajta e felirással: dimi, ami oltalmat jelent. Ezt ugyanis a nem-muzulmánoknak, így a zsidóknak, pénzen kellett megvásárolniuk. A zsidók megkü-

lönböztető jelként egyik lábukon vörös, a másikon fekete cipőt viseltek. Nyakukban csengő volt, hogy messziről felismerje őket a nemzsidó lakosság.

A zsidókra kirótt speciális adókról is értesülünk.

Scheiber munkája nyomán több értékes, eddig ismeretlen adat vált ismeretessé és Obadja áttérésének e feltárt részlete a zsidó szellem hatásának újabb bizonyítéka.

Dr. Komlós Ottó.

-o-o-o-

=====

H É T R Ő L H É T R E

=====

TÖRUMÓ.

A rabbi hallgatóságának élményvilágát legalább úgy gazdagítja a szombat délután, fehér asztalnál elmondott kötetlen formájú tanítás, mint a templomi áhitatban tartott prédikáció.

B. Jeussohn: Fün ünser alten Ajcer című gyűjteményéből mutatok be szemelvényeket. Jeussohn több sorozatban jelentette meg a Tórára, a megillákra és a Perekre gyűjtött régi magyarázatokat.

Az itt közölt példákat nemcsak azért fordítottam, hogy a kartársak a gyakorlatban felhasználják, - hiszen a könyvet bárki könnyen használhatja - hanem, hogy a gondolatmenet és a forma serkentessen bennünket a mai ember igényét kielégítő szellemes magyarázatok írására.

A hetiszakaszokhoz írt magyarázatok összefüggés nélkül a szidra egy-egy verséhez fűződnek.

==

25,1. Azért következik ez a hetiszakasz csak Mispótim szakasza után, mert az embernek előbb meg kell tanulnia, hogy hogyan kell törvényesen és becsületesen megszerezni azt, ami a Törumóhoz szükséges. /Mokaur bóruch./

25,1. A Mispótim felsorolja azoknak a törvényeknek egész sorát, amit nem szabad megtenni, ne hogy a másik embernek rosszat tegyünk. Ez azonban

egyedül nem elég, Kevés az, hogy nem tesztek a másiknak rosszat. Jót kell tenni! Segíteni a másikon, és a Törumóval a közösségen. /Hádrus vöhoijun/.

25,2. Kéréssel fordul Isten a zsidókhoz. Adjatok a Szentélyre! Noha azt ti használjátok, a ti szívmotokra épül, adjatok oda szívvvel adományaitokat.

25,2. Méész kol is áser jidvenu libbau. Ha van olyan, aki szeretne adni, de nincs módja, s megmutatja hogy van szíve és az a közösségé, az is olyan, mintha Isten szentélyére, adakozott volna. /Kánfé nösorim./

R. Jiszróél Szalanter bement egy hívéhez jótékony célra kérni. Ez, noha egy év alatt még módosabb lett, mint volt, éppen annyit adott, mint egy évvel azelőtt. Most értem Dávid király szavait -mondta-: Haun vöauser bövészau, vöcickószau aumedesz lóád! Ha módosabb is, a cödökó a régi mértéken megáll.

R. Mordecháj Bánét bement egy módos emberhez és kért tőle jótékony célra. A következővel utasította el: "Már és csak jobban szeretek titokban adni!" Erdekes-mondta a rabbi: - bűneiteket is titokban követitek el, mégis minden előbb-utóbb napvilágra kerül. Csodálatos, titkos adományaitok még sohasem kerültek napvilágra.

25,8. Vöösszu li mikdos vösóchanti böszauchom. Nagy a munka értéke Isten előtt. Addig a Söchinó nem nyugodott a zsidóságon, míg meg nem csinálta a Szentélyt. /Óvausz di r. Nószon./

Minden ember építhet Szentélyt: benn a szívében és akkor ott fog lakozni a Söchinó.

7 - A keruboknak gyermekarca volt. A frigyszekrény és a Tóra igazi őrzői a gyermekek. /R. Jósé Beer-Briszk./

25,20. El hákápauresz jiju pöné hákruvim. Hogyan álltak a kerubok? Egyik vélemény szerint: egyik a másik felé fordult. A másik vélemény szerint: arcuk a ház felé. Isten akarata szerint akkor él Izrael, mikor egyik a másik felé fordul, a ház felé mikor nem Isten akarata szerint él. /Baba Batra '89./

Ha Isten akarata szerint akar élni Izrael, akkor törődnie kell egyiknek a másikkal, s nem elég ha csak a templomot járja és arcát az ég felé fordítja.

=====

Z Á J I N Á D Á R

=====

Az alábbiakban közöljük a világ minden táján elhunyt neves zsidó testvérek névsorát, a Zájin Adár beszédben való felhasználás végett. Kérjük a kartársakat, hogy általuk ismert, itt nem szereplő elhunytak nevét és rövid jellemzését közöljék a KÖRLEVÉL-lel.

1.

Mártirok.

Dr. Moussa Marzouk 28 éves orvos és Samuel Mazar 26 éves tanító növelték a zsidó mártirok sorát. Kairóban ítelték halálra őket és itt is végezték ki. Max Bennett, aki ugyanezen ügyben volt letartóztatásban, öngyilkossá lett cellájában. Az egyik vádpont volt baloldali gondolkodás és a francia kommunista párttal való kapcsolat. A kirakatper a belső nehézségek kendőzésére szolgált.

2.

Rabbik.

Dr. Israel Mattuck a legnevesebb liberális rabbik egyike, a Liberal Jewish Synagogue rabbija, 70 éves korában halt meg. 36 éven át vezette közösségét. Litvániában született híres rabbik utódjaként. Gyermekkorában vándorolt ki és a Cincinnati-i Rabbiképzőben és a Harvard Egyetemen nevelkedett. Először elvetette a kaszusz szabályait, majd esketett olyan elváltakat is, akiknek nem volt get-jük. Híveire nagy befolyás volt. Működése alatt 15-re emelkedett a liberális közösségek száma.

Mayer Mordecháj Silverman, New-York legöregebb ortodox rabbija, 96 éves korában halt meg. Az ortodox Rabbiegyesület alelnöke volt.

Justus Taal, Hollandia askenáz főrabbija 73 éves volt. R. Tóbiás Taalnak, Hága főrabbijának a fia, az amsterdami Rabbiképző növendéke volt. Előbb Utrecht, majd 1945-től Amsterdam főrabbija. A háboru alatt az amsterdami kálvinista Szabadegyetem rejtette el feleségével együtt. Vezetőszerepet játszott a holland zsidóknak abban a törekvésében, hogy visszaszerezze a zsidóságnak azokat a zsidó gyerekeket, akiket a megszállás alatt holland szü-

lők és egyházak rejtettek el és a felszabadulás után is keresztény környezetben maradtak. Taal nevét jól ismerjük a Hollandiából hozzánk érkezett macesz dobozokról.

Moshe Sneider a Law of Truth College /London/ ros-jesivája. Litvániában született, Vilnában járt jesivába. Ő maga előbb Memelben, majd Frankfurtban vezetett jesivát. Hitler elől tanítványaival együtt menekült Londonba. Muszár-prédikációi nagyon híresek voltak és nagy hallgatóságot vonzottak. Gyakran járt Észak-Afrikában, onnan hozott tanítványokat. Ezek azután Afrikába tértek vissza rabbiként.

Rabbi Elija Bloch, a Clevelandi jesiva vezetője. Litvániából vitték át jesivájával együtt.

Dr. Marvin Warschauer a háboru előtti Berlin egyik vezető rabbija, aki előbb az Oranienburgstrasse-i, majd Lindenstrasse-i templomban működött, igen nagy szónoki sikerrel. Temetésén Leo Baeck rajzolta meg egyéniségét, Berlin két generációjára tett nagy hatását.

3.

Rebek.

R. Abrahám Mendel Halberstamm, a "Strpkover rebe", New-Yorkban halt meg. A háboru után ő volt a legismertebb chászid rebe. A háboru alatt évekig Pozsonyban bujdosott. Néhány hónappal a felszabadulás előtt mentették ki Svájcba. A háboru folyamán kilenc gyermekét vesztette el. Népes családjaiból mindössze egy unokája maradt életben. A háboru után az Egyesült Államokban telepedett le és vezetője lett sok ezer chászidnak. Holttestét Izraelbe szállították. Hívei igen nagy számban gyűltek össze házában, amikor a koporsót a repülőtérre szállították. A repülőgép utközben leszállt Londonban, ahol megint csak nagy tömeg várta és a repülőtér igazgatóságának külön engedélyével zsoltárokat mondtak és elimádkozták a káddist.

R. IL. Margulies londoni ort.rabbi, a "Premishlaner rebe", a zsidó tradíciókhoz hűségesen ragasz-

ködő, nagy befolyással bíró egyéniség, híveinek nemcsak rabbija, hanem jó barátja, akihez tanácsért és segítségért százak fordultak. A chászidizmus lelkes híve. Szimchász Taurókor messziről is igen sok résztvevőt vonzott templomába nagy emtuziazmusa.

4.

Tudósok.

Dr. Menachem Zulay, az izraeli Héber Költészeti Intézet igazgatója, a Geniza költői anyagának világszerte legnagyobb kutatója, a héber költészet kezdeteinek /a palesztinai pijutnak/ felfedezője, az első nagy héber pijut költőnek Jannainak kiadója. Khále professzornak volt tanítványa Bonnban. Az ő révén a fenti intézetbe került a világ minden tájáról a Geniza költői anyagának fotokópiája. A tavaly alakult Héber Nyelvi Akadémiának tagja volt. Szívujja ölte meg.

Albert Hyamson angol-zsidó történész 79 éves korában halt meg. Főműve: A History of the Jews of England, 1940 és 50 között szerkesztője volt a Jewish Year Book-nak és az Encyclopedia of Religion and Ethics-nek. A Jewish Historical Society és más zsidó tudományos intézeteknek volt tagja.

Dr. Herbert Jolowitz, az Oxford-i Egyetem magán-jogász professzora volt.

Juda Bergmann 80 éves korában Jeruzsálemben halt meg. Az aggáda, a vallástudomány, és a folklóre kitűnő művelője volt. A bécsi Rabbiképző növendéke. Első jelentős műve: Jüdische Apologetik im neutestamentischen Zeitalter. Jelentős eredményeket ért el az összehasonlító mesekutatás terén. Legismertebb műve: Die Legenden der Juden. Tanulmányai gyűjtésének kötetét: Háám Vörucho. Könyvet írt a zsidó lélekről. Utolsó műve: Zsidó Folklóre. Számos cikke, tanulmánya jelent meg.

Dr. Albert Lewkowitz a modern zsidó szellemiség egyik legkiemelkedőbb alakja. Fiatal korában került a boroszlói Rabbiképző katedrájára. Főműve: Das Judentum und die Geistigen Strömungen der Gegenwart.

Solomon Ganz, a Dropsie College professzora. A zsidó irodalom matematikai és csillagászati vonatkozásainak világszerte legnagyobb kutatója volt. Selényi Pál, Kossuth-díjas fizikus a Tudományos Akadémia levelező tagja, a Műszaki Egyetem professzora. Nagyon öntudatos, lelkes zsidó, aki zsidóságához való hű ragaszkodását mindenütt hirdette.

5.

Orvosok.

Dr. Schill Imre 66 éves. Schill Salamonnak, a Rabbiképző tudós görög-latin tanárának fia. Ő maga az ország legnagyobb belgyógyászainak egyike. Előbb egyetemi magán, majd c.r.k. tanár pályáját a zsidó-korházban kezdte, majd a Rókusban dolgozott. Súlyos betegségét nagy emberi erővel tűrte.

Dr. Linhardt /Lénárt/ Alfréd tollal és szívvvel író, termékeny orvostudományi és szépíró. 1944-ben az egyik szükségkorház vezetője. Apja kaposvári kántor volt. Két férfi egy asszony c. drámája a huszas évek elején jelent meg.

6.

Művészek.

Max Itzcovics neves jiddis énekes, éneklés közben a podiumon halt meg.

Leopold Krakauer izráeli neves festő.

Hammerschlag János, a Zeneművészeti Főiskola és a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola tudós tanára, kitűnő orgonaművész, aki szívesen orgonált zsidó templomban is.

Szoke Szakáll 85 éves korában halt meg, nagy mulattató, 67 éves korában a fasizmus elől emigrált.

7.

Írók, ujságírók.

Lamed Hersch jiddis ujságíró, Londonban megjelenő jiddis lap szerkesztője, 66 éves.

Joseph Opatoshu jiddis író és ujságíró. Legismertebb könyve "In Polish Woods". Sok nyelvre lefordították, magyarra is. Műveiben vagy bibliai idöket dolgozott fel, vagy a keleteurópai zsidóságnak a század elejei Amerikába való vándorlásáról és elamerikanizálásáról írt. A "Day" című ujság szerkesztő-

je a YIVO munkatársa volt.

Cóvi Golombok a Glasgowban megjelenő Jewish Echo /jiddis nyelvű lap/ szerkesztője.

Eszter Kreitman jiddis író és fordító. Shaw és Dickens jiddis fordítója. Az ő főművét /Debora/ sok nyelvre fordították le.

Ottó Schick a Jewish Chronicle munkatársa 60 éves korában halt meg. Bécsben született, itt végezte az egyetemet. A 20-as években az ITA bécsi később berlini, majd romániai munkatársa volt. 1938-ban a Gestapo letartóztatta.

Goda Géza ismert nevű író és ujságiro, öntudatos zsidó. Nyelvészettel is foglalkozott. Jókai műveiből szótárt készített.

Kaczér Illés, a finomhangu író, József Attila pártfogója és barátja.

Nóti Károly ismert színpadi és filmíró. Nagy mulattató.

8.

Kántorok.

Berele Clagy, híres kántor 62 éves korában New Jerseyben halt meg.

Jadlowker híres operaénekes és kántor.

David Bueno de Mesquita a kenti spanyol és portugál hitközség kántora, régi kántor és talmudista család leszármazottja.

Rosenfeld Miksa, 83 éves 23 magyarországi községben volt kántor. Értékes zenei tudása és harmóniaérzéke volt. Gerinces ember, aki a hitközségi alkalmazottak méltóságáért és megbecsüléséért sokat küzdött. Igen pontosan leírt liturgiai anyag maradt utána.

9.

Közösségi vezetők.

Ricordo Dubrotsky, a DAIA /Delegations of Jewish Associations in Argentina/ elnöke, az argentin zsidóság legfőbb vezetője, az ICA /Jewish Colonisation Association/ egyik vezetője 48 éves korában halt meg.

Selig Brodetzky, Londonban halt meg. 66 éves volt. Éveken át ő volt az elnöke a Héber Egyetemenek, elnöke volt a Board of Deputies-nek/ az angol zsi-

dóság legfőbb szerve/ is.

Dr. Baracs Károlyné, a Budai Izr. Nőegyletnek évtizedeken át elnöke volt. Nagyműveltségű nő, méltó élettársa férjének.

Fahn Fülöp, a Budai Község alelnöke, az Intézőbizottság volt tagja. Buzgó zsidó és nagyon népszerű ember. A jótékonyság ügye a legjobb helyen volt az ő kezében.

Hegedüs Oszkár a Budapesti Izr. Hitközség elnökhelyettese, csöndes, szerény iparos. 1948. óta vett részt a hitközség életében.

Goldstein Lipót, az Óbudai Körzet elnöke.

Dr. Schill Salamonné. 31 évig élt nagytudományú férje mellett és 36 évig emlékének. Még magas korában is szívesen tanult. Annakidején a Rabbiképző menzájának alapításában tevékenyen részt vett.

10.

Érdekes egyéniség.

Helga Löwenstein, stewardess. Kölnben született, szüleivel együtt 1938-ban Hollandiába menekült. Szüleit deportálták és megölték, ő maga holland családnál bujkált. A felszabadulás után zsidó gyermekotthonban dolgozott, majd amikor az egyik repülőtársaság stewardess-t keresett, ennek a szolgálatába állt. Az ő feladata volt a zsidó utasok kóser ellátással való biztosítása. Angliából New-Yorkba repültében, a gépet szerencsétlenség érte. Sok utast megmentett a lángok közül, ő maga azonban sérüléseibe belehalt. 24 éves volt.

Pótlás 2.-höz. Dr. Hermann Schreiber, németországi rabbi, aki Hitler elől Angliába menekült. Ros Hasánára az idén visszament Berlinbe, hogy istentiszteletet tartson, az első prédikáció után azonban szívtájkot kapott és Ros Hasána éjszakáján meghalt.

11.

Chászidé ummausz hóaulom.

Friedrich Stummer, a müncheni egyetemen az Ótestamentum professzora. Jól értette a nehéz nyelvezetű és hátterű pijutokat és párhuzamokat talált az egyházi liturgiában. Magyarországi tudós kiadványaink buzgó propagátora volt.

=====

H É C H O L V Á A Z Ó R Ó

=====

A héber irodalomról hallottunk előadást Dobrovits Aladár muzeum igazgatótól, december 14.-én a T.T. I.T. rendezésében. A téma vonzó voltát bizonyítja a nagyszámu hallgatóság. Előadásának tekintélyes részében a hettita-és ugarit irodalommal foglalkozott. A héber irodalom keretében csupán a Bibliát tárgyalta, pedig nemcsak a Biblia jelenti az ókori héber irodalmat. Napjainkban nem lehet héber irodalomról beszélni a feliratos emlékek és a Holttengerparti kéziratok mellőzésével. Az előadó utalt ugyanezen emlékek meglétére, de elsiklott a téma felett, noha talán érdekesebb lett volna a héber irodalomnak ezt a kevésbé, vagy teljesen ismeretlen részét ismertetni, mint azt a néhány keleti párhuzamot, mely Gressmann, Jeremiás és egyéb szerzők révén már korábban közismertek voltak, újabban pedig Pritchard: Ancient Near Eastern Texts. Princeton 1950. művében teljes mértékben megtalálhatók. Ókori héber irodalom az apokrifák is, hiszen egyre bizonyosabb, hogy e könyvek eredetijének nagy része héber volt. Ókori héber irodalom Philo, Josephus, a tannaitikus szövegek stb. A szűkreszabott idő nem engedhette meg az anyag részletes tárgyalását és ez okozta a hiányosságokat. Mindenképen köszönet jár az előadónak, hogy utánajárt a forrásoknak és köszönet a T.T.I.T.-nek, mely beleillesztette a "Világirodalom" előadás-sorozatába.

Schmelczér Imre.

LANG GYULA, vésztői hittestvérünk, a KÖRLEVEL barátja, a szórványok kérdéséről irt hosszabb levelet. A szórványok adatainak feldolgozására ad kitünő tanácsokat. Bizik abban, hogy meg lehetne találni az orvosságot.

A KÖRLEVEL következő számát a kartársakkal való megbeszélés után fogjuk megjelentetni. Reméljük, hogy az Országos képviselőlet ülésével kapcsolatban, módunk lesz összejövetelt tartani.

VIDÉKI RABBIKAR.

K Ö R L E V E L E

עש במה כמות ועמך בתורה לבי שאין התורה נקבת אלא בתורה

A MEGKÉSETT TAVASZ

Ezidén vidékünkön megkéssett a tavasz. Április közepén még dideregtek a fák, fázósan borultak le az üres bokrok és meredeztek ég felé a kopár ágak. Egy-egy merészebb rügy csakhamar kénytelen volt belátni tévedését, s drágán fizetett elhamarkodottá-gáért.

S azután, egyik napról a másikra beköszöntött. Ma az egész természet él, inkább mint esztendeje.

Egyik hívünk, aki ugyanannyi esztendeje turja a földet, ahány tavaszt a zsinagóga ablakai láttak, így mondta: nincs itt semmi baj, behozta magát!

Beléletünkben is nem egy jelenség a megkéssett tavaszra emlékeztet. Vigasztaló, hogy, talán majd behozza magát.

X

Országos Képviselőtünk ülése a megkéssett tavasz jegyében folyt le. Érezni lehetett a pontos megszervezésre való törekvést, a feladatok megvilágításában a teljességre való igyekezetet. Sokan már régóta ilyen előkészítést vártak. Ez lett egyben az ülés kolonca is. Több felszólaló cserben hagyta tárgyát, s mindent el akart mondani. Eredmény: zsufoolt tultermelés. Mégis, e parlamenti hosszunapon, itt-ott költői szinesség csillant fel. Egy-egy félóra élményéért sokan halásak voltak.

X

Az Országos Képviselőt összetétele nem felel meg a lélekszám eloszlásának. Sietünk leírni: erosen eltolódott a vidék javára. 70.000 budapesti zsidót, 140 választott tag, 20.000 vidéki hittestvért 60 kiküldött képvisel a hivatalból résztvevőkön kívül.

A tárgysorozatnak is erősen vidéki íze volt. Természetesen a vidék problémáit kell tárgyalni, ha egyszer összejövünk. A budapestiek mindig együtt vannak.

Valamikor rosszul esett, hogy vidéki kérdéseket egy nem vidéki többségből álló testület tárgyal és számszerűségével dönthet olyan ügyekben, melyek valószínűleg nem is érdeklik. Ma megvalljuk, hogy ez az érzés helytelen volt. Nemcsak azért, mert -amint mondani szokták- a kérdések azonosak, csak a módszerek mások, hanem, mert szinte tapasztalhatóvá lett az eleven kölcsönhatás.

Aki jól megnézte a budapesti képviselőket lépésről lépésre vidékiekkel találkozott. Itt is, ott is felbukkan egy-egy ismerős arc, az utolsó esztendőben költöztek a fővárosba, a legtöbben pedig olyanok, akik vidéken voltak fiatalok. Jellemző bélyege ez a hitélet szerkezetének. A levegőben is volt valami vidéki íz, nem az elporosodott vidék atmoszférája, hanem a tavaszt váróé. Jó volt érezni, hogy közismert szavakká lettek az esztendők folyamán a vidéki "probléma-k": szórvány, vándortanító, minján, jesiva. A levegő hasznosan cserélődik. A megkésétt tavasz levegője még rügyeket fakaszthat.

X

A folyósón is élénk volt az élet. Amíg bent az egyik kérdésben két álláspont között heves csaták folytak, addig kint az egyik irodában a vallásterősebben-megragadók egyik hitköztségének vezetői bebizonyították, hogy hidat akarnak építeni a különböző nézetek között, s ez az átívelés lehetséges. Aki látta ezeknek a férfiaknak arcán a szent akaratot, a feladatok komolyságába vetett hitet és a végrehajtás nehézségeit legyőzni akaró elszántságot, az érezte, hogy van ebben valami a tavasz levegőjéből. Az ország egyik legnagyobb vidéki hitközsége példát akar mutatni, hogy minden vallásos igényt, minden réteg kívánságát kielégíti. Persze az álmodók lelkében még ennél is több van, félénk megsejtése annak, hogy a különböző színek egészséges színharmóniává egyesíthetők, s talán sikerülne oly típust kialakítani, s benne oly egyéneket nevelni, akikben a tragédiákban megfáradt nemzedék megmaradottjai vigasztalódhatnának.

nak. A tragédia utáni kor egyik legkomolyabb eredménye lenne. Megkésett tavasz hozzánk szóló történelmi üzenete.

X

Há már történelemnél tartunk, emlékeztetnünk kell a hitközségek vezetőit egy értéktelenné tünő, mégis történelmi feladatra. Régen minden évben jelentésekben tették közzé a hitközségek beléletének minden eseményét. Miután ez a szokás kikopott, azt tanácsolnók, hogy egyes hitközségek készítsék el ezidén tízéves jelentésüket. Ez tartalmazza a hitközségben folyó minden irányú munka /istentisztelet, kegyelet, tanítás, szociális segítség, valláskulturális élet, pénzügyek, gazdasági ügyek, igazgatás, lélekszám alakulása stb./ összefoglaló leírását. Ha ezeket a jelentéseket az Országos Iroda összegyűjtené és egy példányát átadná a Zsidó Múzeumnak, valamikor történelmi forrásmunka lenne.

Az utolsó tíz esztendő tanulmányozása az okok fonalán elvezetne a megelőző hetven esztendő helyes történelmi tanulmányozásához és értékeléséhez. S ezzel megszületne oly munka, melyet már szintén rég várunk, s melyhez ma már megvan a történelmi távlat is. A megkésett tavasz biztos termése lenne.

X

Végül néhány szót KÖRLEVELÜNKRŐL is. Ez a szám is a megkésett tavasz termése. Ugy látjuk a munkatársak fáradtak. Az egyéni munka, hitközség-politikai kérdések sokunk idejét teljesen lefoglalják.

Amikor e kezdeményezés elindult, egymást akartuk segíteni. A cél az idők folyamán szinesedett. E vállalkozásnak egyik célja, hogy saját magunkat munkára ösztönözzön. Ha nem lélegzünk, megfulladunk, ez legalább annyira vonatkozik a szellemi életre, mint a biológiai-ra. Belső szellemi mozgásunkat, lélegzetvételünket mutatja a KÖRLEVEL munkájában való részvétel.

Többen azt mondják: nem születtek tudományos munkára. Sietünk leszögezni: amit itt adunk -egy-egy hivatott munkájától eltekintve- nem tudomány, csupán a szellemi lélegzés külső jele. Amíg ilyen szellemi lélegzés tapasztalható, addig mindig remélhetünk. A KÖRLEVEL nem akar a merészebb rügyek sorsára jutni. E szám megkésett, de talán behozza majd magát akkor is ha megkésett a tavasz.

Sz.....r R.f

S Ó V U A U S Z

MÓZES LESZÁLLT A HEGYRŐL....

-Nyolcvan év előtti ünnepi elmélkedés.-

A kinyilatkoztatás mai ünnepén időszerű a kérdés, amely talán többször merült fel bennünk: hogyan jutott Izrael a vallásnak igazságaihoz és éppen Izrael? Az égből szállottak le hozzánk ezek a tanítások, vagy a szívnek mélységeiből törtek elő? Vagy pedig a mennybéli magasságból jövő kegyelem-áram találkozott a szívnek mélységeiből előtörő és a végtelenség felé irányuló vágyfolyamattal, hogy így egyesülve bevilágítsa életünket?

A Tóra szava irányítással szolgál, amikor a mi lekeciónkban olvassuk: "Mózes leszállt a hegyről a néphez". Egy magasabb világban telítette lelkét az örök-tüzzel és meggyújtotta a fáklyát egy egész nép történeti útjának megvilágítására, annak a népnek, amely Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak szent öröksége gyanánt megőrizte magában egy jobb világ utáni vágyakozását.

Milyen más beállítás ez, amit az európai műveltségű emberiség ismer a Prometheusz-hitregéből. Az óriás Prometheusz a mennyekből tüzet lop, embert formál belőle, amiért az Olimpusz istenei örök büntetéssel sújtják. De a Tóra tüzeit lehozó Mause Rábbénu az áldás örök forrását nyitja meg, hisz megvalósult általa a Tóra szava, amely gyermekkorunktól kísért bennünket: "A föld pusztá és kietlen volt, amikor Isten azt mondta: legyen világosság - és lőn világosság."

A néphez szállott le Mause Rábbénu. Büszkén mondja a római költő: "Gyülöölöm a profán tömeget és távoltartom magamat tőle." /Horatius/ Látja a tömeget a német költőfejedelem is /Goethe/ és "láttára elszáll belőle a szellem, örvényben érzi magát. Az egyiptomi papok és írástudók tudományukat szigorú titokként őrizték, amelyektől elzárták a népet. Másrészről látjuk, hogy ócska és léha népszerűséget hajhásznak és sikert aratnak, mert a tömeg izlésés-

nek hizelegnek. A népet lenéző filozófusok gőgje sokszor párhuzamosan halad a népet félrevezető demagóg szofista lelkiismeretlenségével.

Mause Rábbénu nem volt gőgös filozófus, a tömeg szájaize szerint beszélő szofista, hanem nemzetalkotó próféta és ezért "leszállott a néphez", hogy fölemelje. Egyformán szól férfiakhöz és nőkhöz, aggokhoz és gyermekekhez, mert szívét eltöltötte a szeretet, mert tudta, hogy mindegyik ember, mindegyikben néha-néha, de állandóan is vibrál a kérdés: mik vagyunk mi emberek? ki teremtett bennünket, minek lettünk teremtvé? mit kell cselekednünk és mi életünknek célja?

A mester lehozta az égi tant és hordozójává akarta tenni az egész népet, azt akarta, hogy a tanítás nyomában a szenvedő enyhülést találjon, a szegény megerősödjék, a gyászoló vigaszt leljen, hogy megvilágosodjék a balga szeme és az isteni hit világoossága elől meghátráljon minden lelki sötétség és babona.

Leszállott a néphez és a demokráciának hőrosgyanánt áll előttünk. Állandóan harcolt a Micrájimból kiszabadult rablelkű tömeg durvaságaival és szellemi rövidségével, de szerette a népet akkor is, amikor a fenyegetéseknek mennydörgéseit hallotta feléjük, de azonosította magát a nép nagy feladataival és amikor a Mindenható el akarja söpörni a méltatlan közösséget, akkor felhördül: "Törülj ki engem is a könyvedből, amelyet irtál"./Ex.32/

Működésének világtörténeti eredménye, hogy az Egyet lennek hitével olyan uttörő-csapatot nevelt, amely egybeolvasztotta a vallást és az erkölcsöt, akkor, amikor a népek tulnyomó része a legdurvább bálványimádással kapcsolatos erkölcsi mocsárba merült. Elérte azt, hogy zárkózott, a népet elnyomni akaró papikaszt nem támadt Izraelben, hanem az egész népnek szentsége és az egész népnek papi-jellege lett az elérendő cél. Azóta a világtörténet eseményei minden évtizedben újra és újra megtanítanak bennünket arra, hogy a világ még mindig rászorul a színáji kinyilatkoztatás ígéire és a Gondviselésnek terve van a néppel, amelyet Mause Rábbénu szent gyülekezetté formált. Ő leszállt a néphez és a nép meghallotta a szeretetnek szavát villamlás és mennydörgés közepette, megértette,

hogy a Gondviselés szól hozzá, életben-halálban, viharban és zimankóban. A láthatatlan Isten fogalma kifejlesztette benne a szellemnek, a léleknek láthatatlan világába vetett hitet, melyben az emberi lét örökre tovább fonódik. Így lett Mauser tana az emberi lét talányait megoldó szemlélet, amely a halált leküzdí és hidat ver a földi mulandóság és az örökkévalóság között.

X

Dr. B. Rippner a boroszlói rabbiképzőben végzett, 1898-ban halt meg 56 éves korában mint glogauai rabbi. Beszédeit, mint a közölt vázlat is mutatja, őszinteség, egyszerűség és publicisztikai élénkségre való törekvés jellemzi.

X

Fenti vázlatot a KÖRLEVÉL 1955. I. számának 4. old.-án közölt megjegyzés alapján közöltem.

Dr. Richtmann Mózes.

H É C H O L V Á Á Z Ó R Ó

AZ ALFÖLDI IZRAELITA KÖZSEGKERÜLET

Junius 5. én, vasárnap, Szegeden évi rendes közgyűlést tart, melyre minden érdeklődőt szeretettel meghív.

A közgyűlés rendje:

I. Istentisztelet az öregtemplomban 1/2 12 óraker.
Prédikál: Singer Ödön szolnoki főrabbi.

II. Közgyűlés 12 óraker. 1. Elnöki jelentés 2. Orsz.

Iroda küldöttének felszólalása. 3. dr. Grünfeld Sándor H.M. Vásárhely: Mit vár a zsidó ember rabbi-jától? 4. Lang Gyula, Vésztó: Egy szórvány igazi arca.

5. Rósenfeld József, Baja: Az aggokháza élete a hitközség mindennapi életében. 6. Hozzászólások és vita-
7. Zárszámadás és költségvetés.

III. Közebéd 2 óraker. Káldor József hit. elnök
Szeged: Üdvözlés. Gleichmann Emil rabbi. Baja: Póhárköszöntő.

IV. Liturgiai hangverseny d.u. 5 óraker Goldstein Lajos, Stern László kántorok és Schnürmacher Zoltán fellépésével.

dr. Reis Sándor elnök s.k.

S Z E M L E

IRODALMI SZEMLE

1. Prof. J. Schirmann a Héber Költészeti Intézet Jödiótjában /VI. Jeruzsálem. 1946. 289-290./ lenyomatott egy költeményt, amelyet az egyiptomi Sámuel b. Chánánjá Hánnágidnak tulajdonított. S. Abramson kimutatja /Szináj. XVII. 1955. No. 6. 538-542./, hogy ez egy másik Sámuel b. Chánánjától származik, akit Móse Ibn Ezra is említ Poétikájában. Az egyiptomi Sámuel Hánnágid költői munkásságáról kortársai nem tudnak. A költeményt újból lenyomatja, javítva, helyes versformában.

2.

D- Daube felteszi, hogy a bolygó zsidót azért hívják Ahasvérnak /igly sohasem neveztek zsidót/, mert egyik jelzője az "idióta" s a zsidó legendában, az aggadában, a butaság prototipusa épp Ahasvéros. /JOR. NS. XLV. 1954-55. 242-243./ 3.

Goitein professzor -multkor bemutatott tanulmányát folytatva- arab leveleket tesz közzé a genizából, amelyek fényt vetnek Jehuda Hallévi spanyolországi életére és baráti körére. Egyik levél így említi őt: "erősségünk, vezetőnk, a becsült tudós, a jámbor, a korszak páratlanja, a tökéletes R Jehuda, Hallévifia, őrizze őt szirtje" /Tárbic. XXIV. 134-149./.

4.

Tur-Sinai/Torczyner/egy nehéz bibliai helyet fejt meg /u. o. 232./: "Vöchipper ádmószau ámmau", "és engesztelést ad földjének, népének" /Deut. 32, 43/. A vers összefüggésébe ez nem illik. Ezzel szemben Tur-Sinai rámutat arra, hogy "ádmó az áramban vörös vért jelent. Tehát a helyes fordítás "és engesztelést szerez népe vérenek." Az ilyen status constructushoz párhuzamul kínálkozik a "chájszau jóár" /Ps. 50, 10./.

5.

M.H. Gottstein /Jeruzsálem/ Birminghamban járva átnézte a Mingana-gyűjtemény 18 héber kéziratát és a Mittwoch professzor hagyatékából oda került további 22 geniza-töredéket, amelyet Mittwoch 1899-ben vásárolt Kairóban. Most kiadta hevenyészett katalógusát /Journal of Jewish Studies. V.1954.172-176./ .A palesztinai titus Amidájának benedikciójára /175,I/ több párhuzam található /Scheiber, HUCA. XXII. 1949. 317-318./.

6.

Cövi Harkavy egy bibliográfiai jegyzetemhez kapcsolódva /Kirját Széfer. XXVIII. 1952-53. 415./ újabb pótlásokat közöl Klein Sámuel bibliográfiájához /Hászéfer. I. 1954-55. No. 2-3. 59-60./ . A mi könyvtárunk tudományos dolgozóival - ettől függetlenül - kb. félszáz ismeretlen adatot gyűjtöttünk, amelynek közzétételére most adódik alkalom.

7.

Sámuel Hásölisi Palesztinában élt a X-XI. században és a hetventagu synhedrionnak méltóságában harmadik tagja volt. Innen a neve is. Weisz Miksa volt az első, aki felfedezte személyét a Kaufmann-genizában. Azóta számos költői alkotása látott napvilágot. Bold. Zulay foglalkozott művei kritikai kiadásával. Most M. Wallenstein közöl oxfordi kézirat alapján egy részletet Vájchi szakaszhoz irt jócérjából /Melila. V. 1955. 149-162./ . A Kaufmann-geniza különösen gazdag az ő költői darabjait illetően. Egy eddig még nem katalógizáltat /No. 149./ a közel jövőben adok ki.

8.

I. Rivkind - bibliográfiai tanulmányai során - ismerteti a hangjegyekkel illusztrált héber könyveket és a sófár-fuvás kótázását /Studies in Bibliography and Booklore. I. 1953-54. 201-204./ . Ezt egy-két adattal pótolni lehet. M. Gaster figyelmeztett a turini kéziratra, ahol a másoló neve /Faresol/ hangjegyekkel van feltüntetve /MGJW. LXXX. 1936. 489-90./ . Egy 1400 táján másolt spanyol-zsidó Bibliában a Sir hássirim szövege lapszéli dísszel van ellátva, alul rudra göngyölt szalagon kótairás az

Énekek éneke első verseinek dallamával és szövegével /Szabolcsi Bence, Lőw-Emlékkönyv. Bp. 1947. 131.-133./ .A sófár-fuvás első kótás lejegyzése viszont a Szaadja Sziddurban található /Jeruzsálem, 1941. 217/.

9.

Eckhardt Sándor a Zichy-levéltárban megtalálta a sánta és vak parabolájának ismeretlen változatát /Magyar Nyelv. LI. 1955. 127-128./ . Külön füzetben van a XVI. század vége felé készült másolatban. A test és lélek kölcsönös felelősségét példázza vele. A magyar kódex-irodalomban eddig két szövegünk volt /Bod- és Lobkowitz-kódex/. Bennünket nagyon érdekel, mert ez a példa korán jelentkezik a zsidó irodalomban /Mechilta. Ed. Lauterbach. II. 21: Szanh. 9 lab./.

10.

Havas Adolf, Petőfi első kritikai kiadásának gondozója, leszögezte: "a zsidók szentkönyveiből nem merített tárgyat és képeket" /IMIT Évkönyve. 1900. 8./ . Sok más mellett cáfolat lehet rá a most felfedezett Petőfi-levél is 1847-ből, amelyben azt írja: "Szerelem hozott le Szatmárba s az tartott itt, már pedig ez, tudod, hogy azt mondja: én vagyok a te urad istened, ne legyenek kívülem idegen isteneid" /Irodalmi Ujság. VI. 1955. 11. szám./.

Dr. Scheiber Sándor.

==

A HOROGKERESZT RÉMTETTEI.

Lord Russel könyve, Szikra, Budapest
1955. Ford: Gábor József 258.p.

Számtalan élményregény, napló, beszámoló, leírás látott napvilágot a második világháború után, amelyek a hitlerizmus és különféle csatlósainak gazdtetteit örökölték meg a kortársak és az utókor számára.

Tekintélyes dokumentum anyag is kiadásra került. Ezek okmányokkal bizonyították a rémtörténeteknek világába illő tények valódiságát.

A nagyközönség előtt ismeretes művek javarészét azonban olyanok írták, akik maguk is valamilyen formában szenvedői voltak a náci barbárságnak. Éppen ezért felmerülhetett velük szemben az elfogultság gondolata. Az előttünk fekvő könyv: sebezhetetlen.

Szerzője Lord Russel törvénytörési vallomások és eredeti német hivatalos iratok /parancsnok, hivatalos levelek, hadinaplók/ felhasználásával dolgozik.

Munkája ragyogó és megcáfolhatatlan vádirat a fasiszmus ellen. Hangja mindvégig kimért és higgadt, mégis a legnemesebb haragot kelti az olvasóban, egyes-egyedül az ellentmondást nem tűrő iszonyatos tények felsorakoztatása által.

Lord Russelnek, mint a második világháború után a Rajnai Brit Hadbírószék helyettes elnökének és a nürnbergi per idején az angol főügyész jogi tanácsadójának, volt alkalma megismerkedni a német háborús bűnökkel és bűnösökkel.

Feltárja az emberirtás szétágazó és bonyolult szervezetét. A központ az SS főparancsnokság volt. Innen ágaztak ki, mint valami undok polip halálhozó karjai, a különféle gyilkoló alakulatok, a Gestápo, az SD és véreskezű társaik.

Noha a nürnbergi perekben magát a német vezérkart és főparancsnokságot nem bélyegezték háborús bűnösnek, megállapították, hogy "nagyértékben felelősek azért a nyomorúságért és szenvedésért, amely férfiak, nők, gyermekek millióit sujtotta.

A horogkereszt rémtetteit tárgykörük szerint csoportosítja a szerző.-

Ismerteti a hadifoglyokkal szemben elkövetett kegyetlenkedéseket és gyilkosságokat. Tudvalevő, hogy a hadifoglyokkal való bánásmódot nemzetközi egyezmények szabályozzák. A német hadvezetőség ezeket súlyosan megszegte, hazug kifogásokat találva eljárása "igazolására".

Eddig előttünk kevésbé ismert fejezete a német háborús bűnöknek a nyílt tengeren elkövetett atrocitások. Ezekre isényt derít Russel. A németek itt is tudatosan megszegtek a nemzetközi megállapodásokat és gyilkosságok sorozatát követték el.

Behatóan részletezi a megszállt területeken a polgári lakosság elleni provokációkat és tömegmészárlásokat.

1941-1945 között több mint 5 millió külföldi állampolgárt vittek munkásként Németországba. A németekkel egyenlő elbánást ígérték nekik, valójá-

ban rabszolgasorba taszították őket.

Széleskörű ismertetését kapjuk a koncentrációs táborok rendszerének s a bennük uralkodó állapotoknak. A háboru alatt a legalacsonyabb becslés szerint 12 millió embert gyilkoltak meg a hitleristák. Ebből 8 milliót a lágerekben.

Az utolsó fejezet a zsidóság szenvedéseinek meg-
rázó rajza. Féktelen uszítás és könyörtelen rende-
tek tömege előzi meg a sajnos jól ismert véres cse-
lekményeket. Részleteket kaunk - többet között avar-
sói gettó "felszámolásával" megbizott SS tábornok
"győzelmi" jelentéséből, amelynek címe ez volt: Var-
sóban nincs több zsidó. Eredeti német jelentés olvas-
ható a gázkocsik kipróbálásáról, vallomások a céltáb-
lának használt kisgyermek haláláról.

A többi között a magyar zsidóság tragédiájáról
is megemlékezik. Adatai itt kiegészítésre szorulnak.
200.000-re teszi a megsemmisítő táborokba hurcol-
tak számát. /Egyébként a könyv két helyén ellentmon-
dás van. A 176. oldalon azt írja, hogy Magyarorszá-
ból 400.000 embert hurcoltak Auschwitzba, míg az
előbbi adatot a 254. oldalon írja. Nyilvánvaló, hogy
a 176. lapon közölt adat közelebb jár a valósághoz, de
valószínűleg még mindig alacsony. /Külön ír a
Rabbiképző épületéből deportált politikusok és gaz-
dasági szakemberek sorsáról.

Beszámolónk még halványan sem érzékelteti a
rendkívül mély benyomást keltő könyv hatását.

Olvasni és olvastatni kell ezt az írást. Sokak-
nak azért, hogy ne felejtssék, s talán még többeknek,
hogy részletesen megismerjék ama vérgözös évek po-
koli élményeit.

A bátor szerző, aki állásáról mondott le a múlt
évben, hogy könyvét megjelentethesse tiltakozásul a
német újrafelfegyverzés politikája ellen, méltán idé-
zi az egykori lengyel főkormányzónak, Franknak, pere
tárgyalásán tett kijelentését /232/:...ezer év sem
mossa le Németországról ezt a gyalázatot.

Dr. Schweitzer József.

=====

B É S Z T Ö F I L O

=====

SZEMELVÉNYEK EGY KÉSZÜLŐ KÖNYVBŐL.

=====

E Z A K Ö N Y V

eligazítója, segítője azoknak, akik meg akarják ünnepegni a szombat legszebb óráit: a péntek estét. Sokan szívesen töltenének hetenkint egy-egy meghatott órát a templomban, de nincs meg a szükséges tudásuk és gyakorlatuk, idegennek és elhagyatottnak érzik magukat a gyülekezetben, nem tudnak részt venni a közösség együttes áhitatában. Ezeknek szántuk ennek a könyvnek az utmutatását. Talán egyik-másik hívünk látott is gyermekkorában a szülők, vagy a nagyszülők házában olyan testes imakönyvet, amelyben a nagy betűkkel nyomtatott imádságos szövegeket "titokzatos" kis-betűs magyarázatok vették körül. Ezekben a pontozatlan, apróbetűs kommentárokból részben "utasítások" voltak az imarendre, részben az imák szövegének magyarázata mellett az is olvasható volt, milyen "kávvnónó"-k, milyen elmélyedések, szemlélődések szükségesek a helyes áhitathoz, az imádságok mély átéléséhez.

Ilyen "istentiszteleti kalauz", ilyen utmutató a mai ember számára ez a néhány oldal. A főszövegben az imádságok részben teljes, részben szemelvényes, vagy kivonatos fordítása foglaltatik. Nagy-betűs héber szöveg jelzi, hogy a fordítás melyik imarésznek felel meg a héber imakönyvben. Ezeket a szövegeket a kántor hangosan mondja az ima-részek elején és végén. Technikai okokból ezeket a héber kezdő és befejező mondatokat magyar betűkkel nyomtattuk.

Tudni kell, hogy a héber szöveg kiejtése nem mindenütt egyforma. Az a hang, amelyet mi AU-val jelzünk, sok vidéken "aj"-nak hangzik /mint a német "au"/, amelyet U-val írunk, sok helyen "ü", vagy "i". A H betűnek torok "h" felel meg/mint a német "ch" a Dach szében, vagy mint az orosz :X-/.
A magyarázatok vonal alá /s egyéb felismerhető

helyre/ kerültek apró-betűsen.

Az imafordítások lehető hűsége törekedtek, természetesen úgy, hogy az eredeti szövegek hangulatát, áhitatát tolmácsolják és alkalmasak legyenek arra, hogy a fordítások maguk is imádságok legyenek.

Aki ezt az istentiszteleti kalauzt kezében tartja, némi figyelemmel elérheti, hogy lelkiileg tagja lesz az imádkozó gyülekezetnek, vele együtt-marad lélekben, tudja, "hol tart a kántor".

Zsidóságunk nem mondhat le a héber istentisztelet-ről. De épp oly kevésbé mondhat le azokról a lelkekről, akik együtt éreznek vele, de nem volt alkalmuk olyan nyelvi tudásra szert tenni, hogy a régi "DEREH HAJIM" imakönyvek magyarázataiban elmélyedhessenek.

"GYERTEK, IMÁDKOZZUNK EGYÜTT AZ UR ELŐTT!....."

X

A PÉNTEK-ESTI ISTENTISZTELET

M I N H A

Z s o l t á r

ÁSRÉ JAUSVÉ VÉSZEHO, AUD JÖHÁLÁLUHO /SZELÓ/-

Boldogok házadnak lakói, örökké dicsérnek Téged, Isten!

ÁSRÉ HOOM SEKÓHÓ LAU, ÁSRÉ HOOM SE-ÁDAUNÓJ ELAUHOV

Boldog az a gyülekezet, amelynek ilyen az osztály-része, boldog az az a gyülekezet, amelynek az igaz UR az Istene.

=====
A pán-tek-esti istentisztelet a hétköznapi délu-táni imádsággal kezdődik /MINHA/. Még nincs szombat, a hét köznapijainak utolsó órájában vagyunk.

"Boldogok".."Isten házában lakozni" - a zsoltárok nyelvén azt jelenti: lélekben mindig közel lenni Istenhez, minden cselekedetben tanítását követni. Jelen-ti azt az eleven meggyőződést, hogy boldogító ér-zés a végtelen Jóságot közel tudni magamhoz. Bibliái szóval Isten kegyelméről beszélünk, ennek a kegyelem-nek érzése ujjongással tölti el a hívő lelkét.

"Boldog az a gyülekezet" A hívő egyének boldog kegyelem érzése megsokszorozódik a közösségben. A templomban együtt imádkozunk, az ember egynek tudja

145. zsolt. TÖHILÓ LÖDÓVID----Dicsérlek Téged Istenem, Uram, áldom Nevedet örökkön örökké.

Irgalmas és kegyelmes az Ur, türelmes, végtelen a szeretetben. Jóságos Ő mindenekhez, irgalmas minden teremtményéhez.....

Támogatja mind az esendőket, felegyenesíti mind a görnyedőket.

Isten! Mindenek szeme rajtad, te adod meg kenyerünket naponta. Kezed kitarva: minden élő kegyelmed által marad meg.

Igazságos minden utat, jóságos minden tettet.

Közel vagy mindenkihez, aki szólít, mindenkihez, aki igaz lélekkel szólít téged.

Meghallgatod félőidet, főhászuakat hallod és megsegíted őket....

VÁANÁHNU NÖVÓRÉH JAH, MÉATÓ VÓAD AULOM. HÁLLÖLU-JAH.

Mindannyian dicsérünk Téged most és örökké. Háleluja.

=====

magát a többi -hasonlóan érző- testvér-lélekkel. Ősi, szent szöveget, ősi szent nyelven mondunk, -sokszáz-, itt-ott sok ezeréves j- hagyományokat követünk e pillanatban, egynek érezzük magunkat előttünk járt nemzedékek hosszú sorával, régi hívőkkel, valamennyi őszünkkel. Boldog az az ember, aki érzi, hogy nincs egyedül.

"Dicsérlek Téged".....-A gyülekezet a 145. zsoltárt imádkozza. Ez a zsoltár egyetemesen az egész emberiségért imádkozik. Igaz és kegyelmes a Világ Úra, aki mindenek táplálója, közel van minden igaz emberhez. Megőrző gondviselője minden olyan léleknek, aki "szereti Isten" aki szereti a jót. Örökké imádjuk, követjük Őt.

"Háleluja". Ez a szó egyike az emberiség közkincsévé vált héber szavaknak. Azt jelenti: dicséret Istent!

A kántor hangosan kezdte az imát, most hangosan fejezi be, hogy együtt tartsa az imádkozó gyülekezetet. Igyekezünk együtt, egyszerre imádkozni a közönséggel.

/A kántor kádíst mond/

Kántor: JISZGÁDÁL VOJISZKADÁS SÖME RÁBBÓ
Szenteltessék és magasztaltassék Isten
Neve.

Gyülekezet: OMÉN.

K: BO-OLMÓ DI VÖRÓ HIRUSZÉ.....
VÖIMRU.OMÉN.

Gy: OMÉN.JÖHÉ SÖMÉ RÁBBÓ MÖVÖRÁH LÖÖLÁM
ULÖÖLMÉ OLMÁJÓ.

Amen.Legyen Neve áldott öröktől fogva
örökkéig.

K: JISZBÓRÁHH VÖJISTÁBÁH-----
SÖMÉ DI KUDSÓ.

Gy: BÖRIH HU!

K: LÖÉLÖ.....DIÁMIRON VÖIHHU!

Gy: OMÉN.

2.
SÖMAUNE ESZRÉ
=====

Kántor: BÓRUH ÁTÓ ADAUNÓJ ELAUHENU VÉLAUHÉ
AVAUSZÉNU.....

Dicsőség Néked,Isten,kit imádtak őseink és imáé
dunk mi is.Végtelen,hatalmas,féltő tisztelettel öve-
=====

/ "A kántor kádíst mond"/Ez most nem a gyászol-
ók közismert imádsága,hanem az egész gyülekezet
nevében imádkozik a kántor "Isten Országának" eljő-
veteléért,vagyis azért,hogy olyan kort érhessünk meg.
amelyben az egész földön mindenki csak jót cselekszik
és igazságosság,emberség,béke világa következik el
az egész emberiség számára.

"Omén"Ugy igaz,ugy legyen.A héber OMÉN szó is
mint a "háleluja" az egész világon ismeretes az u.n.
szefárd kiejtésben amen.Igy ejtik a spanyolországi
zsidó ut-dai,Italia és a Balkán félsziget maradék
zsidósága,valamint afrikai és szentföldi hittestvé-
reink is.A mi kiejtésünket "askenáz" /német/kiejtés-
nek nevezzük.

2. "Sömaune eszré".Ez az elnevezés azt jelenti:
tizennyolc áldás.Azért hívjuk így,mert eredetileg
18 szakaszból állt.Minden szakasz Isten nevének
áldásával végződik.A SÖMAUNE ESZRÉ-t/vagy FÖIMÁD-
SÁGOT/állva, kelet felé fordulva mondjuk,mintha

zett Legmagasztosabb Ur, Világteremtő Isten, légy kegyelmes a jókhoz, emlékezzél meg az ósatyák irántad való szeretetéről, hozd el a Megváltót irgalmatos Neved kedvéért, ha nem érdemeinkért, akkor azért, mert a Te Neved: Szeretet.

Urunk, légy segítők, üdvözítőnk, oltalmunk!

BORUH ATÓ ADAUNÓJ, MOGÉN AVRÓHOM.

Dicsőség Néked, Isten, Ábrahám népének oltalma.

Amen.

ATÓ GIBAUH LÖAULOM ADAUNÓJ,.....

Urunk, Tiéd a hatalom, adj nekünk részt az öröklet áldásából. Segíts meg, Istenünk.

Te táplálsz minden élőket kegyelemben és irgalmadban, Te vigyázod halettaink lelkét.

Támogasd az esendőket, gyógyítsd a betegeket, szabadítsd meg a rabokat, ne hagyj el a sirban pihenőket!

Tiéd az élet és a halál és Tőled való a segítség. Hűséges vagy élőkhöz, holtakhoz.

BORUHH ATÓ ADAUNÓJ MOHÁJÉ HÁMÉSZIM. OMÉN

Dicsőség Néked Isten, örökélet ajándékozója.

=====

Amen.

lélekben a régi jeruzsálemi Szentélyben imádkoznánk.

Teljes lelki odaadással, áhítatos figyelemmel imádkozik most a hívő zsidó, nem osztja meg figyelmét most semmi világi dologgal.

Ezt az imát péntek délután a kántor hangosan szokta kezdeni. Valahányszor azt recitálja: BORUH ATÓ ADAUNÓJ -"áldott vagy Te, Urunk"- /vagy: "dicsőség Néked, Isten"/- a gyülekezet így felel: BORUH HU UVÓRUH SÖMAU -"áldott Ő és áldott a Neve", /vagy így is fordítható: "Dicsőség Néki, dicsőség Nevének"/- az áldás befejező szava után pedig a gyülekezet OMÉN-t, áment mond.

/Egyes gyülekezetekben a közönség először csendesen elmondja az egész SÖMAUNE ESZRÉ-t, ezt aztán teljességében ismétli a kántor. Ebben az esetben az itt következő KÖDUSÓ-t a kántor hangos imájába foglaljuk be./

/K Ö D U S Ó /

Gy: NÖKÁDÉS ESZ SIMHÓ BÓALOM,
KÖSÉM SEMÁKDISIM AUSZAU
BI-SOMÉ MÓRAUM,
KAKÓSZUV AL JÁD NÖVIEHÓ,
VÖKÓRÓ ZE EL ZE VÖCMÁR:

K: /ismétli/

Gy: KÓDAUS, KÓDAUS, KÓDAUS
ADAUNÓJ CÖVÓAUSZ,
MÓLAU KOL HÓ-ÓREC KÖVADDAU.

Szent, szent, szent
a Seregek Ura,
a mindenséget betöl-
ti mind az ő dicső-
sége.

LÖUMÓSZOM BORUH JAUMERU

K: /ismétli az utolsó mondatot/

Gy: BÓRUH KÖVAUD ADAUNÓJ MIMKAUMAU. Dicsőség Isten-
UVÓDÍVRÉ KODSÓHÓ KÓSZUV LÉMAUR. nek a mindenütt
jelenvalónak!

K: /ismétli az utolsó mondatot/

Gy: JIMLAUH ADAUNÓJ LÓAULOM
ELAUHÁJH CIJAUN
LÓDAUR VÓDAUR, HÁLÁLUJA! Örökkévaló Ur a mi
Istenünk, Háléluja!

/A Kántor befejezőstrófája után csendes imádság-
ban mondja a gyülekezet a SÖMAUNE ESZRE további
részét.

/Csendes imádság:/

Isten, adj nekünk helyes gondolkozást, mély er-
kölsi megértést, lelki közeledést Hozzád és Tőrad
igéihez.

Bocsásd meg vétkeinket, segíts meg minden küzdel-
münkben és bajunkban.

Adj nekünk testi-lelki egészséget. Adj bőséges
termést a mezőkön, tisztes kenyeret mindeneknek.

Megszenvedett zsidóságunk üldözötteit vezesd
szabadságba. Egész föld Birája, add, hogy igazaknak
=====

KÖDUSÓ" Isten Nevének megszentelése". Ezaz imádsá-
gos párbeszéd Istennek mindent betöltő, mindenütt
jelenvaló, örök időkhig tartó szentségét hirdeti.
A SÖMAUNE ESZRE következő szakaszait fordításunk
kivonatossan közli. -

találtassunk ítélőszéked előtt. Töröld el a gonosz-
ságot, az üldözést, az elnyomást a földről. Könyö-
rülj az igazakon, a jó embereken, ne legyen hiába-
való a jámborok hite, bizodalma.

Hozd el reánk a messiási kort, épüljön fel
Szentélyed.

Hallgasd meg imádságunk szavát, Urunk, Istenünk,
irgalmazz nekünk és légy hozzánk kegyelmes, fogadd
el kegyelmesen fohászkodunkat, ne boosáss el szined
elől üres kézzel,

/itt fűzzük be egyéni fohászkodunkat/
hallgasd meg irgalommal Izráel imáját!

Dicsőség Néked, Isten, Te meghallgatod az imádsá-
got! Mi pedig hálálkodunk neked életünkért, lelkünk-
ért, amelyet kezre bízunk, azokért a csodákért, azért
az örök jóságért, amely minden anp, minden órában
megnyilatkozik rajtunk.

Dicsőség néked Isten. Te megáldasz bennünket
a béke áldásával.

/A kántor KÁDIS-t mond./

KÁDIS után egyes községekben OLÉNU és a gyászolók
k=disa fejezi be a MINHÁ-t 1.....oldalon. Más köz-
ségekben rögtön a szombat fogadása következik.

Dr. Benoschofsky Imre.

É V F O R D U L Ó K

MÁJMUNI MÓZES

Halála 750. évfordulójára.

Tévész 20-án mulott 750 esztendeje annak, hogy
a zsidó szellem nagy alakja Májmuni Mózes meghalt.
Nevét nem kell újra felfedezni a tudományos kuta-
tás eszközeivel alakja mélyen belevésődött a zsi-
dóság lelkébe.

Az a híres mondás, mellyel őt az utókor megaján-
kékozta -Mimause ad Mause lau kom kömause- Mózes-

től-Mózesig nem támadt olyan mint Májmunni Mózes volt, a nagysága iránti csodálatból eredt és Mózes fényéből reá is vetett sugarat. Májmunni, vagy mint neve kezdőbetűi nyomán nevezik RÁMBÁM, korokon felülállónak vált a zsidóság értékelésében. E mai emlékezés rövid szóval akar rámutatni azokra az eszmékre és alkotásokra, amik őt a halhatatlansághoz vezették.

Májmunival bezáródik az a három évszázados virágzó korszak, mely annyi kiváló művelőt adott Spanyolországban a zsidó irodalomnak. Májmunni kora már a vallási üldöztetés, akényszertérités ideje. AZ Ő élete is milyen viszontagságos és hányatott és mégis ez az élet fáklya fényerejével üzeni azt a tanítást, hogy az akarat erősebb, mint a sors.

1.

1135.-ben született Kordovában/1/, ahol atyja Májmun ben József mint rabbi működött. A fanatikus, vad almohádok spanyolországi hódítása után az ősi hitűkhöz ragaszkodni akaróknak választaniok kell az iszlám, a kivándorlás, vagy a halál között. Májmunni Mózes 13 éves volt, mikor menekülniök kellett és a hontalanná vált család hosszas bujdosás után Észak-afrikában, Feszben telepedett meg. Bár itt ugyanaz a vallási fanatizmus dühöngött mint Spanyolországban, de az inkuizíció kontrollja az iszlámnál nem működött, otthon bárki megmaradhatott zsidónak és a csak nemrégén érkezett családot nem háborgatták.

Májmunni itt tudományos kapcsolatokat épít ki, barátokat szerez és nagy buzgalommal gyarapítja ismereteit. Filozófiát, asztronómiát, algebrát, geometriát tanul. Már itt kezd foglalkozni az orvostudománnyal és megismerkedik a többi vallásokkal. Nem rendszer nélkül halmozta egymásra a heterogén ismereteket, hanem intuíciójával egy összefüggő rendszerré építette ki s már korán megerősödött benne az a meggyőződés, hogy minden ismeretnek célul kell szolgálnie Isten léte felismerésének tiszta ideáljához.

Először természettudományi ismereteket gyűjt, hogy ezek segítségével jusson el a tapasztalat feletti, az érzékeinkkel fel nem fogható világ felismeréséhez. Maga mondja később filozófiai munkájában, hogy aki ezzel az utóbbival kezdi tanulmányait, ahhoz az emberhez hasonlít, aki a csecsemőt buzakenyér-

rel, hussal és borral táplálja. Egész biztos meg-
öli, nem azért, mintha a táplálék rossz lenne, ha-
nem a szervezet még gyöngé ahhoz, hogy ez az eledel
neki hasznára válhassék. /2/. Aki uszni tud - tanit-
ja- az fel tud hozni drágaköveket, de aki ennek
hijával van, az mentetlenül alámerül /3/. Az
istentmegismerés drágakövét akarta megszerezni,
ezért előbb megtanult uszni a tudomány tengerében.
Mint 16 éves fiú bevezetőt ír a logikához, 23 éves
korában egy matematikai asztrológiai értekezést
ír a zsidó naptárról.

A vallási fanatizmus azonban nem csökken. É-
letveszély közepette menekülni kénytelen, hajóra
száll, hogy a Szentföldre jusson el. Igen súlyos
időben, 1165-ben ér ide. Ekkor a kereszties hadak
uralkodnak Palesztinában. Bár a XII. század második
felében a rengeteg gyilkosság, Jeruzsálem lakossá-
gának a keresztieshadak által való lemészárlása
után már javult a helyzet. Mégsem érzett itt biz-
tonságot. A rövid idő ellenére is sokat tanul itt.
Palesztina ugyanis töretlenül őrzött meg ősrégi
hagyományokat, szokásokat, Májmuni tanulmányozza
ezeket, továbbá Palesztina flóráját és a keleti
építészetet. A szent helyek lelki hatásától meg-
erősödve indul utnak és Egyiptomban, Fosztát váro-
sában telepszik meg. Előbb a vezirnek, majd később
Szaladin szultánnak lesz házorvosa és az egyipto-
mi zsidóság vallásos ügyeinek hivatalos vezetője,
nágidja. Ez a tiszteletbeli méltóság olyan, mint
Palesztinában egykor a pátriarkáé, Bagdadban az
exilarcháé. Az ezekkel járó munká nagyon lecsökken-
ti tudományra szánt szabadidejét.

Sámuel Ibn Tibbonhoz írott levelében leírja
életrendjét. Bár e levél élete későbbi időszakából
való, mégis belepillantást enged életkörülményeibe-
Foszfátban lakom, a szultán pedig tőlem elég távol
Kairóban. Naponta meg kell őt látogatnom a reggeli
órákban, betegség esetén az egész napot ott töltöm.
Ha nincs semmi baj, akkor hazajövök, szobám tele van
várakozókkal, zsidók és nemzsidók, előkelők és egy-
szerű emberek, barátok és ellenségek, mind arra vár-
nak, hogy gyógyítsam őket. Legtöbbször még az evés-
hez sincs időm és ez így megy nap mint nap, igen

gyakran éjfélig, vagy még tovább is. A gyülekezet dolgaival, tanulással csak szombaton foglalkozhatom.

Milyenlángelmének kellett lennie, hogy emellett a határtalan elfoglaltsága mellett olyan hatalmasat tudjon alkotni, mint amilyent ő alkotott. Tudjuk, hogy még arra is futotta idejéből, hogy az ősi előírást követve saját maga tórát másoljon és mindenkit tanítson, aki tőle tanulni akart.

- Az ember nemcsak a maga életét éli, - tanítja valaki- hanem korását, kortársait is. Láttuk eddig Májmuni életét, ahogyan azt a sors külső körülmék akarták formálni. Most rá akarunk mutatni arra, hogyan akarta ő formálni korát, kortársait, s milyen volt magatartása bizonyos adott helyzetekben, megpróbáltatásban, üldöztetésben. /4/

2.

Az almohádok nagy győzelme egyeseket megingatott hitükben, vajjon nem Isten akarta-e győzelmüket. Volt aki felvetette, vajjon nem választott-e Isten új népet és tartsanak-e ki a veszélyt jelentő zsidó életforma mellett? Ebben az időben, 1159-ben, Északafrika zsidó közösségeihez írja vigasztaló, figyelmeztető levelét. Ha földi király elbocsátja házából meghitt emberét, rendszerint mást választ helyébe s az utód megkapja az elbocsátottnak jogait. De vajjon van-e nép, melyet Isten az ő kegyelme hasonló jelével tüntetett ki mint bennünket, adott e másnak is tórát?! Ha szakadatlanul szenvedünk is - vigasztal Májmuni- akkor is hinnünk kell az ősi szövetség felbonthatatlanságában. A külső szerenose nem lehet mértéke egy nép életének és az isteni ígéretek megvalósulásának. Ezek az ígéretek teljesedni fognak, de megtérés és imádság előmozdítja őket.

Sokan az üldöztetés hatása alatt felvették az iszlám hitét. A hatalom birtokosai beérték ezzel, ha az áttérő csak a hitformulát mondja el. Nagy probléma volt, hogy milyenek tekintse a zsidóság ezeket a kényszer hatása alatt való ál-kitérteket, akik szívükben zsidók maradtak és otthonukban megtartották vallásukat. Marokkó gyülekezeteiben elterjedt egy rabbinikus döntés, a név nem ismeretes, mely rendkívül szigorral kiközösítette és átokkal

sujtotta ezeket az álkitérteket. Félő volt, hogy a szigorú döntés ezeket gyökértelenné teszi, az ingadozókat pedig az iszlám karjaiba hajtja. A 24 éves Májmoni védelmébe veszi e marranoszokat és történelmi példákkal bizonyítja, hogy nem lehet őket kizárni, biztatja, bátorítja őket, hogy tartsanak ki hitükben. /5/

Hasonló tartalmu levelet küld a vallásüldözéstől szenvedő Jemen zsidóságához. /Igeresz témon/Gyűlölnék bennünket - írja - nem magunkért, hanem a bennük élő isteni gondolat miatt /6/. Vöáf ál pi kén, én bohem jóchaulesz löháávidénu völimchausz esz söménu, sekén ómár Dóvid: Rábász cöörühi minöuroj gám lau jochlu li. És még sincs bennük erő, hogy kipusztítsanak bennünket és eltöröljék nevünket, mert így mondta már Dávid király is: sokat szorongattak ifjuságotól kezdve, de mégsem bírtak velem. Ezek a szenvedések csak arra valók, hogy bebizonyosodjék, hogy Jákob ivadékai az igazi vallás védői. Majd bátorítja őket. Átem áchénu chizku vöimcu vöjááméc lövávchem, ti testvérek legyetek erősek és szilárdak és legyen bátor a szívetek.

A jemeni zsidóságra mély hatást gyakorolt ez a levél és ezen keresztül Májmoni alakja. Tudjuk, hogy a kádis imába belevették Májmoni nevét /7/: böchá-jéchaun, uvchájé dörábómó mause ben májmun. E munkáját arabul írta, hogy mindenki értse. Meg volt az oka, hogy féljen, esetleg a mohamedánok kezébe kerül, de azt írja, hogy aki a közösség javát szolgálja annak nem szabad visszariadnia és felhasználja a talmudi tanítást: sölüché micvó énom nizókim, akik micva teljesítésben járnak, azokat nem érheti bánatalom.

3.

De tul ezeken a kora eseményeiből eredő, közösségi életet irányító rezponzumain, örökkévalót alkotott munkáiban két területen: a hagyományban és a filozófiában.

A zsidó szellemi élet középpontjában a biblia áll, ennek szellemi lecsapódása a R. Juda Hánászi szerkesztette törvénykönyv: a misna. Az ehhez keletkező vitaanyagnak jegyzőkönyvszerű följegyzése egy sokrétű kulturának, több ezer tanítónak szellemi terméke: a gemára. Ehhez a misnához ír Májmoni komment-

tárt és a benne-foglalt vallástörvényt rendszeresen ismerteti. A SZÉFER HAMICVAUSZ-ban először nyújtja a Tóra 613 parancsolatának logikai rendszerét. Ez előmunkálata volt a hatalmas törvénykönyvének a MISNÉ TÓRÁ-nak, mely több mint 1000 éven át felgyülemlett vitaanyagból alkotta meg a törvényt. Nem továbbvinni akarta a kutatást, hanem összefoglalni, szisztematikusan rendszerezni egyetlen műben, hogy ez nélkülözhetővé tudja tenni a források tanulmányozását. A törvényeket közel viszi az észhez és ezeknek etikai és vallási motivumait ábrázolja. A misna lezárása óta egyetlen volt a zsidó történelemben, hogy egy ember az egész zsidó ismeretanyag összefoglalására vállalkozott volna.

Amint nagyot alkotott a hagyományos irodalomban, ugyanugy hatalmasat alkotott a filozófiában is. Vallásbölcseleti munkájának címe: NÖVUCHIM. A tévelygők utmutatója. Utmutatást akart adni azoknak, akik annak felismerésében ingadoztak, hogy hit, vagy tudás irányítson-e. Ezek számára tanítja, hogy a hit és tudás együttesen vezeti az embert. Aristotelés bizonyítékait követve gondolati úton eljut Istenhez, de a teremtő isteni akarat szabadságának hangsúlyozásával messze túlhaladja mesterét.

Nagyon nagy jelentősége lett ennek a munkának a vallásos gondolat tisztaságának a megőrzésében.

4.

Májmuni korának orvosi szaktekintélye volt. Oroszlánszívű Richárd angol király házi orvosnak hívja meg, de ő ezt visszautasítja. Közkedveltségét mutatja az az arab vers, mely azt írta róla: Galénus tudománya gyógyítja a testet, Májmunié a testet és a lelket.

Májmuni bár rabbiállást nem vállalt, mégis korának legnagyobb vallási tekintélye, akinek szava, véleménye döntő volt. Egyéniségének inkább az írásbeli mint a szóbeli forma felelt meg. Nem retorikai eszközökkel akart hatni, hanem gondolatainak erejével. Ezeknek tartalma eljutott mindenfelé és azt mondták róla, hogy Fosztátban él az exilium világossága.

De nemcsak a zsidóságra gyakorolt hatást, hanem hatással volt a középkori filozófusokra, így Duns Scotus-ra. Aquinói Tamásra, Albertus Magnusra.

Ha visszatekintünk életére, látjuk mennyi sok baj érte, menekülnie kellett Spanyolországból, Észak-Afrikából. Egyszer vád alá helyezték eretnokség miatt egy irigye Szaladin szultánnak jelentette fel, hogy kapcsolatokat tart fenn a keresztiesekkel. Hogy a zsidóság integritását megvédje harcot folytat a karaitákkal. S már elindul az a munkái körül keletkező elvi harc, mely halála után nő nagyra. Sok családi csapás érte, mélyen lesújtja öccsének tengerbe veszte, ki után hosszú éveken át nem talál vigaszt és mégis optimista maradt alapegyénisége és hitében még közelebb került Istenhez. Egészen megfelelően ahhoz, ahogyan a MÓRÉ-ban tanította: Nem lehet azt állítani, hogy Isten mint valami reálitást és pozitívumot teremti a rosszat, mert a rossz csupán negatívum, mely a földi dolgokban magától áll be, mert amit Isten teremt, az jó. /8/Az optimizmus e filozófiájában Májmuni elnyerte élete megnyugvását.

Még szaporíthatók lennének az adatok, de minden szó csak azt példázhatja, hogy Májmuni a zsidó szellem legnagyobb alakjai közé tartozik, aki örökbecsű műveivel és életének példájával örök időkre beírta nevét zsidóságunk történetébe.

/Elhangzott a Budai Körzet Zájain Ádár Ünnepe-ségén/.

Dr. Komlós Ottó-

Jegyzetek: 1. Az életrajzi adatokhoz Graetz VI. kötetet /264-330/ és a Heschel: Maimonides Berlin 1935 c. művét használtam. --- 2. Móre I. 33. --- 3. Móre I. 34. 4. L. ezekre vonatkozólag Lichtenberg: Kauvec tösuvausz horámbám vöigrauszov. 1859. --- 5. Mámár kiddus há-sém. Kauvec II. /ed. Lichtenberg/ 12. --- 6. Kauvec II. 1-8. --- 7. A jemeni zsidóságra gyakorolt mély hatását mutatják az alakja köré fonódott jemeni legendák is. L. Rassabi: Jédá háám 1954. 4+5. 191-197. 8. Móre III. 10. 1. Hevesi: Dalalat Alhairin. M. Zs. Sz. 296.

=====

É L A U N M A U R E

=====

A T E S T V É R E K O T T H O N

=====

Jákob fiai elindultak hazafelé Egyiptom országából. Nem mondhatni, hogy nagyon jókedvűek voltak. Nehéz volt dolguk végezete nélkül édesapjuk elé kerülni. Hogyan mondják meg neki, hogy nem kaptak elég gabonát, sőt, hogy csak akkor fognak elegendőt kapni, ha magukkal viszik Egyiptomba Benjámin is, a legkisebb testvért, akit most apjuk a legjobban szeret.

De hiába gondolkodtak és törték a fejüket a hosszú uton, jó megoldás csak nem jutott az eszükbe. Amikorra hazaértek, már alig volt valami gabona a házban. Jákob nagy örömmel sietett a fiai elé, örült az érkezésüknek is, örült annak is, hogy nem lesz a házban éhség. De, ahogy ránézett a fiaira, azonnal látta, hogy valami nincs rendjén.

-Valami baj van?- kérdezte nyugtalanul, - mi történt veletek az uton? Hol van Simon?

Erre elmondták a fiuk, hogy utjukat nem lehet szerenesésnek nevezni. Kemény és dölyfös ur elé kerültek Egyiptomban, aki nem adott elegendő gabonát, nem is ad addig, míg meg nem győződik arról, hogy igazat beszéltek és él még egy testvérük otthon. De erről bizony, csak úgy tud meggyőződni, ha elviszük hozzá Benjámin is.

De Jákob csak rázta a fejét. - Nem, ebből nem lehet semmi. Benjámin nem engedem. Ő az egyetlen, aki az eltűnt Józsefre emlékeztet, ha őt is elvesztem, helehálnék.

Jákob fiai meg csak sóhajtoztak, tudták ők ezt előre. Nagy szomoruan ment mindegyik a dolgára.

Kis idő múlva megint csak fogyni kezdett a gabona és Jákob fiai megint csak aggodalmasan nézték, hogyan ürül a magtár napról-napra és hogyan lesz a kenyér napról-napra kisebb. Végül is Jákob nem bírta tovább.

Fiaim, - mondta nekik, látom, hogy ez nem folytatódhatik, így tovább. Ha nem hotok újra ennivalót Egyiptomból, valamennyien éhen fogunk pusztulni, én is, ti is, Benjámin is. Próbáljátok meg mégis, indul-

jatok el és vigyétek magatokkal Benjámint is. Talán úgy mégsem fog elpusztulni. Próbáljatok meg sok ajándékot vinni annak a gögös egyiptomi urnak, talán meg tudjátok lágyítani a szivét.

Igy történt, hogy Jákob fiai másodszor is elindultak Egyiptom felé és most már magukkal vitték Benjámint is. József nem volt se nagyon kedves hozzájuk, se nagyon gögös, amikor kiadta a gabonájukat. Más terv foglalkoztatta már őt akkor. Ezt fogjátok a legközelebb megtudni.

UJRA EGYIPTOMBAN

Amikor József megtöltötte a testvérei zsákját gabonával, titokban megparancsolta, hogy Benjámint zsákjába rejtse bele az ő ezüst poharát, amiből inni szokott. A testvérek nem tudták erről. Ők kifizették rendben a gabona árát, átadták az ajándékokat és boldogan és könnyű szívvel indultak hazafelé. De alig tehettek meg néhány kilométert, egyszer csak vágató lovak zaját hallják a hátuk mögött. Ahogy hátrafordulnak a zajra, látják, hogy egyiptomi katonák nyargalnak utánuk. Még be sem érik őket, máris kiabálnak utánuk szitkozódó szavakat: - Álljatok meg azonnal, álljatok meg gazemberek, tolvajok, csirkefogók, meglóptátok az urunkat. - A testvéreknek földbe gyökerezett a lábuk. Feléjük kiabálnak? De körülöttük senki idegen, őket kergethetik mégis. Jóságos Istenem, mi lesz ebből. A katonák utol is érik őket: - Álljatok csak meg, kiabálják, hadd nézzük meg a zsákjaitokat, melyik volt az a gazember közületek, aki meglopta a mi jó urunkat, aki titeket is megmentett az éhségtől. - A Testvérek nem is szabadkoztak.

- Nézzétek meg zsákjainkat, de azonnal, - követelték. Biztosak voltak ők abban, hogy nem lesz a zsákban semmiféle ezüst pohár, Azt csak tudták, hogy ők nem loptak. De azt nem tudhatták, hogy József titokban bizony belerejtette a poharat egyikük zsákjába.

Az egyiptomi katonák neki is fogtak a kutatásnak. Kibontották a zsákokat, kiborítottak minden gabonát. A testvérek nyugodtan nézték munkájukat. De egyszer csak, alig, hogy az egyik katona bele nyul Benjámint zsákjába - Megvan már gazemberék! -

- kiált fel és huzza is kifelé a zsákból az ezüst poharat. Ugy ember még soha meg nem rökönyödött, ahogy most a testvérek.

Mi lesz velük, mi lesz most ebből, hogy történt ez, ki csinálta, mondogatták össze-vissza. De a katonák nem hagyták őket gondolkodni. - Indulás visszafelé, - ordították, - majd a mi urunk eldönti, hogy mi lesz veletek alávaló tolvajok. - Jobb biztatás nem is kellett ennél, mert hiszen Józseftől féltek a testvérek a legjobban. Amikor ártatlanok voltak, békés gabonavásárlók, akkor is milyen keményen bánt velük, mi lesz most, amikor úgy látszik, bűnösök lennének.

- Örök rabszolgaság lesz a mi sorsunk, - mondta Rubén, - vagy börtönbe vet minket ez a keményszívű fejedelem, soha többé nem láthatjuk már a mi öreg apánkat.

- Hát valami büntetés vár valamennyietekre az biztos, de nem lesztek valamennyien szolgák, - felelte az egyik jobbindulata a marcona katonák közül, - de az a mi urunk parancsa, hogy csak az marad örökszolgául nála, akinek zsákjában megtaláltuk az ezüst poharat.

- De hisz az éppen Benjámint. - kiáltott fel Juda, - nem Benjámint nem hagyhatjuk el, ő apánk egyetlen vigasztalója. Neki haza kell jutnia feltétlenül, inkább maradok helyette én örök szolgálatban.

- Vagy én, - vagy én, - ajánkoztak a testvérek sorban a kedves Benjámint helyett. És közben egyikük se mondta ki, de valamennyien arra a másik esetre gondoltak, amikor nem menteni akarták az egyik testvérüket a rabszolgaságtól, hanem éppen ők adták el rabszolgának.

Ki sem kell mondani, ti tudjátok, hogy kire gondoltak. De azt már nem tudhatjátok előre, hogy jó vége lett annak, hogy a testvérek most magukat ajánlották a bajbajutott Benjámint helyett. Mert amikor

József meghallotta a katonáitól, hogy a testvérek mindegyike vállalja a kemény rabszolgasorsot, csak hogy Benjámint megmenthesse, megbocsájtotta a rosszszaságukat, mert ezzel tulajdonképpen a testvérek már azt jóvátették, hogy Józseffel olyan csúnyán bántak.

===== DAURAUSZ HÓRISAUNIM =====

===== VIDÉKI ZSIDÓSÁGUNK =====

3. folyt./

IV.

A Duna-Tisza közti zsidó települések elnéptelenedése az utolsó tíz esztendő legfeltűnőbb jelensége. Az elnéptelenedés irama felülmúlja a dunántúli régi hitközségek multszázadbéli elnéptelenedési folyamatát.

A Duna-Tisza közti hitközségek, különösen a Szeged-Budapest vasutvonal mentén fekvők a 18. század végén alakultak. Fejlődésük csúcspontját a századforduló körül érték el. A Kecskeméten 1871-ben befejezett zsinagóga egy fejlődő közösség szép reményeit igyekezett formába önteni, míg az 1907-ben Cegléden, Baumhorn Lipót által épített templom a fejlődés csúcspontján már áthaladt hitközség számára készült.

A tragédiában Kiskunhalas kivételével az egész Duna-Tisza közti zsidóság megsemmisült. A visszatértek száma az eredeti lélekszám 15 %-ára tehető.

Ugyanakkor a visszatérés után lehuzódtak Budapestről nagy számba olyanok, akik az élelmezési- és lakás-viszonyok következtében inkább vidéken óhajtottak új életet kezdeni. Ezek mellett nagy számban telepednek meg Borból visszatért munkaszolgálatosok és ezek Budapesten vagy egyéb helyen maradt hozzátartozóikat is hozzák. A felvidéki volt bori munkaszolgálatosok egy csoportja is megragad ezen a vidéken, hiszen családjából már senki sem maradt és semmi sem vonza a teljesen elhagyott otthonba való visszatérésre.

Különösen nagy számban telepednek meg a fentjellezett csoportok Kecskeméten. A bori ut állomásai: Temesvár-Szeged-Kecskemét-Budapest. A pihenőhelyeken rendszerint leválik néhány ember és ott megtelepszik. A kecskeméti letelepedést az is előmozdította, hogy az országos segítőmunka mellett igen nagyarányu és ügyes helyi segítő tevékenység kezdő-

dött vállalkozó szellemű egyének vezetésével. Ennek eredménye, hogy volt olyan nap, amikor ezer főre főztek és ezek között ötszáz volt az átvonulók száma.

Noha a kecskeméti zsidóság megmaradottjainak száma csupán 209 volt, 1945-ben már 410 megtelepedett személy volt Kecskeméten.

A visszatért kecskemétiak megoszlását a következő táblázat mutatja:

	száma	visszatértek			%
		férfi	nő	össz.	
téglagyár	970	5	84	89	9%
gestápo	101	6	1	7	7%
munkaszolgálat	330	83	--	83	25%
Budapesten	23			23	
megszökött	2			2	
egyéb	5			5	
	<u>1.431 lélek</u>			<u>209</u>	<u>13%</u>

Tehát 201 nem Kecskemétről származó személy élt 1946 elején Kecskeméten. A gazdasági élet megélénkülése ezek számát megszorította és 1946 júniusban 472 megtelepedett személyt számláltak.

1947-ben megkezdődött a felbomlás folyamata. Noha a város gazdasági életének fellendülése és közigazgatási központtá való emelkedése új és új elemeket vonzhatott volna, a régi kecskeméti családok elveszett szeretteik emlékének nyomasztó hatása következtében igyekeztek elhagyni a várost. Az oda-jött budapestiek is lassan visszatértek a fővárosba és így példa nélkül álló, feltartoztathatatlan csökkenés következett be, melyet a következő táblázat mutat.

1946	472	1950	159
1947	352	1951	136
1948 I.	327	1952	88
1948 XII.	276	1953	94
1949	221	1954	80

Ugyanezt a jelenséget, noha kisebb mértékben megfigyelhetjük a szomszédos hitközségekben is.

	1946	1954	%
Cegléd	146	82	45 %
Nagykörös	111	59	46 %
Kecskemét	472	80	83 %
Kiskunfélegyháza	198	57	66 %
Csongrád	63	19	70 %
Kiskunhalas	630	/?/ 162	74 %

A dunántúli városok aránylag kisebb csökkenése /15%/és a Duna-Tisza közti városok rohamos elnéptelenedése több tényezőre vezethető vissza.

1. A Duna-Tisza között, -amint ezt láttuk- 1945-46-ban jelentős mértékben telepedtek meg budapesti és távoli vidékekről származó zsidók, akik néhány év múlva visszatértek eredeti helyükre, vagy tovább mentek. Ahol ezek száma aránylag nagy volt/Kecskeméten 60%/, ott az elnéptelenedés is nagyobb, ahol kisebb volt, ott az elnéptelenedés is kisebb. A Cegléden és Nagykörösön tapasztalható kisebb elnéptelenedést az is magyarázza, hogy ide visszatértek a gestápo által elhurcolt öregek/mindkét helyre kb. 20-25/és ezek újra megházasodva egyrészt a lélekszámot gyarapították, másrészt öregek lévén nem vándoroltak el.

A Dunántúlon az őslakosság tért vissza, idegenek kisebb számban.

2. -Dunántúlon a kisebb falvakból behuzódtak a nagyvárosokba. Ugyanez történt Miskolcon is, ahol a lakosság nagyrésze kicserélődött. A városiak eltávoztak és a falvakból a hitközség újra feltöltődött. A Duna-Tisza között ilyen kis falusi települések nem voltak. Kecskemét egész környéke a következő kis falvakból állt 1945-ben. Fülöpszállás 10, Lajosmizse 16. Kerekegyháza 3 lélek. Ezek lakói később a közbülső állomást átugorva távoztak településeikről. Így az eltávoztak helyét újabb települők nem ellensúlyozták.

A vándorlás ilyen irányának magyarázataként oly okok jelentkeznek, melyek nem tartoznak szorosán közleményeinkbe. Nem kétséges azonban, hogy e tényezők felfedése nemcsak az utóbbi 10 esztendő, hanem a magyar zsidóság utolsó 200 esztendőjének történelmi képéhez jellemző színeket szolgáltatna.

V I D É K I R A B B I K A R
K Ö R L E V E L E

-o-o-

E M L É K F Ü Z E T

Dr. R I C H T M A N N M Ó Z E S
p r o f e s s z o r

75.

születésnapjára

T I S Z T E L Ő I , B A R Á T A I É S T A N I T V Á N Y A I

-o-o-

Szeged
1955
5716

ИЗВЕЩАНИЕ
О РАБОТАХ

— 0 —

ОБЪЕДИНЕННАЯ

РАБОТНИЧЬЯ ПАРТИЯ
РОССИИ

№ 22

Сборник

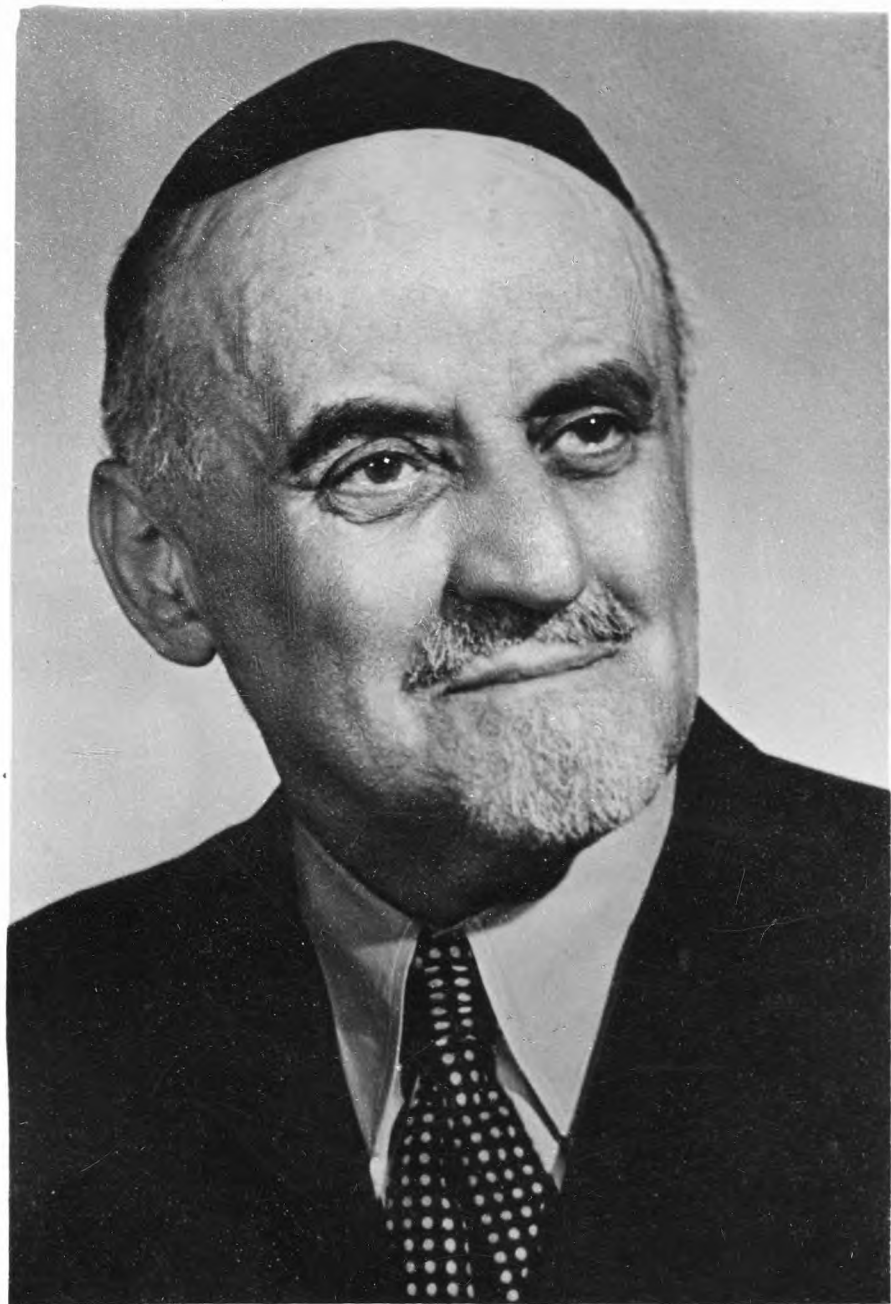
Момона -

1880 септембер 22

5641 тисри 17

— 0 —

Сборник
№ 22
1880

TARTALOMJEGYZÉK

I.

Tartalomjegyzék	1
Heves Lajos dr.: "Őrzők vigyázatok a strázsán." Előszó.	3

II.

Scheiber Sándor dr.: Ikonográfiai Aggádák	5
Róth Ernő dr.: Magyarországi zsidó tudósok a középkorban	6
Bernáth Miklós dr.: Jutalom és büntetés	12
Benoschofsky Imre dr.: Jegyzetek egy regény margójára.	15
Gleichmann Emil: Élet és elmélet. Jegyzetek egy jegyzőkönyv margójára.	19
Katona József dr.: Az ősemberről szóló mythosok és az aggáda.	23
Komlós Ottó dr.: Lőw Immánuel levelei Bacher Vilmoshoz.	30
Klein Tibor dr.: A bajai tűzvész	43
Lówenheim Miksa dr.: Perek Siró. A hálaadás énekének fejezete	57
Schmelczer Imre: Einhorn Ignác levele Bernfeld Jónáshoz.	61
Schmelczer Kornél: Egy ismeretlen magyar-zsidó költő.	68
Schwarz Mór dr.: Modern pedagógiai szempontok a régi zsidó irodalomban.	71
Schweitzer József dr.: A pécsi chevra könyv.	76

Schindler József dr.: Daurausz hoácháramim. A vidéki zsidóság kormegoszlása	80
Teichman Jakab dr.: Bacher Vilmos beszé- de az 1907/8 tanév megnyitásakor	85
Weisz Miksa dr.: A debreceni Deák Ferenc- utcai nagytemplom története.	88

III.

Richtmann Mózes dr.: Emlékezések a szószéken, 5716 szukkosz első napján a Dohány- utcai templomban.	95
Szappanos Adám: Dr. Richtmann Mózes bibliográfiája.	99

IV.

Reis Sándor dr.: Utószó.	109
--------------------------	-----

-0-0-0-0-

Az EMLÉKFÜZET lapszámait a KÖRLEVÉL IV-VI számá-
ban a következő számoknak felelnek meg:
EMLÉKFÜZET 1 - 110 = KÖRLEVÉL 101 - 210.

-0-0-0-

1955. november IV. - VI. 5716. Chesván.

VIDÉKI RABBIKAR

KÖRLEVELEK

"ÖRZŐK

VIGYÁZZATOK A STRÁZSÁN"

Még a nyár folyamán könnyelmű ígéretet tettem, hogy párszavas bevezetőt küldök a "KÖRLEVÉL"

DR. RICHTMANN MÓZES
számához.

Amikor ígéretem beváltására kerülne a sor, látom, hogy nehéz feladatra vállalkoztam, mert a lap anyagát nem is ismerem, így hát hogy írjak én bevezetőt ismeretlen írásokhoz.

Dr. Richtmann Mózes, az ő élete folyását nem eléggé ismerem. Csak azt tudom, hogy tudása mellett nem hiányzik belőle a swifti szatirikus mosoly sem, a szellemnek az a frissessége, mely gyakran az élc könnyed sarujával ugorja át az élet nagy szakadékait. Jól tanít, nagy mester, és sokat lehet tőle tanulni. Ugy gondolom, hogy körülbelül ebben a körben foglalkozik majd a KÖRLEVÉL az ő személyével.

Én szeretem a KÖRLEVELLET, pedig nem is a nagyközönségnek és így nem is nekem szól. Rabbik egymás között cseréli ki gondolataikat. Eszméket és ötleteket adnak, s megpróbálják legyőzni az eszme és megvalósulás között fennálló, sokszor igen nagy diszparitást. Harmóniába hozni a Mát a hittel és a vallás tanításaival, szoros szolidaritást létesíteni az ember és a közösség között, - nem könnyű feladat. Nagy rokonszenvvel reagálok az Önök küzdelmeire, mert akiben meg van az eszme gyakorlati kivihetőségében való hit, az nem dolgozik hiába.

A zsidóság átesett egy nagy kiábránduláson, lelkiállapota még komor, mert az a nagy tragédiát tükrözi.

A saját értékében való meggyőződés visszaadása, vagy új hit ébresztése, ez is a rabbi hivatása. A rabbi ne likvidáljon, hanem teremtsen, s úgy érzem, hogy a KÖRLEVEL minden számnak és így ennek a számnak is ez lesz az eszmei tanítása. A rabbi fölött az utókor ítél. Ezt ma még fokozottabban át kell érezni. De ez az utókor nem kezdődik a rabbik munkásságának megszűntével, - triviálisan szólva - akkor kezdődik, amikor ő akarja. Hogy mikor kezdődik és mikor kezd itélni, ez a levegőben van. Mi magunk sem vagyunk mindenkinek utóda csak azért, mert a munkássága utáni időben élünk. A morális kötelesség azt kívánja, hogy a rabbik a zsidóság hagyományait folyton ébren tartsák, kézzől-kézre adják, amíg elkövetkezik az a légkör, az a világhangulat, az az összesség a feltételeknek, amikor a "nagy fa", a zsidóság fája ismét nemcsak lombosodik, de virágba szökken.

Remélem, hogy a magyar rabbikart egyszer majd megdícséri a történelem azért a nagy konzeráló munkáért, amit szerényen végeznek és végezníök kell.

"Ő R Z Ó K ' v i g y á z z a t o k a
s t r á z s á n " .

Budapest, 1955. október hó

Dr Heves Lajos
a Magyar Izraeliták Országos
Irodájának
elnöke

=====
IKONOGRÁFIAI AGGÁDÁK
=====

Ikonográfiai aggádáknak nevezem azokat a legendákat, amelyeknek legkorábbi vagy egyetlen forrásuk nem írott szöveg, hanem valamely szépművészeti alkotás. Ilyennek mutattam be a fakitépő Sámsonról szóló legendát. /1./

A cikkünk tárgyát képező aggáda is idetartozik: Chiél halála. Chiélről, Jerichó átokverte újjáépítőjéről, azt tartja egy kései aggáda, hogy Élijáhu és a Baál-papok vetélkedésében ő vállalkozott arra, hogy bebujjék az oltárba és adott jelre belülről meggyujtsa az áldozatot. Kigyó tekerőzött reá és megölte /Jálkut Simóni ad I. Kir. XVIII.26. § 214./. A korábbi midrásban ennek csak halovány nyomai lelhetők fel /Ex.R.XV.15./. Legbővebben a Deut.R. oxfordi kéziratának függelékében olvasható egyéb történetek között. /2./

A nemzsidó források azonban már korán megemlítik, élükön Ephraem Syrussal: "Tradunt Pseudo-Prophetas illos concamerasse Baalis aram, atque intra cameram hominem inclusisse, qui ad nutum supposito igne aggestam altari lignorum struem, et superpositam victimam inflammaret." Élijáhu azonban megölte /Ephraem Syri Opera Omnia. I. Romae, 1737.496 C./. Itt tehát még nem említi névszerint Chiélt és nem tud a kigyó általi haláláról. /3./

Dura-Europos 248-ban épült zsinagógája egyik freskóján bemutatja már a szóbanforgó aggádat. Középen az oltár. Az oltáron áldozati tulok. Jobbról-balról Baál-nak négy-négy papja. Az oltár belsejében Chiél, kezében kerek tárgy. Hatalmas kigyó kuszik felé.

Kraeling professzor volt az első, aki felismerte és azonosította a kép témáját. /4./

A felismerést megkönnyítette az a körülmény, hogy egy - nyilván - templomlátogató a főszereplő nevét baloldalt kétszer is odairta héber betűkkel, gyarló helyesírással: Chiél. /5./

A zsidó művészet tehát már ismerte ezt az

aggádát a III. század közepén. Ilyenmódon gyarapítja ikonográfiai aggádáink számát.

Dr. Richtmann Mózes, az Országos Rabbiképző Intézet professzora, akinek tiszteletére íródott ez a jegyzet, szereti a felvetett problémát és a felette való medítálást. A felvetett problémáért és medítálási lehetőségért nyilván megbocsájtja a jegyzet rövidségét is.

Dr. Scheiber Sándor.

JEGYZETEK: 1. Mult és Jövő. XXXII.1942.125.---
2. S. Lieberman: Midrash Debarim Rabbah. Jerusalem, 1940.132.; U.a.: Yemenite Midrashim. Jerusalem, 1940.11.--- 3. Részleteit taglalja L. Ginzberg: Die Haggada bei den Kirchenvätern. I. Amsterdam, 1899.80-82.; Legends of the Jews. VI. Philadelphia, 1946.519.15.--- 4. Revue Biblique. XLV. 1936.86,5.--- 5. A képet taglalja J. Leveen: The Hebrew Bible in Art London, 1944.44.; E.L. Sukenik: Bét Hákeneszet sel Dura-Europos Vöcijjuráv. Jerusalem, 1947.139-144.

-O-O-O-

=====

MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ TUDÓSOK

A KÖZÉPKORBAN

=====

Kohn Sámuel "A zsidók története Magyarországon" című alapvető művében megismertünk többek között néhány magyarországi, vagy Magyarországról származó személyt, akikről írásos adatok bizonyítják, hogy a Középkorban közreműködtek a zsidó vallás és tudomány művelésében.

A sorrendben első: Rabbi Jicchok /Zs.tört. 39; 55-56; függelék VII./, aki 1050 körül élt, mivel már a Rási-nak tulajdonított Széfer há-Párdész idézi /ed. Konstantinápoly, 60c, ed. Ehrenreich, 343 oldal/. A Párdészban a kérdéses helyen arról esik szó, miért nevezik a Peszách-ot megelőző szombatot "Sábbász há-Gódaul"-nak, azaz: "nagy"

szombatnak. A magyarázat ez: az egyiptomi peszách-áldozat beszerzése körül történt nagy csoda /Exod. VIII.22/ éppen szombat napján volt; majd így folytatja: "Ugyanigy fejtegette /-dárás/ az előkelő /-kácin/ rabbi Jicchok mé-Erec Hagar", azaz: Magyarországról. Másik ok: a templomban ezen a napon elhangzó és sokáig tartó oktató előadások miatt a nap hosszúnak tűnik.

Mindenekelőtt megjegyezzük: Kohn hibásan fordít; a "Másik ok" szavakat is az előbbi mondat végéhez kapcsolja /Zs.tört.378/. A "Hágár" szónak "magyar"-ral való azonosítását egyébként nem mindenki ismeri el /lásd: Kohn, Kutforrások, 142-159; Zs. tört. 68;367;378; Büchler Sándor, A zsidók története Budapesten, 1901,22./.

A Sibbolé há-Leket /ed. Buber, 205.fej./-idézi a Párdész tárgyalt részét, de a következő változattal: "ugyanigy ...rabbi Jicchok Joszkont - vagy Joszkontó - Magyarországon /lásd: Kutforrások, VII. függelék/. Van tehát ennek a Jicchoknak egy, lakóhelyére, vagy származására utaló jelzője is, s Kohn szerint ennek jelentése: Jász-Kont vagy Jász-kuni. Büchler ezzel szemben azt állítja, hogy "senmi köze sincs... a Jász-Kunsághoz, amely a XI. században még nem is létezett" /i.m.i.h./.

Tudjuk, Rási iskolájából hat kompendium került ki, s a fenti idézet a Párdész-on kívül még négy könyvben található: Széfer há-Orá /ed. Buber, II.62.fej./; Sziddur Rási /ed. Buber 352.fej./; Máchsor Vitry /ed Hurwitz, 259.fej./ és Isszur vöHeter /MS,57,fej./. Igen feltűnő, hogy mindegyikből hiányzik az az egész mondat, amely erről a Jicchokról szól és a folytatása is, az u.n. "másik ok". Az egyetlen Rási könyv, ahol ez mégis olvasható, a Párdész, amelynek kiadása viszont mindennek nevezhető, csak éppen kritikainak nem! Hiszen a könyv első - konstantinápolyi - kiadója maga közli, hogy az eredeti kéziratban változtatott, belekevert a Széfer há-Orából is; ki tudja, nem került-e a könyvbe - vagy talán már magába a könyv alapjául szolgáló kéziratba - más, nem Rásitól származó betoldás is, például a Sibbolé há-Leketből?! Szerintünk ugyanis a Jicchok Jászkont -ról szóló rész eredetileg nem tartozott a Párdész-

hoz, hanem: a Sibbolé há-Leket szerzője, miután a Párdészből idézett részt befejezte, kiegészítette azt saját közölnivalójával, ezt pedig közvetlenül a Jiochok Jászkontról szóló mondattal kezdi.

Eszerint nincs bizonyíték, hogy Jiochok már a XI. században élt volna, s még kevésbé állítható, hogy mondása Rási iskolájához eljutott volna. Inkább csak egy, a XIII-ik században élő tudósról van szó, aki a Rómában élő Cidkijáhu ben Avrahám há-Rófe-val, a Sibbolé há-Leket szerzőjével került kapcsolatba. Ebben az esetben a Büchler által felvetett érv is megdől. Érdemes lenne a Párdész edicióit ebből a szempontból is összehasonlítani, például a párisi Párdész-kézirattal /387/3/.

Sajátságos, hogy a "kácin" jelzővel éppen a Párdész egy másik mondatában is találkozunk /ed. Ehrenreich, 161. old.; v.ö. Epstein-Freiman, Ma'aseh há-Geonim, Berlin. 1909. 11. old./, de ez még nem lehet elegendő ok, hogy a Jiochok Jászkontról szóló részt - csak emiatt a jelző miatt - szintén Rásinak tulajdonítsuk.

Ha keressük az előző, névvel meghatározható magyarországi tudóst, egy prozelitára kell gondolnunk, aki a XII-ik században élt.

Adataink a következők: Rabbi Chelbó tanítja: terhet jelentenek Izrael számára a prozeliták /Kiddusin 70b; lásd: Guttman, Das Judentum und seine Umwelt, 85-86/, s ennek okát - miként H.I. Michael, Or há-Chajim című munkájában /Frkfrt a/M 1891, No 76/ szellemesen megjegyzi - "Jismáél kóhén segíti a kóhénokat" mintájára éppen egy, a zsidósághoz betért "Avrahám há-Gér" adja meg: a prozeliták - mondja - aprólékosan ismerik a vallás-szabályokat és buzgón ügyelnek azok pontos betartására; ez pedig magára az autochton zsidóságra kellemetlen fényt vet /Toszafoth ad locum, s. v. Kásim/.

Prozeliták valóban elmerültek néha a Tan mélységébe, s törekedtek annak megismerésére. Éppen a XII-ik századból akad erre egy kitűnő példa, ami Jákov Tam-hoz intézett egyik levélben található. Mose Pontoise írja egy elhunyt prozelita hagyatékával kapcsolatban: "Fivérem tanult velem - a be -

térttel - Szentirást és Misnát éjjel-nappal" /Szé-
rer há-Jásár, Vienna, 625. fejj.; lásd még később:
Jicchok há-Gér/.

Ez a prozelita, akinek a toszafoth-ban i-
dézett nevét és fenti mondását olyan sokszor ol-
vasták a magyarországi jesivákban is, nem más, mint
egy Magyarországról származó Gér!

A megállapítás Efraim Elimelech Urbach-tól
származik, aki ma a héber Egyetem előadója, a to-
szafoth-irodalom legkiválóbb kutatója; még 1935-
ben közölte ezt a Revue des Etudes Juives-ban /No.
197-198, pp. 73-74/. Bizonyítéka nem több s nem
kevesebb, mint az, hogy Avrahám há-Gért, aki Fran-
ciaországban élt, s szavát többször hallatta - kü-
lönösen az apologetikában - egy római kézirat a
következő meghatározással idézi: "Rabbi Avrahám
Gér mé-Hungária", azaz : Avrahám prozelita, Magyar-
országról ! /Nemzeti Könyvtár, No. 53; cf. Cat. dei
Codici Orientali di alcune Biblioteche D'Italia,
Firenze 1878. p. 46, no.8./.

A kézirat apologetikus gyűjtemény, amely
Németországban készült a XIII. század közepe tá-
ján. Szerzője a XII-ik század végén élt József há-
Gér tanítványa /lásd: R.E.J. 1935, 77/.

A kézirat idevágó része a Nizzachon Vetus-
ban /ed. Wagenseil, p.53; l. még u.o. p. 34/ is
megtalálható, de ott a név ekként van: vö-Rabbi
Avrahám ha-Gér! Elképzelhető persze, hogy a kézi-
ratban lévő "mé-Hungaria" eredetileg csak a "Hgr"
vagy "gr" kifejezés magyarázata -talán tévesen is-
s ekkor nem prozelitáról lenne szó, de kétségtelen,
hogy az előttünk lévő szöveg - "gr" - mást mond;
azt pedig mindenképen, hogy Avrahám magyarországi
volt!

Urbach szerint R. Tam kortársa lenne Avra-
hám. Ez a precíz meghatározás része egy feltevés-
nek, amelyet mi nem követhetünk. Megelégszünk az-
zal az eredménnyel, hogy a magyarországi származá-
su Avrahám há-Gér a toszafoth-i körhöz tartozott.

Ismer az irodalom egy másik prozelitát is:
Jicchok há-Gér, aki Rokéách 319. §-ban liturgiai
kérdéssel fordul R. Tam-hoz, más négy helyen pedig
exegétaként jelentkezik /lásd: Berliner, Pletath

Soferim, Breslau 1872, IV. fej./.. Ezenkívül látjuk mint apologetát a Nizzachon Vetus-ban /p32/. Berliner "há-Gér" olvasat helyett "Hágár"-t ajánl, s ebben az esetben újabb magyarországi tudóssal találkozunk, aki szintén a XII-ik században élt. Berliner nézetét osztja Kohn is /Zs.tört, 56-57/. Szerintünk nincs helye kételynek, mert miként Ábrahám "hgr"-t "prozelita" szóval fordítjuk, ugyanígy kell a Jicchok "hgr"-t is értelmezni. Ha "Hágár" lenne az olvasat, a szerzők hozzátették volna már csak a félreértés elkerülése céljából is, a "mé-Brec" meghatározást.

Feltűnt Urbachnak, hogy Jicchok há-Gér nem vette fel az "Ábrahám" nevet, miként azt a prozeliták egyébként szokták. Ezért arra a következtetésre jut, hogy Jicchok nem más, mint Ábrahám há-Gér fia, aki apjával együtt tért be a zsidósághoz, s a fiu kénytelen volt az apjától eltérő nevet felvenni. De ez a feltevés szerintünk alaptalan; igen gyakori ugyanis, hogy a betéert nem éppen az "Ábrahám" nevet kapja.

A "Moszad Bialik" által most megjelent és állami díjat nyert kitünő művében /Ba'ale há-Toszafoth, Jerusalem 1955, 599 oldal/ Urbach megismétli a Revue-ben közölt nézetét, s most már azt is határozottan állítja, hogy Ábrahám há-Gérnek volt még egy betéert fia, Jószeif. Ezt az állítást arra is alapozza, hogy az általa tárgyalt kéziratban a következő található: "igy tanultam Rabbi Jószeiftől, ben Ábrahám Ávinu", Ábrahám atyánk fiától /I.mű, 194.old./.. A kitünő szerző itt tévedett, mert a kézirat semmiképen nem mondja azt, hogy Jószeif egy Ábrahám Gér-nek volt a fia, csupán azt, hogy ő maga volt egy prozelita, s mint ilyen "fia" lett Ábrahám ösatyánknak!

Mindenképen következik, hogy Magyarországon, legkésőbb a XII-ik században, a zsidó szellemi élet már némi fejlődést ért el. Ennek eredményeként akadt ekkor egy betéert is, aki nyugatra vándorolva élénk részt vett a zsidó tudomány művelésében.

Valamivel később, 1250 körül, Esztergomnak például már kiváló rabbija volt, Já'kov ben Rabbi Jicchok, akit az Or Zaruá szerzője "Bár Or-

ján"-nak, tanult embernek szólit /I.40.a; lásd: Wellesz Gyula, Izsák ben Mózes Or Zárúa és az esztergomi zsidók, M.Zs.Sz. 1903, 149-150; M.G.W.J. 1904, XLVIII, 448/. Nyitra-Üregh környékén is működhetett egy rabbi, aki körzete vallásjogi problémáival Izsák ben Mózeshez fordult /lásd:I.223; 226/. Kár, hogy nem a nyitra-Üreghi kérdést feltevőkhöz intézett válaszlevelek maradtak ránk, hanem csupán Or-Zárúa-nak a saját mesteréhez irt, e kérdésekkel kapcsolatos levelei.

S amikor a csehországi Eliezer nem fest éppen hizelgő képet a magyarországi zsidók szellemi életéről Juda he-Chászid-hoz intézett levelé -ben, ugyanakkor elismeri, hogy azért a községek mindent elkövettek írástudók alkalmazására. "Szüksős viszonyaik miatt - szól a levél - legtöbb községben nincs tóra-tanuló, s azt az értelmes embert alkalmazzák, akit csak találnak - bárhonnét. Ez lesz egy személyben előimádkozó, "móré cedek" és "mórláméd".

S mindezt /iskodalmi, purimi és szimchasz-Tóra-i bevételeket/ ígérk nekik ezért.

/lásd: Kohn, Kutforrások, IX; Zs.tört.149-157; Stein, Magyar Rabbik, I.1.3. old.; Büchler, i.m. 237/. S még hizelgőbbek mesterének, Jákov Tának szavai, aki a Get-írás egyik szabályával kapcsolatban így nyilatkozik: "Országunk - Franciaországról van szó - Lakóit már a régiek tévesztették meg, de, bizony, meggyőződtem, hogy "Hagar-országban" és Németországban nem tévednek ebben" /Silté há-Gibborim, Gittin, ad Mordóchai 444.fej./. Ez a levél egyébként a Hagar-magyar azonosítás szempontjából is figyelmet érdemel.

Végül; ha szerény volt talán a kezdet, annál dusabb lett a szellemi termés századról-századra, míg idővel Magyarország egyik centruma lett a zsidó tudománynak.

-o-o-o-

Ajánlom e sorokat Richtmann Mózes professzornak, aki maga is fáradozott azon, hogy hazai nagyjaink emlékét megmentse a feledéstől!

=====

J U T A L O M É S B Ü N T E T É S

=====

Szentírásnak, különösképpen a Tórának egyik érdekessége a párbeszéd, amit az ember folytat Istennel. Nemcsak Isten beszél, határoz és dönt megfellebbezhetetlenül, az ember is jut szóhoz, erkölcsi súlyával eltérítheti Istent eredeti szándékától. Ez leginkább akkor jut kifejezésre, ha Isten az igazságmértékét akarja alkalmazni a bűnös szemben. Ilyenkor az ember, mint nemének védelmezője lép fel, érvekkel szembeszáll az ítélettel és megmásítást követeli. Ugy is van, hogy rámutat az isteni lény abszolút voltára és az ember Isten által gyarlónak alkotott tényire és e differencia új szempontot igazol az ember botlásának megbírálásánál. A zsidó gondolkodás, ebben semmi ellentétet nem lát Isten mindenhatóságával. Elképzelése szerint, Isten maga kívánja ezt így./1./ Így jár el Mózes, mikor a pusztában vándorló nép az aranyborjút imádja; /2./ amikor gyávaságot és bizalmatlanságot tanusít a "kémek" jelentése alapján, /3./ vagy pártütők szavára hallgat /4./ stb.

Még közvetlenebb a hang és keletibb ízű Ábrahám tárgyalása Szodoma és Gomora érdekében. Isten közli vele, hogy elpusztítja e bűnös városokat. Ábrahám erkölcsi érzéke felháborodik e végzés ellen. Lelki világának alaptörvénye, hogy senki sem szenvedhet ártatlanul. Ha pedig az egész város megsemmisül, elvész vele együtt az igaz ember is. Ezt nem teheti, nem szabad megtennie az "Egész föld Birájának!" /5./

Mint a későbbi liturgiából kitetszik, e párbeszéd nem jogi vita, nem Ábrahám igazságszeretetét emeli ki, hanem ez imaformula. Kitűnik ez rögtön, ha végiggondoljuk Ábrahám érvelését "olyan volna az igaz /sorsa/, mint a gonosz /sorsa/", hiszen ez erkölcsi felháborodás akkor is csorbát szenved, ha a város /bűnöseivel is/ megmenekül. A szöveg hangsúlya a könyörületen, a bűnbocsánaton van, ahogy azt a zsidó életrégtől fogva kialakította.

Mélyebb gondolatot és szélesebb területet vet felszínre az élet tapasztalata. A teológiát erősen foglalkoztatja az isteni igazságszolgáltatás kérdése oly esetekben, amikor látszólag, vagy valóságban gonoszabb az igaz ember sorsa, mint a bűnöse.

A jutalom és büntetés, mint az erény és bűn következménye, már a Tórából ismeretes. Bizony sok fejtörést okoz, e hitbeli ténnyel ellenkező tapasztalat. A prófétát felháborodó jajkiáltásra ragadja Isten ellen. /6./ A zsoltáros magasztalja Isten bölcs alkotását, dicsőíti kormányzásának mélységes értelmét, amit nem ér el ésszel a balga ember: a gonosz virulása csak a percben játszódik le, sorsa már megpecsételve. /7./ Jób könyve, történetével és örökszép töprengésével, egészében e kérdésnek szentelve. S aligha kapunk kielégítő feleletet, mely tartósan megnyugtatóná a kedélyt.

A kérdés ha egyszer felvetődött, tovább vándorol nemzedékről-nemzedékre, míg eljut a II. századig. Az "Atyák fejezeteiben" halljuk R. Jannaj tanítását: Mi nem tudjuk megmagyarázni sem a gonoszok jólétét, sem az igazak szenvedését! /8./ Tehát ignobramus et semper ignorabimus. R. Jákob tanítása: a jutalom nem a földi életre vonatkozik. /9./ Következetes vallomása ez R. J. másik tanításának: Ez a világ csak előszobája a tulvilágnak. Készülj fel az előszobában, hogy beléphess a palota belsejébe! /10./

A II. századot említettem, abban a vonatkozásban értettem, hogy ekkor történik hivatalos állásfoglalás a tulvilágban való hit mellett. Nem akarok itt e helyen kiterjeszkedni arra a kérdésre: mi volt e tekintetben a zsidó hit a II. század előtt, csak megállapítom, hogy hivatalos kódifikálásra csak II. században kerül sor. /11./

Érdekes ezek után megemlíteni az időszámításunk előtti II. században élt Szóchóbeli Antignosz tanítását: /12./ "Ne legyetek olyanok mint szolgák, kik bér fejében szolgálják gazdájukat /önzétlenül/ és nem várnak érte fizetséget! Es hassa át lelketeket az istenfélelem."/

Világos, hogy e tanítás a legmagasabb foku

erkölcsre nevel: "Ovéd méahavó" szeretetből szolgálja Istent. A mindennapi háromszoros használatban nem vetünk ügyet a "vöchávto és szeresd.." tanításra, mely ugyan erre int. Olyan állandó lelki gyönyört akar előidézni az emberben, mint a hívő filozófia Spinoza megfogalmazásában "amor dei" az istenszeretlem. A hozzáfűzött "moro Somájim" az istenfélelem, teljessé egészíti ki a tanítást.

Ha túrné a héber nyelv, szeretném felcserélni az "istenfélelem" szót "istenfenségre". S eredménye: komolyabbá, ünnepélyesebbé értékelni az életet s vele szemben nagyobb felelősséget vállalni. Egy teljes a mondat s devalválna értékét, ha bármit is hozzá tennénk.

Abot de R. Natan mégis kiegészíti e tanítást: "Hogy kétszeres legyen jutalmatok a tulvilágon" Értékesebbé akarta tenni e morális tanítást és semmit sem ért el vele./13./ E kiegészítés későbbi toldalék és semmiképpen sem származik Antignosztól./14./ E kornak és főképp e tanításnak teljes félreértését mutatja A.de R.N. ezt követő részében.

"Két tanítványa volt Antignosznak, kik tanulmányozták mesterük tanítását és tovább adták tanítványaiknak, azok ismét tovább tradáltak az ő tanítványaiknak, akik így okoskodtak: A munkás dolgozik egész nap és estére nem kapja meg bérért?! Ha mestereink tudták volna, hogy van tulvilág és van halottak feltámadása, nem tanítottak volna így! Elszakadtak hát a Tórától és külön/hitetlen/ pártot alapítottak./15./

Dr. Bernáth Miklós.

JEGYZETEK: 1.Sább.89b Isten elítéli Ábrahám és Jákob hallgatóságos tudomásul vételét, hogy ivadékaikat bűnözőknek nevezi.---2.Ex.32,11-13 és 31-32---3.Num.14,11-26---4.Ib.16;22.---5.Gen.18,23-32---6.Jer.12,1; Hab.1,13.---7.Ps.92,8.---8.Ab.IV.15.---9.Kidd.39b; Chul.142a.---10.Ab.IV.21.---11.L.Szah. Chélek fej. és Maimoni: Pérus Hamisnajt 11 hitágazat.---12.Ab.I.3.---13.L.még Rasi és Maimoni magyarázatát Abot I 3-hoz.---14.L.A.de R.N.jegyzet.Schechter i.h.jegyzet.---15.L.Ber. 54 a.

=====

J E G Y Z E T E K E G Y R E G É N Y

M A R G Ó J Á R A

=====

Joseph Victor von SCHEFFEL-nek -éppen 100 éve- 1855-ben megjelent bájos-romantikus, meleg iróniával fűszerezett regénye: "EKKEHARD EINE GESCHICHTE AUS DEM ZEHNTEN JAHRHUNDERT"- említi NOTKER-nek, a St. galleni kolostor dadogó poéta-szerzetesének híres énekét, a "MEDIA VITA"-t.

"Notker... war dereinst durch die Schluchten beim heimischen Martinstobel gestiegen, sie wölbten einen Brückenbogen herüber, über schwindelnder Tiefe schwebten die Bauleute, da standes als Bild vor seiner Seele, zu unserem Leben jeden Augenblickes des Todes Abgrund aufgähnt, und er dichtete das Lied. Jetzt galts als Zaubersang, Schirm eigenen Lebens, Untergang dem Feinde."

A regény első kiadásának előszavából kitűnik, hogy Scheffel főforrása a PERTZ által kiadott MONUMENTA GERMANIAE volt, ebben is a szanktgalleni kolostor krónikája, amelyet Ratpert barát kezdett és az ifjabb Ekkehard a X. század végéig vezetett.

Maga az ének zsidó szempontból is figyelemreméltó /-nem is szólva a néprajzi érdekességről, hogy varázsének gyanánt terjedt el - olyannyira, hogy végül is egy kölni synodus elrendeli: bárki ellen csak a püspök engedélyével szabad énekelni/.

Zsidó szempontból a SZÖVEG az, amely először magára vonja figyelmünket.

"Media vita in morte sumus, quem quaerimus adiutorem, nisi te domine, qui pro peccatis nostris juste irascaris. V. In te speraverunt patres nostri, speraverunt et liberasti eos.

R. Sancte deus.

V. Ad te clamaverunt patres nostri" clamaverunt et non sunt confusi.

R. Sancte fortis.

V. Ne despicias nos in tempore senectutis, cum defecerit virtus nostra, ne derelinquas nos.

R. Sancte et misericors salvator, amarae

morti ne tradas nos." Ebben a szövegben nem az a feltűnő, hogy a 22. és a 71. zsoltár verseivel találkozunk, hanem az, hogy ez a X. századbéli katolikus egyházi ének strukturájában, mennyire emlékeztet a mi liturgiai költeményeinkre, szelichainkra és Jóm-Kippuri pijjutjainkra. Ha nem tudnók, hogy a LITANIA-forma ősi istentiszteleti figuráinkhoz tartozik /feltehetőleg ilyen volt már a Szentély korában a "Nagy Hállél" - a Misna böjti liturgiája pedig kétségtelen példáját mutatja ilyen litániának - v.ö. Elbogen: Der jüdische Gottesdienst... Leipzig, /Leipzig, /1913. 222. sk.o./ és hogy szelicha - liturgiának éppen a "PÖSZUKÉ RÁHÁMIM" a legrégebbi alkatrészei /u.o.224.o./, szinte arra hajlanánk, hogy a MEDIA VITA hatott a zsidó istentiszteletre.

Erről persze nem lehet szó. Annál kevésbé, mivel a szövegen kívül a DALLAM és a MŰFAJ története is ellenkező irányba mutat.

A zenetörténehez nálam jobban értőkhöz kellett fordulnom. Elsősorban HUBER FRIGYES, a budapesti katolikus Theologia egyházi zenetörténet-professzora igazított el. Zsidó részről ERIC WERNER foglalkozott a katolikus és a zsidó zenei pontozással a HUCA 1945/46. évi kötetében. /Sol-tész Elekné ismertette a tanulmányt a MAGYAR KÓRUS 1949.-i 75. számában./ Werner kimutatja, hogy a középkorban, még a X. században is voltak zsidó-keresztény átvételek.

A MEDIA VITA az u.n. SEQUENTIÁK műfajába tartozik. A sequentiák zsidó eredetű dallamok, a HALLEL-JUBILUSOK-ból származtak át Szíriából Bizánc közvetítésével Európába. A HALLEL-dallamok /igy hívják a katolikusok/ már a IV. században kerültek a nyugati egyház énekei közé. Ezek HALLELUJA szóval végződnek és a szó utolsó "a" hangját ma is gazdag szövegtelen dallammal énekelik a katolikus templomokban, mint nálunk pl. a papi áldás szöveg-közeit. A középkorban ezeket a hosszú szövegtelen ének-részeket -ugy látszik- unalmasnak érezték, szöveg-alátéteket költöttek hozzájuk: ezek a sequentiák. /Azért hívták így, mert az eredeti ének után következtek./.

A sequentia-irodalom a szanktgalleni kolostorból indul ki. Notker a kolostor hagyományai szerint egy francia kolostorból, JUMIEGES-ből menekült szerzetes könyvéből leste el a műfaj jellegét. A vonal így Szíria-Bizánc-Franciaországon keresztül vezet Notkerhez. A Szír egyház az Okorban erős szellemi kapcsolatban volt a zsidósággal. Már ELBOGEN megírja a böjti rituálénk egyes darabjairól /mint pl. az ANSE EMUNÓ ÓVODU, BÖIM BÖCHANACH MAASZEHUM, BÖVAU TAUCHÉCHÓ NEGDOCHO stb./: "Man wird an Gesänge der syrischen Kirche erinnert, die in derselben Form abgefasst sind. Es müssen starke Wechselbeziehungen zwischen Synagoge und Kirche damals stattgefunden haben, ohne dass ersichtlich wäre, auf welcher Seite die Priorität zu suchen ist." /i.m. 277.o./.

A sequentiák különösen szemléltető példái a keletről átvett formák "latinizálásának" - írja KAREL WEINMANN egyházzene-történetében. /Geschichte der Kirchenmusik.... von Dr. Karl Weinmann, Sammlung Kösel, München. -30.o./ Igy folytatja: "Die Überlieferung des Klosters.... ist durch den sichern Befund neuerer Forschung dahin zu ergänzen, dass die "Sequentiae" orientalische Alleluja-jubilien waren, lang ausgespinnene Vokalisen, zu denen dann der St. Galler Notker /+912/ in Anlehnung an des erwähnte Vorbild Texte fügte. Sowohl die ausdehnung der Vokalisen... wie auch zahlreiche Einzelmomente, - namentlich die seltsame, NACH SEMITISCHER ART VON RECHTS NACH LINKS VORGENOMMENE AUFZEICHNUNG DIESER ALLELUJA-JUBILIEN in der ältesten dafür in Betracht kommenden Handschrift /Cod. 484. von St.Gallen/ - stellen die orientalische Herkunft der neuen Form ausser Zweifel."

Mindezekből kitűnik, hogy az egyház liturgiáját mind dallam, mind szöveg tekintetében ilyen későn, hét évszázaddal a niceai zsinatnak a zsidóságtól való végleges elszakadását biztosító határozatai után, a IX.-X. században is erősen befolyásolta a zsidó liturgia.

Egyébként szép gesztusa volt az egyháznak, hogy Notkert dalaiért szentté avatta- más külföldi -

nősebb oka nem igen lehetett ugyanis erre a ki-
tűntetésre /v.ö. Schütz: Szentek élete.II.21.o./
Persze, különös érdekességet vet azután erre a
gesztusra az a tény, hogy abból a 4.500 sequen-
tiából, amelyet az 54 kötetes Dreves-Blume-féle
gyűjtemény tartalmaz /Analecta hymnica medii
aevi; Leipzig, 1886-tól/ ma már csak öt van a
katolikus liturgia használatában, ezek közül is
csak egy /Wipo: Victimae paschali/ emlékeztet a
Notker-féle sequentiák strukturájára. /V.ö. Wein-
mann i.m. 31.o./

Megemlítem még, hogy a Media Vita a protes-
táns istentiszteletben ma is él. Luther fordítot-
ta németre. /"Mitten wir im Leben..."/. Magyar
protestáns énekeskönyvben is előfordul: "Életünk-
ben szüntelen halál környékez minket"...kezdettel,
de sem szövege, sem dallama nem emlékeztet a mi li-
turgiánkra. Az eredeti dallamot megtalálhatja az
érdeklődő: LÁNYI VIKTOR: Hungaria, Zenei Lexiko-
nának borító lapján facsimilében./Egyik átírását
l. Naumann: Illustrierte Musikgeschichte I.178./

Az olvasó bocsássa meg nekem merész kirán-
dulásomat, csaknem azt mondanám: exotikus expedi-
ciómat a zenetörténet veszedelmes vidékeire. De
Richtmann Mózes rettenthetetlen szelleme, kéneső-
szerű, nyugalmat nem ismerő, semmi érdekéstől
vissza nem riadó érdeklődése, mindenféle kispol-
gári "ne ultra...."-bölcsséget elsöprő, fiata-
los vehemenciája adta a példát és a bátorságot.
Mit kívánhatunk neki mi, fiatalabbak 75. szüle-
tésnapján? - Maradjon sokáig olyan fiatal, mint
amilyen ma. A MEDIA VITA szavával imádkozunk ér-
te: "NE DESPICIAS NOS IN TEMPORE SENECTUTIS".
Vagy ismerősebb szóval: "AL TASLICHENU LÖESZ
ZIKNÓ."

Dr. Benoschofsky Imre.

=====

É L E T É S E L M É L E T

=====

Jegyzetek egy jegyzőkönyv margójára.

Nincs olyan dusképzületű regényíró, aki többféle problémát tudna kigondolni, mint amennyit az élet vetett már fel a zsidóság számára. Szétszórt-sága és közösségre épült hitélete gyakran ütközött, sajátos élete és szigorú elmélete kibékíthetetlen ellentétnek látszott. A Gondviselés azonban erősebbnek bizonyult: sorompóba léptek az elmulás és a változás kérlelhetetlen törvényei s megoldottak mindent. Egyrésztük fölött elvonult az idő: időszak-rütlenné lettek, -akadt azonban sajnos olyan is, amelyik megváltozott ugyan, de vizsájára fordult: hiába oldódott meg az a bizonyos oldala, -bajlódhatunk a másikkal.

De az elmulás és a változás sem vonatkozik mindenre, van ami maradandónak bizonyult, nem változik soha. Az a zsidó hozzáállás, amely megoldani igyekszik, az a szent buzgalom, amely a vallási élet zavartalanságát akarja, - és nem változik hívő-lelkű hittestvéreink fáradhatatlan munkabírása, akik az élet és az elmélet egybehangolásán szorgoskodnak. Ezt láttuk Szegeden az Alföldi községkerület 1955. jun. 5-én megtartott rendes évi közgyűlésén.

A közgyűlés jegyzőkönyve megjelent. A községkerületek és nagyobb hitközségek megismerhették anyagát. Azt hisszük helyénvaló néhány elhangzott gondolatot szemügyre venni.

Amikor -Isten kegyelméből- Dr. Richtmann Mózes professzorunk 75.-ik születésnapját ünnepeljük, helyénvalónak tűnik, hogy zsidó társadalom kritikai munkájának nyomán és szellemében, a községkerületi közgyűlésen elhangzott felszólalásokkal foglalkozzunk.

Dr. Grünfeld Sándor hómezővásárhelyi hittestvérünk: Mir vár a zsidó ember rabbijától? - címmel értekezik. Befejezett, szép előadásában pontos választ ad a feltett kérdésre, de bennem

mégis az az érzés támadt, hogy a téma nincs befejezve, nincs kimerítve, van még e kérdésnek folytatása is: Mit vár a rabbi hiveitől? - arról is kellene beszélni.

Valóban, a Zsidó Évkönyv III-ik évfolyam /Kecskeméti Vilmos szerkesztésében/ így veti fel: Mit vár a zsidóság papjától és mit várhat el a pap hiveitől? A kérdésre 17 rabbi válaszol, megvilágítva azt a legkülönbözőbb szemszögből. Legtöbbször feladatukat az ismert prófétai versből /Mal.II.7./ szífszé kauhén jismöru dáasz...vélik kiolvasni. A rabbi munkaköre e néhány szóba foglalható össze: tanulni és tanítani. Tanítani szóval és tettel, szószéken és életben, érezze éreztesse hivatását a sors minden fordulatában, példájával hasson azokra, akik utána igazodnak.-

Az előbbi vers legszellemelesebb interpretálását Grosz Dávid nagykörösi rabbi helyettől kapjuk. A következőket írja: "A héber szó somér nemcsak őrzést jelent, de türelemmel való várakozást is, amint azt Jákóbnál olvassuk:..veoviv somér esz hádovor /Móz.I.37.11/" Nincs szebb feladat a rabbi számára, aki Isten ígét hirdeti, mint várni azok megvalósulását. Bizni hivatásában, küldetésében, munkájában, az emberekben. Bizni abban, aki küldte, azokban, akikhez küldték, remélni és türelemmel várni, hogy a tóra ígét meghallgatásra találjanak, hogy szavai valósággá lesznek hivei lelkében.

Ha lapozgatunk a 25 esztendővel ezelőtt írt cikkekben, akkor látni fogjuk, hogy mennyire visszajára fordultak azóta a problémák: a régebbi rabbi keveselték hataskörük, a mai sokalja, - a régebbiek nehézményezték, hogy csak vallási kérdésekben kéri ki véleményük, a mai sajnálja, hogy más természetű dolgokkal is kell foglalkoznia. Ime, a probléma változott, de a cél őszintesége, a szándék tisztessége nem. A régebbi nemzedéket nem hiúság sarkalta, amikor nagyobb hataskörért küzdöttek, hanem az a nagyon tiszteletreméltó elgondolás, hogy nagyobb munkaterületen többet tud dolgozni, nagyobb hataskörrel eredményesebb lesz munkája. A mai rabbi nem kényelemből sokalja munkakörét, hanem abból a nagyon helyes elvből kiindulva, hogy minél többen vesznek részt a hitköz-

ség életében, annál áldásosabb a munkájuk, minél többen érzik magukénak a közösség problémáit, annál biztosabb az eredmény.

Azt mondtuk az előbb, hogy a témakör csak félig lett kimerítve, van ott még másik oldal: Mit vár a rabbi hívőitől? - helyesbíteni kell: igaz van az előadónak elmondott ő mindent. Mit vár a zsidó ember rabbijától? - hangzott a kérdés. Azt, hogy tanítson - mondtuk. Nos, ezt várja a rabbi is. Az ő célja sem lehet más, minthogy tanithasson, dolgozhasson, a közösség minél gyakrabban vegye igénybe szolgálatait. Az ő célja is az, hogy minél többen várják tőle a tanítást.

Láng Gyula Vésztő; "Egy szórvány igazi rajza" - címmel tartott előadást. Bibliái és talmudi idézetekkel gazdagon átszótt beszédében vidéki zsidóságunk legégetőbb problémájával - a szórványkérdéssel - foglalkozott. Szinte drámai magasságokba emelkedett beszámolója, amidőn az egybegyűlték előtt a következőket mondotta: "Amikor a mi kis szórványunk minden egyes tagja megjelent a templomban, amikor megállapítottuk, hogy nem is lehetnének többen, mert nincs több zsidó Vésztőn, - akkor istentiszteletünk kezdetét veszi. Nem számoljuk, hogy hányan vannak bent, elég ha tudjuk, hogy senki közülünk nem maradt kint..." Ime, újra a minján-kérdés, melyet oly sokszor lezártak már illetékeseink, - de újra és újra felveti az élet. Emlékezzünk még mindannyian arra a magasszínvonalu vitára, amely e kérdés körül folyt évekkel ezelőtt az Új-Élet hasábjain. - A kérdés így hangzott: Hozzájárulhatnak-e a nők a minjánhoz? - s lezárult azzal a szellemes meghatározással, hogy igen! hozzájárulhatnak, de csak azzal, hogy férjeiket, fiaikat megnyerik a minján számára.

A vita tehát lezárult, de a probléma nem. A törvényeink döntöttek, de az élet függőben tartja. És amíg szórvány lesz, amíg 8-9 áhitatot kereső hittestvér gyűlik egybe az elárvelt templomokba s nem találnak tizediket, -addig nem is kerülhet nyugvóra soha.

Arra kellett gondolnom, hogy voltak már nekünk ilyen problémáink máskor is, -de a másik ol-

dalról nézve. Amikor sokan voltak a templomban, s részeseülni akart mindenki. Amikor meg kellett határozni a tóra elé való járulás sorrendjét, hogy sérelem ne essék, - a gyászolók kaddis imáját, hogy mindenki sorra kerüljön, - amikor a hagyomány engedélyezte a szimchász-tauroi ünnepi tóraolvasmány akárhányszori megismétlését, hogy ne maradjon ki senki.

Csak helyeselni lehet az előadónak a kérdés megemlítéséért, habár túlhaladja képességeinket, segíteni nem tudunk. De a tudatosítás csak hasznára lehet, s ha állandóan foglalkoztat bennünket -talán- még megoldást is eredményezhet.-

Minkét előadásra vonatkozhat - ha átvitt értelemben is - a talmudi tanítás /Ber.5.b./echod hámarbe echod hamoméit ubilvád söjochávvén libbau lásommájim.

X

Rósenfeld József Baja; "Az aggokháza szerepe a hitközség mindennapi életében" - című tárggyal foglalkozott. Részletes beszámolójában elismeréssel szólott arról a szociális megértésről, amellyel Államunk a szeretetotthonokról gondoskodik, valamint arról a segítő készségről, amellyel a rituális jelleg megóvását lehetővé teszi.- Igen nagy jelentősége van a szeretetotthonnak a mi hitközségünk életében -mondotta-, mert a templombajáró hittestvérek állandó résztvétele a minján folytonosságát biztosítja, - sőt legutóbbi nagyünnepekkor még a kisebb szórványokat is kiegészítették- Hitközségünk - folytatta az előadó - méltóképpen meg is becsüli őket. Télen fűtött teremmel várja, kultur és egyéb rendezvényeket létesít számukra, s problémák esetén testvéri szívvvel áll mellettük.

Ime, egy probléma, egy beszámoló, amely nem fordult visszajára, ahol minden olyan, mint évezredekkel ezelőtt. Az élet küzdelmében elfáradt ember örök istenkeresése és az elesettebbek, a gyengébbek mellett kiálló zsidó testvéri érzés örök megnyilvánulása nem változik soha.

Nagy történetírónkról, Graetzeről tudjuk, hogy századok történetét tudta rekonstruálni - egyéb források híján - gáoni rspanzumokból. Egy-egy felvetett kérdés, egy-egy megoldásra váró

égető probléma a reflektor fényességével világítja meg a háttérrel, kötetnyi leírást pótol. -Ha valaha valaki megírná nemzedékünk zsidóságának hiteles történetét, -akkor a mi községkerületünk jegyzőkönyve bizonyára sok értékes adattal, sok felemelő példával szolgálna.

Gleichmann Emil.

-o-o-o-o-o-

=====

AZ ÓSEMBERROL SZÓLÓ MYTHOSOK
ÉS AZ AGGÁDA

=====

A bibliai teremtéstörténetet a rabbik aggáda továbbfejleszti /1./ kiegészítve teológiájuk és kulturájuk által. Van azonban két olyan képzet, amely ismeretlen a bibliai teremtéstörténetben és az egész Bibliában is, melyek szerint az ember A/ mikrokosmos, B/ makrokosmos.

A/
Bibliánk nem beszél arról, hogy az ember mikrokosmos. Bár a Koh.III,11, mely így hangzik: "gam esz hóaulom nószán bölibbom", egyik magyarázata: "a világot is szívébe helyezte" - a mikrokosmos fogalma felé mutat, de ez a magyarázat bizonytalan. Az apokrifákban találkozunk ezzel a képzetrel, /2./ Philon is ismeri ezt a felfogást, /3./ amint a következőkből láthatjuk.

/a/ Annak a második oka, hogy Isten az embert utolsónak teremtette: amikor úgy gondolta Isten, hogy a teremtés kezdetét és végét, mint közeli rokonokat és barátokat összehozta, megteremtette először az eget és utoljára az embert; az elsőt, mint legtökéletesebbet a maradandó érzéki világban, utóbbit, mint legtökéletesebbet a földi és halandó lények között, amely mondhatni: egy kis ég, amint magában sok csillagokhoz hasonló lényt, mint képet hord. /4./

/b/ Valószínűen arra is akar az egész /papi szent ruházat/ utalni, hogy Isten szolgája, ha már nem képes a világ Álktóójához, kísérelje meg

méltónak lenni magához a világhoz, amelynek másolatát magára öltve, köteleles, hogy lelkileg hordja magában az ősképet és emberből alakuljon valamiképpen át kozmikus lényé, ha szabad mondanunk: kis kozmoszá./5./

A mikrokosmos képzetét egyesek görög eredetűnek tartották és ennek nyomait az aggadában Philon hatásának gondolták, /6./ azonban ez a felfogás sémi eredetű, /7./ amint ez a következőkből kitűnik.

/c/ Ninurtáról azt mondták: arca az ég, szemei Enlil /és Ninlil/, a szivárvány szemében Sin, ajkai Anu és Antu, nyelve Pabilsag, inyei /szája ege/ az égbolt és a föld, fogai a hét istenség, fülei Ea és Damkina, koponyája Adad, homloka Gula, nyaka Marduk, toroka Czarpanitu, melle Nabu unu. /8./

/d/ A perzsa kozmogonia szerint is: az emberi test alkotórészeihez a csontok a föld szelleméből, a vér vízből, a haj növényekből, az élet-erő a tűzből. /9./

Ez a felfogás részletesen konkretizálva megtalálható az aggadában is. /10./ Közlünk néhány jellemző példát.

/e/ R. Józse, a galileus, mondta: mindazt, amit a Szent, aki dicsérte, teremtett a földön, megteremtette az emberben is. Teremtett erdőt a világban és az emberen is: ez a haja. Teremtett fenevadakat a világban és az emberben is: ezek a férgek; teremtett sárga folyadékot a világban és az ember fülében; teremtett szeleket a világban és az ember orrában is; napot a világban és napot az emberen: ez a homlok; folyókat a világban és az emberben is: ezek a könnyek; falakat a világban és az emberen is: ezek az ajkak; ajtókat a világban, ajtókat az emberen: ezek a fogak; boltozatokat a világban, boltozatokat az emberen: ez a nyelve; édesvizet a világban és édesvizet az emberben: ez a nyála; tornyokat a világban és tornyokat az emberben is: ezek a karjai; fűrtöket a világban és fűrtöket az emberben is: ezek a mellei; tanácsadókat a világban és tanácsadókat az emberben: ezek a vesék; malmokat a világban és az emberben is: ez a gyomor stv. /11./

/f/ Mestereink mondták: amint az asszonynak van teteje, a földnek is van; amint az asszonynak van füle, a földnek is van; amint az asszonynak van szeme, a földnek is van; amint az asszonynak van szája, van a földnek is; amint az asszonynak van keze, van a földnek is. /12./

/g/ Tanították a rabbik: Isten a világot az ember teremtése szerint teremtette. Ráv mondta: tizenkét plánétát teremtett a világban a Szent, aki dicsértessék, valamennyit megteremtette az emberben is; miként a kost minden évben megnyirják és gyapját újra növesztik, az ember fiai is megnyirják hajukat és megnövesztik. Megteremtette a Szent, aki dicsértessék, a szelet, dörgést és tüzet, valamennyit megteremtette az emberben is. /13./

/h/ Amíg el nem változik tekintetetek fényének ragyogása, amely hasonlít a naphoz és szemednek csillogása el nem halványul; arcod színe el nem sötétül; szemeid szikrája, amely a csillagokhoz hasonlít, el nem homályosul és szemöldökeid hullatják majd a könnyeket, mint a felhők eső után. /14./

Bár a rabbik is hangoztatják, hogy Isten az embert két világból teremtette, mégsem hozzák ezt kapcsolatba a mikrokosmoszal. /15./

B/

Grimm /16./ kimutatta, hogy annál a felfogásnál, amely szerint az ember teremtése a világ elemeiből történt, régebbi a fordítottja: makrokosmos a mikrokosmosból származott.

A világmindenség az ősember feláldozásának köszönheti létét. /17./ Ennek a mythosnak az eredete Bousset szerint /18./ az a kultikus szokás, hogy tavaszi áldozatul egy embert, illetve egy kost mutattak be. Ettől termékenyítő varázst vártak, amelytől függött a föld, növény és állatvilág szaporodása. E szokásból keletkezett ez a kozmikus mythos. Ugy képzelték, hogy a világfejlődés és a lét minden termékenysége úgy keletkezett, hogy az istenség, vagy az istenek a világ kezdetén levágták az ősembert, belőle alakult ki minden lét a földön. Aptowitzer /19./ ezt úgy magyarázza, hogy az elkép-

zelés abban a régi felfogásban gyökerezik, amely szerint az őszanyagnak élő, gondolkozó lénynek kellett lennie. A primitív ember képzeletében az élő, gondolkozó lény nem más, mint az ember. Bousset /20./ árja, de mindenesetre indoiráni eredetűnek mondja ezt a felfogást, Aptowitzer /21./ Wesendonck /22./ véleményét teszi magáévá, hogy mezopotámiai /ségi/ eredetű.

Ez a mythos legrégibb alakjában az indusoktól maradt meg.

/i/ Amikor az istenek Purushát szétbontották, hány részre osztották? Brahman volt a szája, karjaiból Rajania lett, combjaiból lett Vaiciya, lábaiból Cudra keletkezett. Szelleméből lett a hold, szeméből keletkezett a nap, szájából Indra és Agni, leheletéből Vayn, a köldökéből lett a levegőréteg, a fejből fejlődött az ég, a lábakból a föld, a világtájak a fülből. Így keletkeztek a világok. /23./

Az ind vallásban erős hatással tovább terjedt. Purusha helyére Nárájána, Visnu, Krisna /24./ léptek. Megtaláljuk a babiloniaknál, /25./ a germánoknál /26./ és a perzsa kozmogóniában is. /27./ Keleti hatás alatt a görögöknél is kialakult. /28./

Ennek a mythosnak halvány nyomát sem találjuk a Bibliában, a rabbik aggadájában, azonban sok adatra akadunk, amelyek csak azzal magyarázhatók, hogy ezeket a képzeteket az ősemberről átvették Ádám személyére. Valószínű, hogy a parsismus révén került bele a zsidó irodalomba.

Ez a felfogás tükröződik vissza azokban az aggadákban, amelyekben Ádám teremtéséről van szó, még a világ teremtése előtt.

/j/ Ráv aggadája, melyet R. Jehud tradál, a mi szövegeinkben így hangzik: Amikor a Szent, aki dicsértessék, meg akarta teremteni az embert, megkérdezte az angyalok véleményét. /29./ A helyes olvasat azonban R. Chánánél szerint "ódom" helyett "aulómau", a kézirati variánsok /Rabbinovicz/ szerint "hóaulom" - mindkettő egyezik abban, hogy nem az ember teremtése előtt, hanem a világ teremtése előtt beszélt Isten az ember teremtéséről. Így tehát a "világ": az "ember". Ugyanez kitetszik

a mi szövegeinkből is./30./ Maga a mythos is megtalálható az Adám legendákban.

/k/ Az első ember a világ egyik végétől a másik végéig ért. A szolgálattelvő angyalok mondani akarták előtte: "Szent", mert betöltötte az egész földet. És jött a Szent, aki dicsértessék, és megkisebbitette. Vett a tagjaiból egy részt és lefektetett a husából darabokat körülötte. Ekkor így szólt az ember a Szent előtt, aki dicsértessék: miért rabolsz meg engem? "Jó-e Neked, hogy kifosztasz, hogy megveded kezéd alkotását" /31./, hisz meg van írva: "rám helyezed kezedet." /32./ Így válaszolt neki: én visszaadom neked, "szaporodjatok, sokasodjatok és töltsétek be a földet," /33./ mint kezdetben. Ez az, amit mondtak bölcseink: "nem jön el Dávid fia mindaddig, amíg azok az összes lelkek el nem jöttek az életbe, melyek az első ember testében voltak." A Szent, aki dicsértessék, azt mondta neki: vedd azokat a husadarabokat és szórd szét az egész földön. Váljanak porrá azon a földön, ahová eldobod és azokat a helyeket lakják ivadékaid, és pedig ahol azt rendeled, hogy Izráel lakják, ott fog lakni; ahol akarod, hogy nem zsidók lakjanak, ott lesznek. Ez van megírva: "a földön, ahol nem jár férfi, ott nem lakott Adám", /34./ mert oda nem dobott husából. /35./

Bár ez a forrás elég késői, a XIII. századból való, részletei azonban korábbi eredetűek. /36./ Ugyanezt igazolják azok az aggadák is, amelyek szerint Adám az egész világot hosszában-széltében a magasságában betöltötte és Isten elvonultatta előtte az egész emberiséget. /37./ A későbbi aggada már nem érti, hogy miért volt Adám oly hatalmas teremtmény. Ezért azt tanítja, hogy bűnbeesése miatt lett kicsi. Arról, hogy az első ember óriás volt, a keresztény legenda is tud /38./ meg a mohamedán is. /39./ Tisztultabb formában ugyanezt mondja a következő aggada.

/l/ R. Ászi mondta: mindaddig nem jön Dávid fia, míg meg nem teremtettem mindazokat a lelkeket, amelyek a testben voltak, amint mondva van: /40./ "mert nem örökké perlekedem és nem mindig haragszom, mert a szellem /a Messiás/ csak addig késle-

kedik, amíg a lelkeket megteremtettem." /41./

A hagyományos magyarázat szerint /42./ a szövegben szereplő "guf" /test/ a promptuarium /"aucor"/, ahol el vannak helyezve mindazok a lelkek, amelyeket az Isten a világ teremtésekor megalkotott, vagy azonos a "függöny"-nyel /"pargud"/, mely Isten trónusa előtt van és valamennyi lélek rá van festve. Bacher /43./ eredeti értelmében fogja fel a szót és így magyarázza: "alle Seelen, die in's Dasein treten sollen". Az imént közölt legenda alapján azonban kézenfekvő, hogy "guf" a Testet jelenti, az ősember, Adám testét. /44./ A keresztény egyház is ismeri ezt a felfogást. /45./

Ginzberg úgy véli /46./, hogy ez a képzet az aggadában keresztény hatást mutat. Ez annak a felfogásnak következménye, mely szerint az ősember magában foglalta az összes lelkeket. Lehetséges, hogy a késői kabbala-irodalomba /47./ is keresztény közvetítéssel került. Ezzel a jelenséggel gyakran találkozunk.

Dr. Katona József.

JEGYZETEK: 1. L. Katona József: Az Adám-legendák és az ókeleti ősember, Budapest, 1933. - U. a.: A lélek az Adám-legendákban, Budapest, 1934 /Blau Lajos Talmudtudományi Társulat Évkönyve/. - U. a.: Az ember teremtésének ideje az aggadában, Budapest, 1934. /Hevesi Simon Emlékkönyv./ --- 2. II. /szláv/ Henoch XXX. 8. /Charles, The Apocrypha u. Pseudepigrapha of the old Testament II. Oxford, 1913./ IV. Ezra IV. 10; VIII. 3. kérdéses. --- 3. Philon: De opif, mundi, 51; De Decalogo, 8. --- 4. De opif. mundi XXVII. --- 5. De vita Moisis III. 15. --- 6. Stein, Philo und Midrasch, 1931. 6. old. --- 7. Jeremiás: Handbuch der altorientalischen Geisteskultur, 25 old. --- 8. U. o. 92. old.; Ebeling, Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts. I. 102, sz. 10 ols. és köv.;; Meissner, Babylonien und Assyrien, II. 1925. 160. old., 293. old. --- 9. Bundeches /id. Bousset, Gnosticismus alapján/ XXX. 6. V. 8. Böklen, Adam u. Quain, 14. old. --- 10. Ginzberg, The Legends of the Jews

- Philapelpia, 1909-1928. V. 64.old. és köv.4.jegyz.
 11. Aboth die R.Nathan, /ed.Schechter/ 31.fej. /Ver-
 sio I./--- 12.Tanch. ed Buber, "Vóéró" 18.§ /17b/
 ---13.Josef ibn Cádik, Aggodasz aulom kóton,
 /Eisenstein, Ozar Mid. 406-407./ ; l.még:J.Gutt-
 mann, Die Phil. des Judentums, München 1933, 131.
 old.--- 14.Targum, Koh. XII.2.-höz ---15. Legends,
 V.65.old. 6.jegyzet.--- 16.Deutsche Mythologie, I.
 471.old. V.ö. Böklen, id.h. 17 old.--- 17.L. külö-
 nösen Bousset, Hauptprobleme der Gnosis, Göttingen,
 1907. 210.old.-től; Wesendonck, Urmensch u. Seele
 in der iranischen Überlieferung, Hannover 1924.
 Zsidó szempontból főforrásunk volt Aptowitzer, A-
 rabisch-jüdische Schöpfungstheorien /HUCA, VI.1929./
 ---18. Id.h. 212.old. ---19. Id.h.230.old.74.jegyz.
 ---20.Id.h.215.old.--- 21.Id.h.222.old.49.jegyz.---
 ---22.Id.h.179.old.--- 23. Rigveda, X.90.Id.Bousset,
 210.old.alapján.--- 24.Bousset, id.h.215.old.---
 25.Jeremiás, Handbuch, 43.old. és 205.old.--- 26.
 Bousset, 211.old.I.jegyz.--- 27.Minskhiwed, XXVII.
 18.L.még Dád.Din.LXIV.7.; Zád-Sparam, X.2.Bousset
 id.h.206.old. és köv.--- 28.Bousset, id.h.218.old.
 ---29.Szanh.38b.--- 30.L.Tanch. "Böchukkauszáj"
 4.§.V.ö. Aptowitzer, Simonsen-Festschrift, 117.old.
 ---31.Jób X.3.--- 32.Zsolt.CXXXIX.5.--- 33.Gen.I.
 25.--- 34.Jir.II.6.--- 35.Széfer Chászidim, ed.Wis-
 tinctzki, Frankfurt a/M. 1924.29⁰.old. § 1145.---
 36.L.Ex.r.XL § 3. /67c/, Tanch. "Ki szisszó" § 12.
 L. ehhez Bacher A.P.A. I. 400.old.6.jegyz. Szerin-
 te e legenda ind.eredetü.--- 37.L.Aptowitzer, HUCA
 224.old.és Legenda,V.79. old.22.jegyzet.---38. L.
 Ginzberg, 72.old.--- 39.Grünbaum, Neue Beiträge zur
 semitischen Sagenkunde, 1893, 65.old.--- 40.Jes LVII.
 16.Igy fordítja Rási alapján a verset Bacher, A.P.A.
 II.172.old. és köv.5.jegyz.--- 41.L. Legends, V.75.
 old.19.jegyzet. Jeb. 42a; Ab.Z.5a; Nidda 13b; Gen.r.
 XXIV.§.4./233.old/--- 42.Áruch s.v. "guf" IV./Kohut
 kiad.II.335./--- 43.Id.h.--- 44.Igy már Murrelstein,
 Adam, ein Betrag zur Messiaslehre /WZKM XXXV, 1928./
 264.old.I.jegyzet; Aptowitzer, id.h.214.old.21.jegyz.
 ---45.Pál első levele a Korintusziakhoz XV.22., l.
 még Murrelstein id.h. 262.old.--- 46. Id.h.---
 ---47. Aptowitzer, id.h. 264 old. a "Nachträge"-ben

idézi Heinemanntól, hogy Mózes Cordoveronál található; de ez még meg van R. Naftáli, Emeq ha-Melekh, Sar ha-Beriában és Sar ha-Tohuban is. /id. Wünsche, Schöpfung und Sündenfall des ersten Menschenpaares im jüdischen u. moslemischen Sagenkreis mit Rücksicht auf die Überlieferung in der Keilschrift-Literatur./ Ex oriente lux, II. /1906/ 13. old.

-o-o-o-

Richtmann Mózesnek, aki félévszázad előtt a budapesti Dohány-utcai templomban működött - az utód tiszteletével. K.J.

=====

L Ó W I M M Á N U E L

levelei

B A C H E R V I L M O S H O Z

=====

Az Országos Rabbiképző Intézet birtokában lévő gazdag-értékű levélgyűjteményben található Lów Immánuelnek Bacher Vilmoshoz intézett levelei.

Bacher professzor 1876 IV.24. - 1877 VII. 31.-ig működött rabbiként Szgeden. Innen indultak ki valószínűleg a barátság szálai; ezt később tudományos érdeklődésük számos rokonsága csak fokozta és mélyítette. Lów Immánuelről Bacher Vilmoshoz írott hetven levél maradt fenn 1891-1913-ig. A következőkben harmincnégy levelet teszünk közzé.

E levelek nyomán is megnyilatkozik Lów Immánuel alkotó-szelleme, hatalmas olvasottsága, kritikai hajlama, megalkuvást nem ismerő ítéléte. Sokszor Bacher professzor recenziéit elnézőknek ítéli, másszor ujatmondó megjegyzései gyarapítják a tudományt. Fárahatatlan munkabírását és tudományos rendszerezőkészségét bizonyítja hatalmas terve a Corpus Tannaiticum, mely csak részben valósulhatott meg.

Richtmann Mózes professzor generációkat nevelő, önmagához, elveihez hű életpályájának tudományos és társadalmi írásai mellett sokszor

felhasználta tanítás eszközüül a levél formáját. Legyenek ezek a levelek az iránta való tisztelet és elismerés emlékjelei.

1.
Tekintetes Tanár Ur! Szeged, 1891 okt. 14.
Bámulatos szorgalmának újabb gyümölcsét, a palesztinai ammorák aggadáját. köszönettel vettem. /1./

Ez alkalommal a tanaiták II.-ik kötetéhez egy pár megjegyzést bátorkodom tenni. 257 o. Anm. 1. "Sprechen", lies: Bücken - lósuách - . 388 o. Anm. 4. "aber irrtümlich - taurász kauhánim - . Bei Raschi - birchász kauhánim - a szifré illető helye. 404 o. Anm. 2. - máfris - a helyes, - valamikor a Monatschriftben erről egy kis megjegyzést tettem. /2./ Csak azért írom meg, hogy lássa, hogy komolyan foglalkoztam nagyértékű munkájával.

Kiváló tisztelettel maradtam alázatos szolgája:

2.
Nagyon tisztelt Tanár Ur! Sz., 1892 dec. 7.
Két művét, melyet sziveskedett megküldeni, köszönettel vettem. A maszóráról írt rész /3./ eszembe juttatta, hogy még a -milől, milrá - terminusok is a szirusból vannak átvéve, mert azok írtak felülről lefelé, úgyhogy a szó eleje -milől- vége -milrá- .

Ma kaptam a D.M.G. 3. füzetét, olvastam az - Emunó rómó -ra vonatkozó fejtegetését, ez eszembe juttatta az - Emunó rómó - 87. lapján álló-jaurdit- szót, melynek megfejtését régen keresem.

Kiváló tisztelettel maradtam őszinte tisztelője:

3.
Nagyrabecsült Tanár Ur! Sz., 1893 dec. 25.
Köszönöm a két extractust. A - Párdész -t /4./ a Szemlében, -a - szömichó -t /5./ a Monatschriftben érdeklődéssel olvastam. Érdekelni fogja, hogy boldogult atyám Rabbi u. Rabban, Forschungén 16 coll 225 ugyanezen eredményre jut. /6./

A Kohut-recenziót tanulmányoztam /7./ A Fürst glosszárium recenziója tulságosan elnéző volt. Hiszen az egy dilleltans fércmunka.
Kiváló tisztelettel hive:

4.
Igen tisztelt Barátom Uram! Sz.1894 febr.16
Köszönöm a - Säär Simaun - szives megküldé-
sét./9./ A kegyeletnek igen szép emlékét állitot-
ta benne boldogult atyjának. Sajnálom, hogy későn
értesültem a kiadásról, mert egy pár vers nálam
is találkozott volna. Egyébiránt, ha megkerülnek
a versek elküldöm Önnek.

Dr. Löwy Ferenc Atádra megy.
Szívélyes üdvözlettel hive:

5.
Tekintetes Tanár Ur! 1896 márc. 15.
Az-Aggáda II.-ik kötetét köszönettel vettem,
/10./ meg lehet győződve, hogy figyelmesebb és há-
lásabb olvasója a munkának nincs, mint én.

Kiváló tisztelettel kész szolgája:

6.
Igen tisztelt Tanár Uram! 1896 nov. 23.
Majmuni exegéziséről irt kimerítő tanulmá-
nyát köszönettel vettem /11./ és figyelemmel ol-
vastam el már nagy részét. Bold. atyám munkáinak
figyelmes idézését örömmel láttam. A 113 lapon
/német kiadás/ Finkelscherer korábban Finkenstein
van idézve: Majmunis Stellung zum Aberglauben.
stb. Melyik a helyes. Nincs meg az értekezés s meg
akarom szerezni.

Kiváló tisztelettel kész szolgája:

7.
Nagyon tisztelt Tanár Ur! 1898 febr. 21.
Köszönettel vettem kimerítő cikkét a
- zécher lödóvor -ról/12./ A 89.oldalhoz megjegy-
zem, hogy - luf -ot csak cum grano salis lehet
Lauchartnak fordítani, mert az Aruch Art. Jacobi
amhooreci tévedésének legalább most meg van az a
jó eredménye, hogy Ön a kérdést is tisztázta az
anyagot is összehordotta. - Midduasz LB - ra vo-
natkozólag / - / mi Lévinél is tannaitikus eredet-
űnek tanultuk. Az-AAP seén RⁿL - legteljesebb
összeállítása az Oné előtt a - Jöfé Enajim - volt.
-Áráchin Ab.-

Kiváló tisztelettel hive:

8.
Igen tisztelt Tanár Ur! 1899 márc.1.
Tegnapi kérdésére sajnálattal értesitem,
hogy részletesebb információm nekem nincs. Csak

Aradról tudom Grünzweig Adolf "Mátte Áháraun" című kompozíció gyűjteményéből p. 52 Budapest, 1893, hogy Aradon a Kol Nidré helyett - Ribaunau sel Aulom völauf ál ácmi bilvád áni miszpállél umiszvátte - éneklik. A szöveg nem a JⁿK Kóton-kor mondott, hanem mint a registerből kitűnik Mannheimer-től ered. Minapi - Zécher lődóvor - cikkét köszönöm./13./ A Simonyi-Balassa német-magyar szótárt Budapesten a Franklin Verein nyomta.

Kiváló tisztelettel

híve:

9.

Igen tisztelt Tanár Ur!

1899 május 31.

Gratulálok nagy munkájának befejezéséhez és köszönöm szíves megküldését./14./ Nem tudom megírtam-e, hogy a droschek alkalmával állandóan használom, s hogyha fiatalabb nemzedék zsidóul prédikálna, e műnek mindig kezében kellene lenni. Csak-hogy deklamálnak, nem prédikálnak.

Kiváló tisztelettel

híve:

10.

Nagyon tisztelt Tanár Ur!

1900 januárius

Köszönöm a recenzió szíves leküldését és magát a recenziót, mely érdemen tul dicséri szerény adalékaimat./15./ Örülök, hogy a registerek megnyerték tetszését. Az egész könyv sokkal tökéletesebb lett volna, ha Krauss szót fogad s törléseimet elfogadva egyszerűen kihagyja az illető cikkeket. Nagyon restellem, hogy e szótári rövidség kényszerített, hogy néha nagyon kiméletlen rövidséggel kellett ellenvéleményemet kifejezni, de azt hiszem, nem voltam túlságosan szigorú.

Most a perzsa jövevény szókat kellene összegyűjteni! A gesammelte Schriften utolsó kötetét legközelebb szétküldjük.

Kiváló tisztelettel

híve:

11.

Igen tisztelt Tanár Ur!

1901 május 5.

Köszönöm a három rendbeli küldeményt. Seyboldnak nincs igaza, mert ki fog lassanként tűnni, hogy S.b.S.-/16./nek nincsenek új héber vagy aram szavai. A 26 /olv.23/ számhoz való megjegyzése kitűnő.

Összegyűjtötte-e talán véletlenül az S.b.

S. növényneveit? - Grünbaum recenziót örömmel olvastam./17./ A héber registert az én Löwingerem csi-

nálta, Tibbon értekezését köszönettel vettem./18./
Most egészen a növények közé tévedtem, úgyhogy
nem tudom kellően tanulmányozni és méltányolni.
Mit szól a következő kombinációhoz: IV. Ezra 9,
26 /Kautzsch/ gefilde Ardaf - Szödé háraudéf -
Oleanderfeld /19./ és nem nomen proprium, Er soll
sich von Wild wachsenden Kräutern nähren, s a nem
kultivált helyek tipikus jelzője Palesztinában az
oleander.

tisztelettel:

12.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1901 május 10.
Kisteleki Ede, /20./ igen jónevű költő
- zsidó - 25 zsoltárt írt, melynek kiadására sub-
venciót óhajt nyerni I.M.I.T.-től. Ha a dolgot
diszontabilisnak tetszik tartani a kéziratot fel-
küldéném. A sok frivol zsidó író közt már jó vol-
na egy hívő lélek megnyilatkozása. Nem kiadványul
kinálná, hanem subvenciót kérne, hogy méltó ke-
retben jelenhessék meg a munka.

Tisztelettel

hive:

13.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1901 dec. 13.
Köszönöm a König Recenziót./21./ Sajnos a
könyvet még nem láttam. Ablakprogrammat küldöm.
A - Sövuauusz - ablakba kérek valami jobb gondola-
tot az alsó mezők számára. Krausstól hallom, hogy
a program megnyerte tetszését.

tisztelettel:

14.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1902 december 23.
A - Jálkut möchiri - /22./ recenziót kö-
szönettel vettem. En sajnos még nem értem rá át-
nézni Grünhut publikációját. Epsteinnel a tannai-
ta irodalom teljes corpusának kiadásával levele-
zünk: a misna, tosefta és a megfelelő baraiták
volnának, az illető misnához csoportosítva az ösz-
szes anyagot, kiadandó kritikai apparátussal.

Theodor Berésit Rabbája halad. Csodálom,
szívós kitartását.

Üdvözlettel

hive:

15.

Nagyon tisztelt Tanár Ur! 1903 okt.29.

Köszönöm a Tanchum tanulmányát /23./ Nem tudok boldogulni a Zohár I 1^a és III 233 b helyével - tölészár ólov dösausánó -.

A rózsat gondolja, mert mellette az ötlevelű kehelyről van szó; A 13-al nem tudok mit csinálni.

Sokat forgatom aggáda-műveit. A bibliai helyek indexe megfizethetetlen.

Üdvözlettel hive:

16.

Nagyon tisztelt Tanár Ur! 1903 okt.30.

A 13 megvan: a lilium: 6 szirom, 6 porzó és a termő. Lásd Ibn Ezra H.L. 2. De akkor ugyanott a Zohárban az ötlevelű serleg a rózsa. Tanulmányát tanulmányozom érdeklődéssel.

üdvözlettel:

17.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1904 febr. 26.

Örülök, hogy a Corpus tannaiticum-ot felkarolja. Karpelesznek meglehetősen részletes programot küldtem, amelyben a munka terjedelmét is hozzávetőleg kiszámoltam.

Röviden úgy képezem a dolgot, hogy a misna sorrendjében az összes baraita anyag /Haláhiikus midrás, tosefta, babli, jerusalmi/ szövege, a misna illető passzusa után kiadatnék kritikai feldolgozásban. Technikailag úgy, hogy a Theodor Berésit Rabba formátumában a bal lapon a misna, utána a tosefta és ezután paralell kolumnákban a 2 talmud baraita szövege /Esetleg a haláhiikus midrasoké/ következnék. A jobb lapon volna a kritikai apparátus.

Az így be nem osztható, pl. - Széder auloms a haláhiikus midrasok az képezné a második kötetet.

A harmadik kötet a registerek és lexikon.

Igyekezni fogok Bécsben Schwaroczal beszélni. Ugyhiszem, öt legkönnyebb lesz rávenni, hogy toseftájának egy jövő cikkét a Corpus tannaiticum számára dolgozza fel és adjon az egészre mintát.

Miután kedd előtt nem indulhatok el s pénteken ismét itthon kell lennem, aligha lesz alkal-

nam a dolgot Önnel megbeszélhetni, de alkalmilag újból felmegyek ez ügyben, mert nagyon szívesen fekszik. Epstein szívesen részt vesz. Friedmant, miután a szifrán dolgozik, nem lesz nehéz megnyerni. Persze ő kommentár nélkül nem indul el. Fontos volna Hoffmann nézetét megtudni.

Szíves üdvözlettel hive:

18.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1904 márc. 8.

Schwarz rektor ur szívesen vesz részt, de szóbelileg kellene vele is, Epsteinnel is, aki szintén résztvenne, értekeznie. Nekem sajnos anynyira kellett hazasietnem, hogy nem beszélhettem. Bécsben senkivel, csak a felolvasás után ott a teremben.

A Majmuni emlékkönyvben szívesen elvállalom a XIII 5-öt /Realien/ de a Derenbourgon kívül megjelent összes misna kommentár darabokra lesz hozzá szükségem.

Az én Löwingerem pályázik Tapolcára. Hat éve van itt s megunta a heti 26 órát. Igen derék ember. Ha Önök, az öreg ur is - N"J - ajánlanák, a most végzett fiatalok közül egyet nekünk küldhetnének. Jövedelem itt több van mint Tapolcán, s többet tanul is praxisból, mint egyedül Tapolcán.

Szívélyes üdvözlettel hive:

19.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1904 márc. 16.

Sok fungtió csak alig enged iráshoz jutnom a Corpus ügyében. Karpelesnek szóban is, írásban is elmondtam, hogy a Corpus 15 évi munkába fog kerülni. Az idő 1/3-át a kritikai teljes apparátus beszerzésére számítom. A talmudi baráták kritikai szövegének megállapítása nem sokkal kevesebb munka, mintha mindjárt a misna és tosefta feldolgoztatnak.

A kötetek egyenlőtlensége nem aggaszt, hiszen a tulajdonképpeni Corpus a misnával párhuzamosított baráták 2 kötetbe oszthatók.

A kivített ugy képzelem, hogy mindegyik szövegből, valamely olcsóbb kiadásból quart formájú durchschossen példányokat adunk a collatiók számára a munkatársaknak. A misnából pl. a 16-od rét wilnai kiadást, mert olcsó és könnyen kapha-

tó, a toseftából Zuckerman delét, melynek kéziratai újból collationálandók, a babilóniai talmudból a 80 varsói /vagy wilnai/ kiadást. A collatiók, - kéziratok, nyomtatványok és idézetekből - az úres 40 lapokon összehordatnának. Ezt az egyöntetű jelzésekkel készülő anyagot kellene a szerkesztőknek kiosztani.

Ha a haláhus midrások, ami gyakorlatilag helyes volna, előbb jelennének meg, akkor ezeknek anyagára elég volna utalni az illető helyeken.

A szerkesztés munkája a variánsgyűjtéssel egyidejűleg megkezdhető volna, mert az egyes baraitatörédek hovatartozása ugyanis többnyire kitűnik, ugysem a kritikai apparátus, hanem a "tanulás" dolga. Mindenki ráérne a maga részével, behatóan foglalkozni és az Einschachtellung munkáját elvégezni. Ehhez szétvágható példányok kellene, mégpedig 2-2. Kapna tehát mindenki 2-2 misnát, toseftát, bablit a jelzett kiadásokból. Jerusalmi példányt a krotosininak drágasága miatt nehéz lesz ennyit adni, de majd találunk erre is valami megoldást.

A Majmuni disszertációkra vonatkozó ígértét köszönettel vettem és a vakációra kérem őket.

Kérem ne ejtse el az egész Corpus eszméjét. A zsidó tudományak becsületére fog válni ez a mű, ha sikerül.

Kiváló tisztelettel:

20.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1904 május 18.

Köszönöm a Tanchuma-Fragmentet, /24./ Voltam Budapesten, de rövid ideig és magánügyben, úgyhogy nem tudtam időt szakítani felkereséséhez, amit nagyon sajnálok. Most nem lévén kilátás utazásra, nem szeretném, ha a kezdeményezés őszre maradna. A

multkori technikai propozíciók alapján talán lehetne Önnek a munkaprogramot s a beszerzendő példányok ára és munkadíjak alapján a költségvetést megcsinálni. Ezt Karpelesnek kellene küldeni, ők jóváhagyják a bizottság tagjai elé terjeszteni.

A misna, vagy a haláhus midrások valamely helyéhez nem kapcsolódó aggádát a fővers alapján a bibliai könyvek sorrendje szerint lehet csak adni.

Epstein aggályát értem, mert szóval is elmondotta. A Schwarcz-féle tosefta kiadás tendenciá-

jára céloz. Ő teljesen objektív gyűjteményt akar, a gyűjtő külön tudományos tendenciáinak érvényesülése nélkül. A Majmuni disszertációkat a vakációra kérem.

Kiváló tisztelettel:

21.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1904. jun. 19.

Nem merem megígérni, hogy a programot megcsinálom, mert a vakációra nagyon sok összejött, különösen a J. Enc.-cikkek. Cikkeim E.G. Hirsch kezén mentek keresztül és ami kevés értékes van közöttük, azt kihagyja. A Majmuni töredékeket köszönettel vettem: 19 db. Nincs közte Barth Makkoth, Weil Berakot, Bamberger, Kilajim, Herczog Pea. Ha ezek is megvolnának, kérném ezeket is. Ma a Lily cikk jött korrekturnak. /25./

A J.Q.R.-t sajnos nem tartom: örülni fogok cikkének.

Tisztelettel:

22.

Nagyon tisztelt Tanár Ur! 1905 ápr. 6.

Ag. Tan. Biblregister p. 15 a zu Ex 15,25 ist vor 316 einzusetzen II.

T.II 316 Lorbeerbaum lies Oleander.

Nagy élvezettel olvastam a Melopum cikket, /26./ amelyben szisztematikus előadás a mellette álló Simonsen cikke mellett ragyogó fénybe helyeződik.

Rosenthalék a Corpus Tannaiticum iránt nem lelkesednek, amit Rosenthal leveleiből látom. Félek, hogy a szép és fontos tervet eltemetik. Jó volna, ha egy kicsit nógatná őket.

A Majmuni részleteket köszönettel returáltam a könyvtárnak e héten. Brannak ajánlottam, hogy az asztronomikus rész mellett adjon egy részt: matematikát és bizza a csongrádi rabbira, /27./ aki fényesen megcsinálja.

Kiváló tisztelettel:

23.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1905 jun. 25.

Tuloldalra való hivatkozással kérem, ha van valami alkalmas embere sziveskedjék nekünk ajánlani. Keveset fizetünk, de sokat taníthat.

Tisztelettel:

24.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1906 jan. 13.
Friedländer /Szatmár/ fojtogat az állítólagos - Jöru'Kodosim - érdekében. Küldött egy iv mutatványt és egy abenteuerlich leirást arról, honnan került elő a kézirat. Énrám az egész dolog moabita benyomást tesz, miután azonban Friedländer azt írja, hogy Ön megígérte támogatását, mégis habozóvá lettem. Megmutatta Friedländer a kéziratot? Amennyi a próbaiven nyomtatva van, én reám nagyon kedvezőtlen benyomást tesz. A rabbiképző idei értesítőjét sajnálatomra nem kaptam meg. Szabad reklamálnom?

Szives válaszát várom tisztelő hive:

25.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1906 jan. 16.
Friedländernél előfizettem a jeruzsálemi kiadásra, de az ujonnan felfedezettre nem ígértem semmit. A paralell helyekkel való stimmelés csak annyit bizonyít, hogy Friedländer ezekből csinálja az új szövegét. Ha Önnek a kéziratot meg nem mutatja, nem ajánlom Öt Berlinbe, sőt figyelmeztetem a berlini urakat, hogy Schlossmann szerepére ne vállalkozzanak. Kérem sziveskedjék Friedländernek megírni, hogy addig nem teszek semmit érdekében, amíg a kéziratot Önnek be nem mutatja.

En a mutatványból azt láttam, hogy rosszabbul kezeli a nyelvet, amelyen írni akar, mint a Zohár szerzője. Reám azt a benyomást teszi Friedländer, hogy még az ugynevezett másolat sincs meg, hanem akkor fog komponáltatni, ha lesz aki felül neki pénzbeli támogatással.

A Bródi recenziót /28./ köszönettel vettem. Apróbb dolgozataihoz most ritkán van szerencsém. A Rabbiképző értesítőjét előre is köszönöm.

Kiváló tisztelettel:

26.

Igen tisztelt Tanár Ur! 1906 okt. 21.
Bocsánat, de csak tegnap tudtam -a Szidro tiszteletére- a holló után nézni. Noé hollójáról Grünbaum g. A. 43. 179, 183. és még egy helyen, amelyet nem találok /315 lap van nálam feljegyezve/ szól részletesen. Ugyancsak Grünbaum, Neue Betrüge 82 f.

Ez. 19, 10 -bödomchó - ugy hiszem - chágefen bádimm - volt eredetileg, mint u.o. v. 14 - bádehó - és 17.6 - gefen bádimm - sok venyigéjü szöllőtő, parallel a versben - pirjó vaánófo - dus lombozatu lesz.

tisztelettel:

27.

Igen tisztelt Tanár Úr! 1907 jun. 22.

A - Hauséa -ra vonatkozó frappáns noticot és az Aicherra /29./ vonatkozó keztyüs, de azért elég világos recenziót köszönettel vettem és élvezettel olvastam. Nem csoda, ha a szanszkrit terén az indus tudósok lázonganak az európai tudósok ellen, ha az általuk kontrolálható zsidó tudomány terén ilyen félszegen feltett kérdések s még félszegebb feleletek még mindig járnak.

A Terminologie második részét /30./ a héten rendeltem meg Berlinből

28.

Igen tisztelt Tanár Úr! 1908 okt. 21.

Kimerithetetlen munkásságának gyümölcsét, a perzsa költőket köszönettel vettem /31./ Örömmel értesültem, hogy a nyári szemoperáció jó sikerrel járt. En Bécsben voltam akkor, de csak elutazásom után, a vonatban beszélte el Feuchtwang, hogy operálják szemét. Jövő héten Boroszlóban Corpus tan. ülés lesz, de sajnos nem mehetek el.

Kedves nejének kérjük üdvözlötünket átadni
hive

29.

Nagyon tisztelt Tanár Úr! 1909 jun. 23.

Aptovitzerről irt recenzióját örömmel olvastam. Ezt az embert a megfelelő helyre kellene juttatni!

A Lurchnamen-hez kérem jegyzeteit a példányra.-Ha most ráér a Voguéban szántam és már el szeretném küldeni.

Szives üdvözléttel hive:

30.

Nagyon tisztelt Tanár Úr! 1909 nov. 28.

Köszönöm a Klein recenziót./32./ Nekem iskolatársam és jó barátom s ezért nem tudtam magam elhatározni, hogy álmaim megzavarjam az - orchausz chájjim - kombinációra vonatkozólag.

Ezért nem is irtam a könyvről, de köszönöm, hogy a keserű pilulát oly nagy jóindulattal és a kiemelhető jó oldalak kiemelésével tetszett beadni.

Szives üdvözlettel hiva:

31.

-Igen tisztelt Tanár Ur! 1912 máj. 9.

Köszönöm a jemeniek folytatását:/33./csőstől hull az arab zsidó költészet kézírata.

Szives üdvözlettel hiva:

32.

Igen tisztelt Úram! 1912 dec. 22.

Köszönöm a caspit./34./ -jissár kaucháchó-a Misna-recenziójáért. Hallatlan pöffeszkedéssel csinálják Beer és Holzmann a dolgot, s megérdemelték a megsemmisítő ítéletet. Micsoda Zeugnissst produkálhat a tudomány az ékiratokban ahol nincs élő kontroll?

Szives üdvözlettel hiva:

=====
===

JEGYZETEK: 1. Die Agada der palästinentischen Amoräer Strassburg 1892. 587. lap.--- 2. Miscellen. M.G. W.J. 1887. 143-144.--- 3. Die hebräische Sprachwissenschaft vom X bis zum XVI Jahrhundert. Mit einen einleitenden Abschnitte über Massora. Trier 114. S. /Winter und Wünsche. Die jüdische Litteratur 121-235/ v.ö. Bacher Mil el u. Milra. Z.A.W. XXVII.p. 285.--- 4. Das Merkwort PARDESZ in der jüdischen Bibelexege. M.ZS.SZ. X.479-487 u.a. Z.A.W. XIII. 294-305.--- 5. Zur Geschichte der Ordination. M.G. W.J. XXXVIII. 122-127.--- 6. Ben Chananja X. /1867/ Forschungen 221-226. 1.L. Löw Gesammelte Schriften IV. 211-216.--- 7. Kohuts Aruch Completum. Z.D.M.G. XLVII. 487-514.--- 8. Fürst, Glossarium Graeco Hebraeum. Z.D.M.G. LV. 505-510.--- 9. Hebräische Dichtungen v. Simon Bacher, 3 Theile: 1. Originaldichtungen 2. Übersetzungen 3. Nathan der Weise.--- 10. Die Agada der pal. Amoräer II. Strassburg.--- 11. Die Bibelexege Moses Maimuns. /Jahresbericht des Landes-Rabbinerschule zu Budapest 1895-96/Bp. 1896. XV.176. Strassburg 1897. /Magyarul is/.--- 12. Ein alter Kunstausdruck der jüd. Bibelexege. Z.A.W. XVIII. 83-198.--- 13. Zum Verständnisse des Aus-

- druckes ZÉHER LÖDÓVOR. Z.A.W. XIX. 166-168.---
14. Die Agada der pal. Amoräer III. Strassburg
804 lap.--- 15. S. Krauss: Die griechische und
lateinische Lehnwörter II. Th. D.L. 30.---
16. Salamon ben Samuel.--- 17. Grünbaum: Gesammel-
te Schriften zur Sprach und Sagenkunde ed F. Per-
les. Beilage zur Allg. Z. 1901. No. 79 p.7.---
18. Jehuda Ibn Tibbons Irrtümer in seiner Saadja-
Übersetzung. Kaufmann-Gedenkbuch 188-209.---
19. Löw: Flora I. 208-209.--- 20. 1861-1931. 1. Ru-
binyi Mózes: Kisteleki Ede emlékezete I.M.I.T. Év-
könyv. 1941. 261-271.--- 21. Zu Ed. Königs neues-
tem Werke /Stilistik, Rhetorik, Poetik/ Z.A.W.
XXXI. 318-326.--- 22. ed, Grünhut 1902. Göttingi-
sche Gelehrte Anzeigen 1902. No. 10. 805-813.---
23. Aus dem Wörterbuche Tanchum Jerusalmi-s. /Son-
derausg. aus dem Jahresbericht Lan. Rab. Schule
1902-2./--- 24. Berichtigungen zum Tanchum-Frag-
ment. Z.A.W. XXIII. 287. ff. Z.A.W. XXIV. 45-49.---
25. Jew. Enc. VIII. 88.--- 26. Der hebräische vokala-
name Melopum. Z.D.M.G. LVII. 771-776.--- 27. Dr.
Guttmann Mihály.--- 28. Brody und Albrecht SAAR
HÁSIR. Die neuhebräische Dichterschule spanisch-
arabischer Epoche. D.L. 1908.--- 29. G. Aicher: Das
alte Testament in der Mischna J.Q.R. XIX. 441-444.
--- 30. Bacher: Terminologie der jüd. Traditions-
litteratur I. 332. II. 491.--- 31. Zwei jüdisch-
persische Dichter. Schahin u. Imrani Strassburg
1901. /Magyarul/.--- 32. Klein G. Der älteste
christliche Katechismus und die jüdische Propa-
ganda-Litteratur. D.E. 1909 XIX. 325-29.--- 33. J.Q.
R. II. 373-418.--- 34. Aus der Biblexegese Joseph
ibn Kaspis. M.G.W.J. LVI. 199-217. 324-333, 449-
457. LVII. 559-556. Joseph ibn Kaspi Bibelerklär-
er Cohen Festschrift. 119-133.

Dr. Komlós Ottó.

=====

A BAJAI TŰZVÉSZ

=====

Száztíz esztendő s kézirat fekszik előttünk. Lapjairól az egykor virágzó, nagy bajai község történetének legsúlyosabb napjai tekintenek reánk a szép kézírásu sorok mögöl. E könyv "Emlékkönyv a Baja város veszedelmének rettenetes tűzveszély által 1840 évi május első napján" vagy német címén "Denkbuch des grossen Brandes der Stadt Baja am 1-ten Mai 840."

A bajai hitközség irattarából emeltük ki e könyvet, hogy tartalmával, a tűzvészről szóló eddigi ismereteink kiegészítésével, felfrissítésével és e könyv felhasználható dokumentációs anyagával foglalkozzunk.

A könyv szelleme a zsidó történelem szelleme. Leírja a nagy tűzvészt magyar nyelven, az e szöveggel párhuzamosan haladó német szöveg azonban a tűzvész történetét csak röviden említi és főmódonivalójául a tűzvészben elpusztult zsinagóga helyett épített új bajai templom felavatását írja le.

A két esemény közötti öt esztendő történetét sem rejti el előlünk, mivel Tempelkosten és Rechnungen feliratu lapjain a templomépítés céljára befolyt nemes adományokat és az építés költségeire fizetett összegekkel számol el.

Kerestük kutattuk nyomát a bajai tűzvésznek, az ezen eseményt feldolgozó zsidó eredetű munkának, az eseményt megörökítő litterátus embereknek, de e könyv ismertetésére ezek között nem sikerült eddig rábukkannunk.

A korai bajai zsidó történet adatait Kohn Sámuel nyújtja. A Magyar Zsidó Szemlében 1898 /XV./ -1899 /XVI./ évben öt folytatásban adja Kohn Götz Schwerin életrajzában a bajai zsidóság korrajzát. /1898: 116-134; 209-237; 304-325; 1899: 17-34; 135-162 ll./ E tanulmány IX. fejezete foglalkozik a bajai tűzvésszel és az ottani zsidó község újjászervezésével.

A tanulmány e része Kohn Götz Schwerin volt

bajai főrabbinak az új zsinagóga felavatására írott "rövid" német beszédének alapján ismerteti a tűzvész pusztításait és a 29. old. 3., jegyzetében az alábbi szöveget találjuk: "A bajai tűz - vészről l. Schönberger Andreas, Denkbuch des grossen Brandes in Baja /Pest 1841. 8/

Az előttünk fekvő könyv nem lehet azonos az itt említett munkával, vagy annak a nyomda számára készített másolatával, mivel a fent idézett címe sem egyezik ezével. Ezenkívül a mi munkánk a bekötési tábla felirata szerint 1845-ben készült. A méret természetesen nem egyezik a nyomdai uton előállított fent említett munkával. A kézirat belső lapjainak mérete 42x26.5 cm.

Kohn S. munkája, tanulmánya a következő részleteket idézi Schönberger írásából: /31. old. l., jegyzet/ A Bájára érkezett első "tetemesebb segélyezések" lajstromában /Schönbergernél, i. h. 50. l./ olvasható: "Alexander Cohn Israelit in Csép 70 fl. für Allgemeine und 70 fl. der Israeliten Gemeinde zur Synagog." stb.

Sokkal kedvezőtlenebb helyzetben volt községe, bár a szomszéd községek, köztük elsősorban a paksi és a bonyhádi, azonnal a tűzvész után kenyeret és pénzbeli adományokat küldtek a nyomor színhelyére! /L. Schönberger i. h. 35. l./

E könyvben szereplő elszámolásban nem található meg a paksi és bonyhádi község hozzájárulása, nem fordul elő a nevezett Cohn sem, ki Csépen lakott, csakis a bajai, helybeli adományok felsorolásának utolsó adata: An Herrn Alex. Kohn 162 Fr.

Nem egyezik az itteni feljegyzés Kohn egy másik adatával sem. /32. old. 3., jegyzet/, mely szerint a kecskeméti község 25 frt-tal szerepel, mivel nálunk a vidéki adományok sorában ezt olvashatjuk: Die D. - Kecskemét 135 frt.

Schönberger munkája sajnos nem került ke-zünkbe és így szövegösszehasonlítást nem végez-hettünk.

A könyv további adatai érdekesek számunk-ra főként. Választási jegyzőkönyvei alapján érte-sülünk arról, hogy a bajai község az Uradalom ré-

széről történt jelölés alapján bírót választott évenként a tűzvész és az új diplom felavatása közötti időkben.

A "zsidó bíró" intézménye ebben az időben Magyarországon már megszűnt. Feltűnő tehát ez az elnevezés, ha a hitközségi elnök tisztét viselő személyt jelöli és ruházza is fel e címmel.

Ezt igazolja Kohn: "Más megyék eljárását követve, amelyekben hasonló viszonyok uralkodtak, egy tekintélyes és befolyásos férfit választott "Ros Medina"-nak, azaz "megyefőnöknek" az akkori hivatalos nyelven, ellentétben a "zsidó bíró"-val, azaz a községi előljárával. /214.old./

A kézirat német szövege említi Steinhardt magyar nyelvű avatóbeszédét. Ez a beszéd nyomtatásban megjelent: "Egyházi-Beszéd tartotta Baján, az ujonnan épült izraelita templom felszentelése alkalmával /Szeptember 26-án 1895/ Steinhardt Jakab Aradi h. Rabbi. /Aradon nyomtatott Beichel József betűivel, 1895./"

Ujra megjelent a cenzura által megcsonkított szöveggel a Magyar Zsidók Lapja 1943. egyik júniusi számában. Birtokomban van dr. Balassa József kézírásos levele és kézírásos megjegyzése erre vonatkozóan a cenzura által kihuzással jelölt kefelevonaton lapján. Bizunk abban, hogy e néhány adattal és a könyv szövegének közzétételével hozzájárultunk nagymultu hitközségeink történetének feltárásához egy-egy érdekes adattal.

E kézirat egy része következik az alábbiakban:

Kötési táblán koronával és stilizált állat-
meg levél ornamentikával

körülvéve:

ÖRÖKÖS. EMLÉKÜL.

Készítettett

1845

-o-o-o-o-o-o-o-o-

Előzéklap után beragasztott félives kép a menekülőkről, előtérben a Sugovicával, háttérben az égő várossal. Az égő épületek megszámozva.

1. A Sörház gabona épülettel.
2. a g.n.u. nagy Templom.
3. a Gymnasium .
4. a Katholikus Temploma.
5. a Kalastrom Templommal együtt.
6. Kraszalkovits Herzeg épületje.
7. Latinovits Sándor háza.
8. a Preszház.
9. a.g.n.u. Kisebb Temploma.
10. a Rokus Temploma.
11. a város vendégfogadó.
12. a Uraság vendégfogadó.

Raizola Mayer F.G. Pesten.

Lithog. Schmid János Pesten.

Képe egyéb részének az 1840-ik évi első Majusi borzasztó nagy égésnek

B A J Á N,

a Sugovitzta Duna partrol.

-o-o-o-o-o-

Ein Theil der Ansicht

der grossen Brandes in BAJA am 1 ten May 1840.

Aufgenommen von der Donau-Arm-Seite, durch A.S.

1. Das herrschaftliche Bröuhaus sammt Schüttboden.
2. Die g.n.u. Kirche.
3. Das Schulgebäude.
4. Die Pfarrkirche.
5. Das Franziskaner Kloster samt Kirche.
6. Das Fürst Kraszalkovits'sche Kastell.
7. Das Sándor Latinovits'sche Haus.
8. Das Preszhaus.
9. Die g.n.u. kleine Kirche.
10. Die H. Rochus-Kirche.
11. Das Stödtische Gasthaus.
12. Das herrschaftliche Gasthaus.

Gezeichnet v. Mayer F.G. in Pesth

Gedruckt b. Joh. Schmid in Pesth.

-o-o-o-o-o-

Cimlap.

EMLÉK-
KÖNYV

A'

Baja város
veszedelmének Rette,,
nettes tűzveszély által

MDCCCXL

ÉVI

MAIUS I SŐ NAPJÁN.

Denkbuch
des
grossen Brandes
der
Stadt Baja
am I ten
Mai 840

/Gótbetűs szöveg/.

Szöveg.

UGY MINT A., kár mely hajdani fontos története e világnak megérdemli a rettenetes és feljegyzésre méltó szomorú történet és boldogtalan sors mely által a Bács Vármegyének éjszakai részén fekvő Baja város olly sulyosan meglátogatott, és lakosainak gyógyíthatlan sebeket vert a soha elfelejthetetlen könyvibe feljegyezve lenni.

1840 dik évben Majus 15 napján.

Az egyibkori kedves tavaszi nap mely szokott minden emberi lénynek indulatjaikat megvidíteni, és mindenfelőlről barátságos társaságokat és csalárdköreket a gyengén zöldölt virányán városokból szabad térre kecsegtetni, mostan a Bajai lakosoknak mint pusztító vendég megjelent.-

2. oldal

Már több napok előtte jelentettek előkövetek ennek a boldogtalan napnak, midőn többször némely külváros vigein tartalmas fuvó szeleken tűztámadás vala, de mégis mindenkor olly szerencsésen elmúlt, hogy hirtelen és szempillantási hozzá-sietés által :/melly az idevaló közönségnek legnagyobb dicsőségére válik/: mindenkor további pusztításának akadályozás tétetett, és mindenkor egy vagy két házacskákkal elmúlt, a szél mutatá magát azon alkalmával mindenkor kedvünkre, hogy többnyire jobban elfordult a várostól min most.-

De ezen a szerencsétlen napon városunknak egész pusztítására volt, midőn éjszaknyugatról a szélvész erősebben mint azelőtt megjelent; és épen olly szerencsétlen órában mellyben ezen vihar legerősebben dühöskedett, kelletett ezen legszebb virágzásban álo városunk az előláthatatlanságnak vagy pedig boszuságnak áldozatja lenni.-

Ah! Hogy a szerző vagy az okozó ezen vighetetlen

3. oldal.

szerencsétlenségnek ne született volna, sok millióm foházkodások és könnyek megkéméltettek volna, sok millióm értékű vagyonom sértetlenül maradt volna, sok, kik mostan koldulnak vagyonomban megmaradtak volna, és sok kik sirjaikat omladékok alá találták, nem ragadtatták volna illy korán önnön-imeiktül.-

Másfél ora délután

Két fertály kettőre ütött az ora midőn a harangkongás tompán minden tornyokból a szomoru hirt elterjesztvén, és a Bajai lakosokat a legnagyobb zavaradásba hozta, a nagy szerencsétlenséget sejdítve, körrül körrül tekintik minden felül a borzaszto szempillanatanban, de alig lehetet a por és füst felleg miat eszre venni a véle egygesült kerengő lángat melly mindég közelebb közelgett a város éjjszaknyugatról befelé mint pusztító ellenség.- Sem oltorendelésre, sem pedig a vagyonom men-

4. oldal.

tésére nem lehetet gondolni, rettenetesen dühödöt mostan a kegyetlen elem, sebes mint a vilám vette utját házsorokon és tornyokon keresztül egyik városvigtól másikig, melly olly hamar és olly véletlenül átlángolt és füsttel megtellett, hogy a lakosok vagyonomjaikat részint, sőt inkább mindent a kegyetlen elemi dühőség martaléknak engedtek, mivel csak az élettük mentésére gondolkodniok kellettett.

A rémulés olly isszonyo volt, hogy nem tudta az ember hova fusson, mindenkinek csak arra kellettett vigyázni hol mehessen át, hogy a láng el ne ragadja. Részint elfutottak a szőlőkbe, mások megint a közel levü summári erdőben, még mások az által ellenben álo lővészkeret tájékba, nagy része kevés vagyonommal kit hamarjába elkaphatták a Dunapart szélén, még mások át hajoztak az által ellenben fekvő szigetben, és ottan kerestek menedékhellet, sokan kik semmitsem menthettek, és nem is reménylettek valamit vagyonomjaikból többé látni seregenkint a szamszéd falukban Vaskut és Szeremlyeire vándoroltak.-

5. oldal.

Igy lett a szép városunk legszebb virágzásba kevés orák alatt 1840 dik évi Majus 1ső napján: /Pintek délután két fertály kettőre, melly emlékokáért azon időben minden templomban harangoztattik/: melly nap nekünk mint ítélet nap hasonlitott/: egészen megnéptelenitettet, omladé-

koká és hamuvá változtatott, 1282 lakházak, 812 mellék épületek 5 nagy templomok, 1 Synagoga, 1 kórház, mely omladékaik alatt 26 lelkek sirjaikat találták a dühös lángnak áldozatja lettek, szantalan gyermekek zokogva kerestek édes szüleiket, anyák annyok kétségessébe csalárdjaikat, egy szova az inség elírte azon nap legmagasabb lépcsőt. A tornyok ledöledeztek egyik a másik'után és megrendítik a földet földrengés képen, minden templom harangjai lerohantak irtoztato zajjal a felséges üléséből mellyen századok oltá uralkodtak.-

Ött ora délutánig az egész város lángba állt, és hasonlított egy tűzitengernek, kimondhatatlan a zavar melly azon idő alatt uralkodott, a jajgatás és siránkozás eltöltötte a léghört. A szélvész és

6. oldal.

bilincstelen lángnak zugása látszik mindent elemisztetni és elpusztítani. Ezer hangu jajgatás tolakodott fültől fülig, a lang pedig szüntelennül növekedvén isszonyo sebességgel hol fel a felleben, és épen oly sebességgel lekerengedett a földre és hasonlított egy tűzes kigyóhoz, melly tűzes tövésével a legkisebb pincze nyílásokat felkereste, még a kutakba is, hová némelly sietségébe az ékesiteit a dühös elem elragadása ellen mentnek gondolta, vagy pedig földbe elásta mindenütt elemésztetet.-

Az Éjjszak.

Az est hajnalodott de a boldogtalan szélvész meg se fáradt el és az irtoztato láng most is még talált imit amot ragadmányokat maradványokból ahol újra fellobbant, így változtatott az éjj napnak, és az ilyen szomoru világosságnál a füstelgő romadékok között vándoroltak százanis az égetthelyeken édes reményben, hogy tán sértetlenül maradt meg valami vagyonom-

7. oldal.

jaikból, de Oh irtoztato család! minden változtatva volt omladékokká és hamuvá.-

Ily szomoru jelenés között kelletet nekünk azon napot elélni mellyet milliion földlakosok rendszerint a legboldogabb örvendetességgel ünepélyik.-

Az Éjj.

Az egyibkor olly vidító és jotévő nem hozott most senkinek se álmot se nyugvást, hanem csak félelmet és ijedséget, alig tudta valaki, hogy rémitőbb-é a délután és az est melly a szomorúságot az egész földetlenségében mutaták, vagy pedig az éjj melly a világos láng által a homályos fátyolát felfedezte irtozattabb légyen? irtoztato volt a nap és borzaszto az éjj, semmi álom nem jött a füst és tüzes por által megsértet szemekben, melly a sulyossan szorult embereknek fátylával az inséget egynéhány szempillantásra elrejtette volna, senki se talált nyugságot, de némellyek az örökévalót,

8. oldal.

sok ezrek maradtak kevés orák alatt hajlák, vagyonom, ennyhités és élelem nélkül, sokan még a legszükségesebb ruha nélkül, mert a nagy ijed és sietségben rá se gondolt senki. - Így kellett mindnyáján magunkat az egész éjj által a nagy szélvésznek szabad ég alatt és minden viszontagságoknak kitenni, szegény és gazdag tekintetők és alattvalók barátságussan kellett az éjszakát egymással eltölteni, mert a szükség és a halál megegyenliti mindnyájunkat. Oh! de nagyon érzi az ember gyengeségét az elemi hatalom előtt. -

Május 2kán.

Vigtére szürkült a reggel, de a val csak inség és szükség virradt, ezrek kik éheztek és szomjuztak, némelly ki eddig nem tudta mi az éhség és kinek sokszor a legjobb étkek nem tetszetek örült most az ajándékozott kemény darab kenyérnek, melly egy jótékony kézből nyujtatott, némellyek kik helyeiket éhség miat elhagyván azon reményben valónol ennyhitést találni,

9. oldal.

hogyan illy irtoztato nap és nyomoruságos éjj után az elfáradt tagjait erősíteni, de fájdalom hova csak szemével tekintet nem egyebet mint inséget és szükségét szemlélt, mert ezen kevesek mellyek a veszélytől mentettek maradtak, nem voltak képesek a számtalan szerencsétlen népnek elegendő ennyhitést nyujtani, és annál kevesebb szálást nekik

szerezhetni, több százok családok' kivándorlásra kintelenitettek.

Most ugyan midőn a következő nap közelgetett, és a tűz már nem talált mit emiszteni, és a saját élet bátorságban volt, most ugyan szált a gondolat egész súlyával a megsebesítet szivekre az elvesztet vagyonom után, tegnap még igen az ön és hozzá tartozandok' életével foglalatoskodva volt, mint hogy az elvesztet vagyonom után gondolhatott volna, az isszonyu szerencsétlenség minden eszmélkedéstől megfosztott, a közönséges inség mellett az ember a magát' elfelejtette, a rendkívüli veszély elnyomta az emlékeztetést az szen-

10. oldal.

vedet károk után, a jelenlegi szükség nem hagyott a jövődre gondolkodni, mindegyik a megmaradt életének őrált,

De most az égethelyek megszemlélésével ugyan szivszorongatással emlékezik azon a mi volt, és jelenleg nincs, tudván, hogy sokat vesztet, de nem tudja mennyiségét, most gondolkozik jövődre, mert nem tudja mivel fogja magát és családját jövődöben táplálni; borzasztan gondolkozik a szükségre, mellyet meg eddig nem ismért, és ezután kitéve leend, és minden féle szenvedélyeket mellyeket ezután tünni kintelenitettik,

Számtalan kik még tegnap magokat egy boldog és virányos állapottal őrvendeztek, ma már koldusok, némelleyek talán az egész eltükre, az értz kezü sorsnak egész nehéz sullya egyszerre réánk szált, hajlék és vagyonunk hamuvá, élés gyűjteményünk semmisétve, egy szoval Baja város a Jerüsálmí pusztitáshoz hasonlétott, azon nap nem volt egyibb láthato, mint minden ékesétektől megfosztott

11. oldal.

tatott Templommokat, leomlott tornyokat, hosszú kinyult kéményeket, halavány arczakat véres könnyező szemekkel.

Ezen szomorú esset méltány tehát, hogy gyászt viseljünk szivünkben a megszenvedett veszély után, és borzasztjunk a jövődtől, melly magát szürnyő homályos színekkel szemünk előtt képzelte.

Megintés.

A legtöbb városok, mellyek földindulás,

vizáradás és tűzveszély által szerencsétlenítettek, sokkal szebben és dicsőségesebben virágoztak mint az előtt, azért mi is hálát adjunk a Felséges Ur Istennek, hogy a feletünk uralkodó Mindenható a nagy roppant világi egyetemnek alkotója és jótévője a vétkeink erdem szerinti igazságos büntetése után ismét kegyes irgalmában felvett és vigasztalt, szomorú napjainkat örömapokban változózá.-

Hálát adjunk tehát a Mindenhatónak, hogy szent segedelme által olyan állapotban helyhez tettük, mely után szép városunkat és szent egyházainkat elkészíthettük. Az Ur Isten őrizzen ezután mindnyájunkat minden veszedelemtől, és boldogítson mindnyájunkat örökös üdükre.-

-o-o-o-o-

1. b. oldal.

So wohl wie jede merkwürdige Geschichte der Vorzeit verdient auch die wichtige Geschichte **unserer Vater-Stadt Bajjas** und dessen erlittens trauriges Schicksal zum spätesten Andenken unserer Nachkommenschaft im Buche der Nievergessenheit aufgezeichnet zu werden. Seit der Rückzeit einiger Seculum bildete sich unsere gegenwärtig bestehende Gemeinde blos aus einige kleinen Familien, welche bis zum Jahr 1840 zu einer ansehelichen Gemeinde von hundert Familien heran blühete, bestehend aus Wohlhabenden, bemittelten und wenig Armen, als am 1 ten May 840 an einem schrecklichstürmenden Tage um halb zwei Uhr Nachmittäg

2 b. oldal

an deräusersten nördlichen Seite unserer Stadt eine Feuers-Brunst ausbrach, welche bis zum äusersten südlichen Ende der Stadt dergestalt wüthete, dass in einem Zeitraum von vier Stunden die ganze Stadt in einem Aschenhaufen verwandelt wurde. Zweitausend einhundert Gebäuden, worunter sich 1282 Wohnhäuser 812 Nebengebäuden, 5 grosse Kirchen, 1 Sinagog 1 Spital befand wurde ein Raub der grausamen Flamme, selbst hundertjährig glänzende herrschaftlichen Gebäuden blieben nicht un-

verschont, alle Vorkehrungen zum Löschen waren Fruchtlos, an etwas von seinen Haabseligkeiten zu retten war gar nicht zu denken, denn das Feuer griff so schnell um sich her, dass man kaum wusste wohin um sich selbst retten zu können, sechs und zwanzig Seelen worunter vier und zwanzig Christlichen und zwei israelitische waren, welche wahr-

3 b. oldal.

scheinlich etwas von ihren Haabseligkeiten retten wollten, mussten den grausamen Westa als Opfer bleiben. Obdach und Nahrungslos waren alle Einwohner der Stadt preis gegeben, aus Mangel der Wohnstätte mussten sie in den rauhen Ungestirn der Witterung des noch ersten Theil des Frühlings ohne allen erwärmenden Kleidungsstücke den Regen und Kälte ausgesetzt in's Freie und hölzernen Hitten Wohnen, Theil suchten ihr Unterkommen in den nahliegenden Weingärten, wo sie in der Einsamkeit ihren schrecklichen Verlust betrauertem, ein grosser Theil der Einwohner flichtete sich nach den naheliegenden Dörfern Waskut und Szeremlye, bis endlich von allen Seiten der wohlthätigen Gemeinden und mildthätigen Menschheit welchen unser Ellend innigst rührte Kleidungsstücke

4 b. oldal.

und Summen Gelder und Nahrung einflossen, ;/wovon die Benennung der Wohlthäter weiter folgen wird/: welche Unterstützung sowohl von der Christlichen Behörde als auch von unserer Gemeinde Vorstand an den Unglücklichen und Betheiligten Verhältniss - mässig vertheilt wurde. Fünf Jahre mussten wir in Zimmer und in Nothbethauss unsere Gottesdienst verrichten ;/Herr Sam. Reiner dessen Haus durch den unsichtbare Macht Gottes geschützt wurde, nur von der Zunge der verherrender Flamme verschont blieb, liess zwei Jahre lang in seinem Hause den Gottesdienst verrichten/: bis der Ewige wieder unsere Trauertage in Freudentage verwandelte. 1842 Sammelte sich die zerstreute Gemeinde wieder, die Gemeinde fasste wieder Wurzeln, fing an wieder neuerdings aufzublühen, die Häuser wurden nach und nach

5 b. oldal.

wieder gehörig erbaut, meistentheils war schon bereits in Ordnung, es fehlte uns nur noch an einem Gotteshause, die Gemeinde trat zusammen, und unter der Vorsitz der gnädigen Herrn Paul von Markos Fürst. Fiscal, Joh. von Scultety Herrschaftliche Oberfiscal und dem Gnädigen Oberstulrichter von Rudits Mate. Es wurde soeben von Löbl. Herrnstul aussen dem Gemeindevorstand eine Bau Commission von 15 Individuen ernannt um den Bau zu befördern. Den 1 te May 842. wurde von den Herrn Baumeister Ludvig von Frey der P. Plan gegenwärtigen Tempels vorgelegt, und soeben von oberbenannte Gnädigen Herrn Vorsitzter, Gemeinde-Vorstand, nebst die ernannte Bau Commission genehmiget. Am 1 ten May 842 wurde unter dem Gemeinde Vorstand Herrn Michael Fischer

6 b. oldal.

als Obervorsteher und dessen Beisitzen, nebst der Bau Commission der Bau des Tempels begonnen, und so unter dieser Leitung fortgesetzt. Im 4 ten Jahre wurde der Tempel unter dem Vorsitze des Herrn Ignatz Pollitzer, dessen Beisitzer, und Bau Commission gänzlich verfertiget. Am 26 ten Sepber 845. wurde der Tempel in gegenwart des Gnädigsten Herrn Ober Gespann Joseph R Rudits von Almas Hochdieselben und dessen Gnädigste Gemahlin, der Gnädigen Hohe Herrschaft Anton Horvath von Sz. György, nebst vielen Hohen Adel und Geistlichen, welche uns mit Ihren Hohen Gegenwart beglückten und beehrten unter Jubel und Freudenschüsse eingeweihet. Am Einweihungstag Vormittag wurden die reich mit Gold gestückten Vorhänge /sorzarószó héber: Prochet/ des Tabernaculum's :/ héber Aron Hakkodes/: welche von Herrn Sam. Reiner und dessen Frau aus Mildengaab gespendet wurde unter Begleitung des Gnädigen Herrn Paul von Markus Fürstl. Fiscal schmetternder Musick in der Tempel getragen. Am eben diesem Tage 3 Uhr Nachmittag beglückten uns die Hohen gnädigen Herrschaften, sodan begann der Zug mit den Gesetz-Rollen mit abwechselnden Musick und Choralgesänge von den Alten in der neuem Tempel über. Es wurden die Schlüsseln unter einer erbaulich abgehaltenen Rede von vier un -

schuldigen Mädchen zur Eröffnung des Tempels dem Gnädigsten Herrn Ober-Gespann Joseph Rudits von Almás und dessen Gemahlin Hochdieselben überreicht Unter donnernden Schlässe und lautem Freudenruf öffneten aus Hochdiesel-

7 b. oldal.

ben dem Eingang der Pforte zu unser Gottes-Haus und bahnte uns den Weg, der Andrang war dann so gross, dass man selben zu steunen Fast unvermögend war, tausende die sich herbei drangen um die Feierlichkeit beizuwohnen. Beim Eintritt in Tempel hielt der Chorsänger Herr S. Goldberger und dessen Chor einige Choral Gesänge. Unser Herr Ober-Rab. Getz S. Kohn Schwerin ein ehewürdigen Mann von achzig Jahren, auss Altersschwäche umfehig in diesem grossen Gebäude mit seiner schwachen Stimme eine lange Predigt zu halten, hielt auss dessen Unsach blos nur eine kurze erbauliche Rede. Sodann wurde von den Ehewürdigen Herrn I.H. Steinhard Ober-Rabbi zu Arad eine Predigt in der ungarischen Sprache abgehalten, wodurch derselbe sich den Lob und Ruhm

8 b. oldal.

aller zuhören. So dauerte die Feierlichkeit, unter Predigten und Choral-Gesänge bis gegen acht Uhr Abends, wosodann die Feierlichkeit für diesem Tage geschlossen war. Die beiden Hohen Herrschaften nebst den Hohe Adel und Geistlichen bezeigten dadurch Ihre höchste Zufriedenheit, dass Hochdieselben bis zum Ende der Zermonien uns immer mit Ihren Hohen Gegenwart beglückten. Beiden Hohen Herrschaften, Hohe Adel und Geistlichen hatten die Gewegenheit, und waren so herablassend dem Herrn Ignatz Pollitzer die hohe Ehre zu erweisen und ihm mit Ihren Hohen Gegenwart zu einem soupée welchen Herr Ign. Pollitzer in seinem Hause bereiten liess zu beehren. So wurde dieser Tag in grössten Freuden geschlossen.-

Folgenden Tage Vormitag wurde wieder das gewöhnliche Sabbath-Gebeth unter Choral-Ge-

9 b. oldal.

sänge und deutschen Predigten in Gegenwart vielen Menschen feierlich abgehalten. So hat die Allmacht

unsere Trauertage wieder in Freudentagen verwandelt, der Himmel beschütze und bewahre Fernen uns und allen Menschen vor jeden Unfall und Traurigkeit bis in Ewigkeit.

15 b. oldal.

1841 December hó 26 kán tartatott Biro Választáskor következők jeleltettek Biroságra

1842 dik Évre.

1 Spitzer Samuel.- Ez.

Mivel a szerencsétlen tüzvész után két évig becsülettel viselte a terhes hivatalt, könyörgött mostanra a kijelelttek közül ki hagyatni, és így kijeleltetett.-

1. Traub Aron. ki kapot.	5.
2. Fisser Mihály	" 38.
3. Schön Náthán	" 3.
4. Boschan Samuel	" 5

és így

Többség szava szerint Biro Fisser Mihály

Esküttek

1. Traub Aron	3. Boschan Samuel
2. Hirsch Albert	4. Schlovak Sallamon.

Rábbi ítélete szerint ha atyafiak a törvény előtt áll, egyik helett a Biro mást hivat.-

Öregek

1. Herzfeld Vellington	3. Reich Farkas
2. Friedman Herman	4. Kohn Judás

Syndicus

1. Reininger Jónás
2. Oblath Mihály

Toth György

Tettes Bajai Uradalom Számvevője mint kiküldött restaurans által.-

Dr. Klein Tibor.

=====

P E R E K S I R Ó

A HÁLAADÁS ÉNEKEINEK FEJEZETE.

=====

Az antropocentrikus felfogás az embert helyezi a világ középpontjába és minden történést reá vonatkoztat. Ennek a világnézeti beállítottságnak következményeként vált számára idegenszerűvé és érthetetlené az a nagy és sokrétű szerep, amelyet az egész ókori világ - a kultikus vonatkozásokat kivéve - a zsidóság is tulajdonított a természetnek és különösképen az állatvilágnak. A régi korok embere minden élőlényvel közösséget érzett magában, azokat ugyanugy mint sajátmagát a természet részének tudta, sorsát egynek érezte azok sorsával. Nem vont és nem ismert el éles határvonalat, amely az embert a többi élőlénytől elválasztja. Ennek a felfogásnak, bár elmosódott, nyomát a hagyományos zsidó irodalomban is megtaláljuk. Gondoljunk például "Jákob áldására" /Gen.49.9./ amely a törzsek tulajdonságait az állatvilágból vett hasonlatokkal jellemzi, továbbá Ezekiel, Merkába látomására. A talmudkorabeli ezirányú gondolkodásmódra vonatkozólag utalunk Szanhedrin trakt. első misnájára, amely a vérengző állatok megölésére is bírósági határozatot tart szükségesnek, továbbá Erubin 100: ahol egyes állatok erkölcsi tulajdonságait az ember számára követendő példaként sorolja fel.

Az ókor népeinek gondolkodásában eleven valóság volt a lét egységének gondolata és csak a görög eszmék és világnézet térhódítása szorította ki a lét egységének gondolatait. A zsidó gondolkodás a természetet és önmagát, mint annak egy részét Isten által teremtettnek tudta és így megőrizte a létnek egységbenlátását, mert tudatában volt annak, hogy az egész kosmos egyetlenegy teremtési láncolatot alkot, amely a látszólag élettelen testeken át egyenes vonalban emelkedik magasabb létfokokra. Az ásványvilágban találunk alig észrevehető átmeneti formákat a növényvilághoz és ugyanugy megvannak a növényvilág alig észrevehető formái az állat-

világhoz. És az állatvilágnak ugyancsak vannak magasabb fajok, amelyek megközelítik az emberlét alacsonyabb fokait. A tórai teremtéstan is sejtetni engedi ezeket az átmeneti formákat, amikor a magasabbrendű állatfajták és az ember teremtését ugyanazon napra helyezi és ezzel egyben sejtetni engedi, hogy a fejlődés az emberen túl is folytatódik.

Annak kihangsúlyozása mellett, hogy az embert Isten teremtette, mint a látható világ természeti rendjének legmagasabb fokán álló lényt, a zsidó gondolkodás megőrizte a természet lényei- nek egységben látását is.

Ennek egyik, írásbelileg rögzített bizonyossága a "Perek Siró", a hálaadás énekének fejezete. Némely ma is használatban levő imakönyvben is megtalálható a "Perek Siró", amely a természet és az állatvilág egyes fajainak meghatározott Szentirási mondatokat tulajdonít, mint az általuk "mondott" hálaének szövegét.

Nem ismerjük a Perek Siró szerzőjét sem keletkezésének idejét. De egy mű értékét, végső fokon, sem a szerző személye, sem kora határozza meg, hanem annak tartalma. Feltételezhető, hogy a Perek Siró nagyon régi zsidó hagyományra vezethető vissza és ha nem is teljesen jelenlegi szövegezésében, már a talmudi időkben is meg volt. Ezt látszik igazolni a Perek Siró legjellemzőbb eszmei sajátossága a "kozmosz szimpátia" az ember és a természet között fennálló összefüggésnek mély átérzése és a létezők egységben látása. Hagyományos értékelését bizonyítja a Perek Siró bevezetője.

"Rabbi Eliezer mondja: Aki a Perek Siróval naponta foglalkozik tanuságot tesz mellette, hogy a tulvilági élet részesévé lesz". Régisége mellett szól az antropocentrikus felfogással szembeni állásfoglalás, amelyet a Perek Siró bevezetőjében a régi agada szavaival fejez ki. "Bölcsőink mondják: Dávid király amikor a zsoltárok könyvét befejezte, büszkén szólott Isten előtt: van-e teremtmény a világban, aki több hálaéneket mondott volna mint én, ebben az órában egy béka került eléje és szólott: Ne büszkélkedj Dávid király, mert én náladnál is több hálaéneket mondok".

Az embert kivéve a természet minden rendjének - növény, ásvány és állatvilág képviselőit "szólaltatja" meg a Perek Siro. A háladatul szolgáló mondatok többségükben zsoltári idézetek, de a Szentírás többi könyveiből is találunk idézeteket. A Perek Siro gondolati beállítottságára legjellemzőbb a fölének tulajdonított hálaének. "A föld szárnyairól éneket hallottunk..." /Jes/. Ez élenken emlékeztet Pitagórasz a szférák zenéjéről szóló tanítására. Itt megemlítjük, hogy az idézett mondathoz Tosafot: Szenhedrin 37.b. a következőket írja: "A Gaonok responsumaikban említik, hogy a Szentföldön kedusát csak szombaton mondanak, mert Jesaiás próféta mondja a chajotokról, hogy mindegyiknek hat szárnya van és minden szárny a hétköznapok egyikén éneket mond, szombat eljövetelekor a chajotok szólnak Istenhez "Világ Ura, immár nincs nekünk több szárnyunk és Isten válaszol nekik, van nekem még egy szárny, amely előttem éneket mond, mert irva van "a föld szárnyairól éneket hallottunk." Jes 624. 26.

A Perek Siró vizsgálatánál nem elemezhetjük a hálaének fejezetének gazdag szimbólikáját, transcedens vonatkozásait, csupán szerkezeti sajátosságainak ismertetésére szorítkozunk. De ezen általános ismertetésnél is szükségesnek tartjuk a Perek Siró alap gondolatának kidomborítását, amely szerint a természet minden lénye a maga módján szolgálja Istent és járul hozzá az Absolutum megismeréséhez. És a még látszólag léleknélküli dolgok is hódolnak Istennek sajátos "énekük"kel, ezeknek az énekeknek sokassága egyesül a magasban egy világszimfóniává, erről a hálaénekről szól a Perek Siró, a hálaének fejezete.

X

A Perek Siró, a hálaadás énekének fejezete hat szakaszra oszlik. Az ásvány, növény, állatvilág és a vallási képzetek sorából felsoroltak mindegyikének egy-egy szentirási idézetet tulajdonít.

Természetes, hogy a létezők áttekinthetetlen sokasságának csak egy részét sorolhatja fel a Perek Siró, azonban feltűnő, hogy a ritkábban elő-

forduló állatokat megemlíti, ugyanakkor az általános ismertek közül több kimaradt. Ez arra enged következtetni, hogy a Perek Siró szerkesztésénél bizonyos szempont érvényesült. Valószínű, hogy a Tórában említett állattáblázatokat /M.III. 11. 14 V. 14./ vette figyelembe a Perek Siró. A Szentírásban előforduló állatokat mind megtaláljuk a Perek Siró felsorolásában. Az itt említett, de a Szentírásban elő nem forduló nevek nem jelentik azt, hogy abban az időben ismeretlenek voltak. Például a Perek Siróban említett "chatul" bár először a misnai nyelvben fordul elő, mégis ősrégi, amit az egyiptomi Hathor - a szent macska - elnevezés is bizonyít. Hathor, amelynél a semita alak a hiányzó "l" miatt az egyiptomi "r"-el pótolva. A héber chatul átment az ó-egyiptomi nyelvbe és az európai nyelvekbe /latin:catulus, olasz: gattó, francia:chat., angol: cöt/ Hasonlóképp a Perek Siróban említett "pil" elefánt tórai elnevezése valószínűleg "Reem" volt. /idézve: Borsilai: Die Sprache als Schrift der Psyche. 69.o./ A Tórában közölt állattáblázatok kritériuma a "tisza" és a "tisztátalan" csoportokba való sorolás. A Perek Siró ezt - természetesen - nem követhette, de a nyoma megismerhető abban, hogy a Perek Siró is, például a madaraknál a "tisztátalan" madarak rendjéből többet sorol fel. /v.ö. Chullin 61./ Ettől eltekintve azonban a Perek Siróban felsoroltaknál semmiféle még az alfabetikus csoportosítást sem találjuk.

Vizsgálunk kell, hogy a Perek Siróban felsoroltak és a nekik tulajdonított szentírási mondatok között van-e tartalmi vagy formai összefüggés?

Azoknál, amelyeknél neveiket tartalmazó mondatokat közöl a Perek Siró, nyilvánvaló a formai összefüggés. Ilyenek: Eg, föld, hold, tenger, palma, forrás stb.

A növények és állatok nagyrésznél még ez a csupán formai összefüggés sincs meg. Feltűnő a névvel összefüggő idézet elmaradása annak ellenére, hogy a Szentírásban található megfelelő idézet. Például a Perek Siró nem idézi a Levitánát /Zs. 104. 26./ Tartalmi összefüggéseket is

találunk pl. az elefántnál "Mily nagyok a Te műveid" /Zs.92.6./

A Perek Siró szimbolikáját és eschatológiai vonatkozásait ismertetni tüllépné a rövid ismertetés kereteit.

Szolgáljanak e sorok Dr Richtmann Mózes iránti tisztelet és nagyrabecsülés szerény kifejezésül.

Dr. Löwenheim Miksa.

=====

EINHORN IGNÁC LEVELE

BERNFELD JONÁSHOZ.

=====

Einhorn Ignác /a későbbi Horn Ede/ volt az első magyar reformhitközség rabbija.

Leveleiből csak néhány darab ismeretes az irodalomban, számszerint négy. /1./ Az alább közlendő levél Bernfeld Jónás 1860-tól debreceni rabbihoz íródott, aki rokon köréhez tartozott. Ez a levél, amint az Horn soraiból következik, válasz Bernfeld azon kérdésére, hogy lépjen-e rabbi pályára. Sajnálatos, hogy a levél befejező része hiányzik, azonban a töredék így is rendkívül érdekes adalék Horn Ede pályájának megismeréséhez, ugyanis bemutatja azt a világnézeti változást, amely a szabadságharc utáni Horn Edében végbement.

A tanulmánynak is beillő válasz, megvilágítja, hogyan vélekedik a reformtörekvésekről az, aki ennek az irányzatnak legjelentősebb mozgatója volt az akkori Magyarországon.

Bevezetőben felhívja a figyelmet arra, hogy különbséget kell tenni az elmélet és annak alkalmazása között. Mert az élet nem a logikai szabályok szerint van alkotva, hanem a kiszámíthatatlan véletlenek játéka, amelyek értelemellenesek. S aki szem elől téveszti az elmélet és gyakorlat különbségét az úgy jár, mint az a szabó, aki egy pupos alakon próbálná az ő művészetének minden szabálya

szerint elkészült zakót. Tehát a világ kinövésének felismerése a gondolkodó feladata, a cselekvési módot ehhez alkalmazni a gyakorlati ember művészete.

A továbbiakban visszatér önmagára, amelyben elmondja, hogy fiatal korában hitszónok a kart lenni, de 1846-ban visszalépett, mert attól félt, hogy nem fogja tudni megvalósítani reformterveit. Ma, a levél írásakor /1851/ már nem választaná ezt az utat, mert elvet mindent, amit reformálásnak neveznek. Ehhez a meggyőződéséhez az életből merített tapasztalat vezette, -hogy a kritikátlan vakhit és a szabad gondolat között nincs középut és aki azon a középuton halad, mint a mi rabbijaink, az vagy rajongó, vagy csaló.

Sötétség és világosság két összeegyeztethetetlen elem, amely rövid vagy hosszabb idő múlva egymást elüzi és az egyik teljes hatalmában fellép. A Dämmerung /virradat és alkony/ amely e két elem keveréke vagy naphoz vezet, s akkor virradat - vagy éjjelhez, s akkor alkornak nevezzük. Aki beképzeli magának, hogy mindig virradatban, vagy alkonyban él, az vagy szándékosan becsapja önmagát, vagy hazudik.

Majd a rabbi beállítottságáról szól, s arról, hogy csak olyan lehet reformátor, aki tisztában van önmagával, tudja, hogy milyen messzire akar menni /a reformok terén/ s milyen messzire kell mennie és meddig tudják és akarják követni. Hol van az a halandó, aki egyik vagy másikkal dicsekedhetik? Épen ezért az embereket úgy kell venni amilyenek, s nem ahogy lenniök kellene.

Felveti a kérdést mi a feladata a rabbinak, vagy nem kell már rabbi? Egy lelkésznek a hatásköre igen különleges, s hatásos és hasznos lesz azért, ha gondolkodás tárgyává teszi a valóság alapelveit, s az alapelvein nyugvó külsőségeket, de soha nem teszi vita tárgyává vagy foglalkozásának fő céljává ezeket.

A rabbi főfeladatát a toleranciában és a gyermekek nevelésében látja, az első mindenhol magától fog jönni, az utóbbi bizonyos fokig fej-

lödhet, de azt a rabbinak kell energiát nem ki-
mélve, előmozdítani. Művelt hitközségben a vallá-
si viták s reformtörekvések nem maradnak el, de
ezek jótékony hatást idéznek elő, míg a különböző
pártállásu rabbik által szított agitáció veszé-
lyes, a haladás ügyének csak ártalmára vezet.

Nagyon gyakran elnevezték a fentebbi cse-
lekvési módot indifferentizmusnak, mégpedig nagy
igazságtalansággal. Indifferensnek lenni annyit
jelent, hagyni a dolgokat amilyenek, s nem töröd-
ni a fejlődés utjával. De lehet-e indifferentiz-
musnak nevezni egy olyan embert, aki részt vesz a
fiatalok nevelésében és a hivek lelkébe a kölcsö-
nös türelem elvét plántálja el - vagy csak egy
Freistadt-i rabbinak a működése nem indifferent,
mert különböző pártokat szervez és azokat egymás-
sal szemben felfegyverzi... itt megszakad a levél
- az utóbbi sorok Bernfeld akkori lakhelyének Frei-
stadt /Galgóc/ városának felekezetközi állapotá-
ra utalnak.

Befejezésül megjegyzem, hogy a történeti
háttér megrajzolását elhagytam, mert az már ala-
pos feldolgozást nyert Büchler pompás monografiá-
jában /2./, s ugyis csak ide utalhatnám az olvasót
állandóan.

A levél szövege a következő:

"Paris, den 16. Oktober 1851.

Herrn

Jonas Hirsch Bernfeld

in Freistadt.

Geehrter Freund!

Es ist gewiss keine der geringsten Aufga-
ben, mit einem denkenden Manne, dessen Denkungs-
weise uns aber nur aus einem kleinen Briefchen,
also fast garnicht, bekannt ist, einen Briefwech-
sel zu beginnen, der - wenn ich Sie wohl verstan-
den habe, - kein blosser Rapport über Gesundheits-
zustand, Wohlbefinden und anderes Brieffutter,
sondern ein gegenseitiger Austausch von Ideen, ei-
ne Bekanntschaftsmachung von Geistern, die sich
persönlich nicht kennen, werden soll. -Allein, Sie
sind ein Mitglied meiner mir über alles werten

Familie; in den Briefen meines guten Vaters und meiner lieben Brüder wird Ihr Name mit besonderer Achtung und Vorliebe genannt; Sie selbst manifestieren sich mir auf so liebenswürdige Weise, als ein Mann, der nach Erkenntnis strebt: dass ich nicht umhin kann Ihren Brief mit der vollen Offenheit meines redlichen Herzens und mit jener Klarheit zu beantworten, welche ich mir stets zur Hauptaufgabe gemacht, die man aber leider nicht allen Menschen gegenüber in Anwendung bringen kann und darf.

Und glauben Sie mir, teuerster Freund, dass ich selbst Ihnen gegenüber nicht ohne Bedenken die Feder ergreife, denn mein Brief könnte - wie ich nicht hoffen will - eine Wirkung haben, welche der von mir bezweckten gerade entgegengesetzt sein, oder doch von dieser bedeutend abweichen dürfte. Ich darf es Ihnen also nun offen gestehen, dass auch dies einigermaßen Mitursache war, warum ich die Beantwortung Ihres Schreibens einige Zeit verzögert habe.

Ich erlaube mir nur noch bevor ich zur Sache schreite, eine Bemerkung, für die ich mir Ihre besondere Aufmerksamkeit ausbitte. Unterscheiden Sie jawohl bei dem was ich Ihnen in meinen Briefen sagen will und werde, die Theorie von der praktischen Anwendung im Leben. Erstere ist die rückhaltslose Sprache eines gebildeten Geistes zu einem befreundeten Geiste, der Zuhör, um über das Gehörte nachzudenken, und seine eigene Meinung darüber auszusprechen. Das Leben aber ist nichts weniger, als nach Vernunftsregeln geschaffen; es ist vielmehr ein Zusammenfluss von unberechenbaren Zufälligkeiten, die leider zu oft nicht nur vernunftwidrig, sondern eben sehr dumm und alle Vernunft hohnsprechend sind. Wer also an die Welt und das tobende Leben den Maasstab seiner regelrecht ausgedachten philosophischen Sätze und Maximen anlegen wollte, dem ginge es wie einem Schneider, der einem Buckligen einen nach allen Regeln seiner Kunst verfertigten Rock anzöge, und sich darüber ärgerte, dass sein Meisterwerk nichts weniger als passend erschiene. Die Welt

und das Leben haben ihre Auswüchse; diese zu erkennen, ist die Aufgabe des denkenden Menschen, seine Handlungsweise diesen anzubequemen, ist die Kunst des praktischen Mannes.

Bei Ihren Standpunkte kann es Ihnen nicht unangenehm sein, wenn ich Ihnen etwas über Ihr Vorhaben, und die Art und Weise sage, wie ich darüber denke. Ich finde es am geeignetesten bei mir anzufangen; an Ihnen wird es dann sein, davon die beliebige Anwendung zu machen.

Sie werden es vermutlich von meiner guten Mutter gehört haben, dass ich zu Anfang meiner Studienlaufbahn gesonnen war mich zum Prädiger auszubilden. Damals - es war in den Ferien 1846, als ich mich entscheiden musste - trat ich von diesem Vorhaben darum ab, weil ich glaubte als Prädiger nicht alle jene Reformen einführen zu können, welche ich anstrebte. Heute würde ich darum diesen Stand nicht wählen, weil ich Alles was man so eigentlich Reformieren nennt, durchaus verwerfe. Sie werden das vielleicht Paradox finden: Hören Sie also meine Gründe.

Aus dem Leben geschöpfte und von gründlichem Nachdenken unterstützte Erfahrung hat mir die Überzeugung beigebracht, dass es zwischen unabhängigen, von jedem Vorurteil freien Denken einerseits und blinden, alles Rasonierens sich enthaltenden Glauben andererseits keinen Vergleich, keinen Mittelweg gibt. - Wer jenen Mittelweg einschlägt, den unsere jungen Rabbiner, die aus Schiller's prosaischen Schriften und Mendelssohn's Phädra ihre Bildung geschöpft, so sehr lieben, teuscht entweder sich selbst, oder andere: ist also ein Schwärmer oder ein Heuchler. Finsterniss und Licht sind zwei unvereinbare Elemente, die über lang oder kurz sich gegenseitig verscheuchen und in ihre ganze Macht eintreten. Die Dämmerung, welche ein Gemisch dieser zwei Elemente bildet, ist nur ein Übergangsstadium und führt entweder zum Tag, - Morgendämmerung -, oder zur Nacht - Abenddämmerung -. Wer sich einbildet in einer immerwährenden Morgen - oder Abenddämmerung zu leben, muss sich entweder geflissentlich die Augen umflören, oder

- lügen. Diese Wahrheit wollten viele unserer besten Köpfe nicht einsehen und sind nach der einen oder anderen Seite zu Grunde gegangen.

Mit gutem Gewissen kann also ein Seelsorger nur dann im orthodoxen Sinne auf den Geist seiner Gläubigen einwirken wollen, wenn seine eigene Seele nie von Zweifel befallen wurde - denn die einmal gehegten Zweifel soll er ja nicht hoffen je ganz zu heben, - und er jene göttliche Kraft in sich fühlt die ihn beherrschende Glaubensallmacht in seine Zuhörer verpflanzen zu können.

Mit gutem Gewissen soll sich nur Jener zum Reformator aufwerfen, der mit sich selbst im Klaren ist, wieweit er gehen will, wieweit er gehen muss, wieweit ihm seine Zuhörer folgen können und wollen.

Und wo finden wir den Sterblichen, der sich des Einen oder des Anderen rühmen kann? -

Sie werden vermutlich wie so viele Andere nun die Frage stellen: Was also tun? - Hierauf ist die einfachste Antwort: Die Menschen so nehmen, wie sie sind und nicht wie sie sein sollten.

Und hier müssen wir die Frage umkehren: Kann der Orthodoxe hoffen, seine Mitmenschen durch sein fanatisches Eifern glücklicher zu machen, oder die Menge von Zweitlern und Widerspenstigen zu bekehren? Ist er wirklich so fest überzeugt, dass man nur auf die von ihm befolgte Weise selig werden kann? oder darf er, wenn er es auch kann, seinen Mitmenschen die ewige Seeligkeit aufdrängen, oder gar, wie so manche noch gerne wollten, mit den wollen? - Kann andererseits der Reformator hoffen, seiner Meinungvolle Geltung zu verschaffen, und das Gewissen des Furchtsamen zu beschwichtigen? Ist er überzeugt, seine Gemeinde wohlhabender und gebildeter zu machen, wenn er sie dazu bewegt aus Prinzipium einen Festtag zu feiern oder überhaupt im Tempel zu erscheinen? - Nein! und tausendmal nein! Die Geschichte der Menschheit lehrt es uns nur zu klar, dass die grössten Übel des menschlichen Geschlechtes von diesem Gedrängtwerden von zwei Seiten herkommen; das Bürgerkriege, Mord, Brand, Plünderung und die eckelhaftesten

Laster sich unter den Fahnen der Orthodoxie und des Reformierenwollens geltend machten; und nach Jahrtausenden der blutigsten Kämpfe hat es noch keine der beiden Parteien dahin gebracht, die andere gänzlich zu Boden zu werfen.

" Nun - werden Sie fragen - was ist denn der Beruf eines Rabbiners? Oder braucht man etwa keinen Rabbiner mehr? " - Keines von Beiden. - Der Wirkungskreis eines Geistlichen im wahren Sinne des Wortes ist ein unendlich grosser und wird eben dadurch, wenn er die Prinzipien und die auf Prinzipien beruhenden äusserlichkeiten der Religion zwar zum Gegenstande seines Nachdenkens aber nie zum Gegenstande einer Polemik oder gar zum Hauptzwecke seines Berufes macht, ein wahrhaft nützlicher und erfolgreicher. Freilich ist hier die Linie sehr schwer zu finden, wo man einzig und allein durch die Klippen durchsegeln kann und ich sagte auch darum zu Anfang dieser Erörterung, dass ich auch heute kein Rabbiner werden wollte; aber ich glaube nicht dass ein Mann von richtiger Urteilskraft und etwas praktischer Lebensansicht diese Linie durchaus nicht finden können sollte.

Nach meiner Ansicht sind es besonders zwei Dinge, welche sich heute zu Tage ein ehrlicher und vernünftiger Seelsorger zur Hauptaufgabe machen muss: Toleranz und die Erziehung der kleinen und grossen Kinder. Erstere wird überall von sich selbst kommen, wo Letztere bis zu einem gewissen Grade gediehen ist, diese ist es also vor Allem, welche der Seelsorger mit unermüdlichem Fleisse und restloser Energie zu fordern hat. In einer gebildeten Gemeinde werden zwar die Religionskontroversen und Reformbestrebungen nicht ausbleiben, aber diese werden eine wohltätige Gährung erzeugen, während die durch die Rabbiner der verschiedenen Parteien hervorgerufene Agitation zu gefährlichen, die Sache des Fortschritts in jeder Hinsicht nur schadenden Spaltungen und Sektierungen führen muss.

Man hat sehr oft diese Handlungsweise mit dem Namen Indifferentismus bezeichnet, und zwar mit grossem Unrecht. Indifferent sein, heisst, die Sachen so gehen lassen, wie sie sind und sich

um den Entwicklungsgang nicht kümmern. Können wir aber einen Mann, der an der Heranbildung junger Geister einen lebhaften Anteil nimmt und auch die Gemüter seiner Glaubensgenossen im Geiste der gegenseitigen Duldung und Liebe einwirkt, einen Indifferenten nennen? - oder ist vielmehr das Wirken eines Freistadtler Rabbiners - ich nehme nur ein Beispiel, welches uns nahe liegt und will niemanden persönlich angreifen, - nicht Indifferent zu nennen, weil er sich bemüht mit Hilfe einer Umgebung Parteien zu organisieren und gegen einander zu bewaffnen; sich seine zu sichern und eine"

Az eredeti levél elveszett, annak fótóköpiájából dolgoztam, mely Dr. Scheiber Sándor igazgató ur birtokában van, ezuton is köszönetet mondok a közlés engedélyezéséért.

Schmelczer Imre.

JEGYZETEK: 1. Löw L.: Ges. Schriften. V.K. 177, 133. M.Zs.Sz. XVI.évf. 266. --- 2. Dr. Büchler Sándor: A Zsidók Története Budapesten Bp. 1901. 438- 475 l.

-o-o-o-

=====

EGY ISMERETLEN MAGYAR-ZSIDÓ KÖLTŐ

=====

A zsidók magyarországi költészete két nagy csoportra oszlik.

I. A hébernyelvű költészet, amely 1494-ben a nagyszombati vérvádról írt kínával kezdődik és amely a tíz év előtti nagy katasztrófa hatására áll csak meg fejlődésében, több mint négyszáz éves története folyamán sok maradandó alkotást hozott létre. E költészet művelői közül néhányan koruk egyetemes zsidó művelődésére is hatottak. Salamon Löwisohn, Avigdor Hámméiri /Feuerstein Albert/ életművét említjük csak itt. A ma -

gyarországi hébernyelvű költészet a nagy magyar költők-Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady-legszebb verseinek héberre fordításával szintén szép feladatot teljesített.

II. A magyarnyelvű zsidó költészet, amelynek kezdeteit csak a múlt században kereshetjük. Az első magyar-zsidó szépiró személye és irodalmi pályakezdésének pontos ideje vitatott kérdés. Komlós Aladár szerint /1./ Hönigh Ignác -akiről sokáig azt hitték, hogy 1829-ben vele kezdődik a zsidók magyarnyelvű megszólalása irodalmunkban- nem volt zsidó. Az első magyar-zsidó versnek egy névtelen szerző "Egy israélita érzeményei a di-csőséges 1840-iki országgyűlés végeztével" c. művét tartja./2./ Zsoldos Jenő,/3./ Bloch Móricz 1839-ben megjelent novelláját tekinti a kiindulópontnak. Scheiber Sándor /4./ Perczel Mór emlékirataiban talál adatot arra, hogy már 1824-ben Perczel egy zsidó osztálytársával, Deutsch Ignácczal együtt Heine-verseket fordít magyarra.

Természetesen ezek a kezdeti próbálkozások távolról sem érik el a magyarnyelvű zsidó irodalom későbbi alkotásainak színvonalát, de művelődéstörténeti szempontból fontos ennek a kezdeti korszaknak pontos ismerete. Ezt a célt szolgálja egy eddig ismeretlen szerző 1844-ben írt magyar és héber-nyelvű kéziratos művének jelen ismertetése is.

Fried Lipót /Békési Lőrincz/ 1844-ben -katonai szolgálata idején- az 1843/44-es országgyűlést héber és magyar-nyelvű művel üdvözli.

A kézirat -egy 38 oldalas kétnyelvű füzet- héber címet visel: Kajsz Szószajn, sir mősábbéach ászifász hámödinó böerec Hungária./5./ A mű magyar címe a kézirathoz mellékelt "Mentés"-en olvasható: Kejszerleg. Emlény az 1843/4-ik évben tartatott országgyűlésről. A költeménynek szánt munka 140 szakaszból áll. Magyar verselése rendkívül kezdetleges. Ezt a szerző is tudja, ezért reméli -amint a "Mentés"-ben írja az olvasóhoz-, hogy: e kised munkámban nem annyira a költészt, mintsem a buzgó hazafit keresni és találni méltóztand". A héber részből kitűnik, hogy Fried Lipót jól ismerte a bibliát, szinte kizárólag bibliai kifejezéseket

használ, de talán éppen ez okozza, hogy a héber költemény sokkal élvezhetőbb mint a magyar...

Fried Lipót "Ámbár Magyarország szülte, nevelte...mindazáltal gyengéd ujjoncz...,ki csak néhány évek óta ellenállhatatlan vonzással és hazafiui szeretettel, a nemes nyelv után epeklük" /idézet a "Mentés"-ből/. A reformkor légkörében, sok kortársához hasonlóan, buzgón igyekszik magyarosodni. A magyarosodással összefügg a korabeli zsidók élénk érdeklődése a politikai események iránt, elsősorban a reformországgyűléseket kísérik figyelemmel. Az országban akkor uralkodó elmaradottság felszámolásától várják a zsidók gazdasági és politikai megkötöttségének megszüntetését is. Fried Lipót dicsóítja a magyar nép történetét, örül a jobbágyi terhek csökkentésének, a művészet és tudomány fejlesztését célzó intézkedéseknek, a vallási megkülönböztetés viszonylagos enyhítésének. Ezeknek az intézkedéseknek hatásában reménykedik és hiszi, hogy:

Hitbeli költöbözése

Kit sem akadálja

S nyilik neki polgári pálya

A magyar nevez mindenkit barátjának.

Richtmann Mózes tanítómesterünk, akinek ezeket a sorokat ajánljuk, 1912-ben "A régi Magyarország zsidósága" c. fontos tanulmányában azt írja, hogy az apró adatok kutatásának eredménye az, amit a németek tudományos apróságnak /wissenschaftliche Kleinarbeit/ neveznek". Ennek ellenére hangsúlyozza az ilyen irányu munkák fontosságát. Reméljük, hogy az itt ismertetett, nem túl nagy jelentőségű költemény is némileg hozzájárul a reformkor zsidósága szellemi életének részletesebb megismeréséhez.

Schmeiczzer Kornél.

JEGYZETEK: 1. Libanon. 1. 1936. 206 old. --- 2. Száz év zsidó-magyar költői. Kiadja az OMIKE kulturtanácsa. 9 old. --- 3. Turóczi-Trostler-Zsoldos: Száz év előtt. Budapest, 1940. 20 old. --- 4. Kéziratok dolgozata. --- 5. A kézirat Dr. Scheiber Sándor igazgató tulajdonában van.

=====

MODERN PEDAGÓGIAI SZEMPONTOK

A RÉGI ZSIDÓ IRODALOMBAN

=====

I.

A zsidó közösség létjogosultsága az, hogy Tórája van. Csakis vallása és a vele elválaszthatatlanul kapcsolatban levő etika által vált Izrael alkotó kulturnéppé és a nemzetek világitó szövetnekévé./1./

A zsidó nép megértette magasztos feladatát és a legősibb idő óta nagy gondot fordított arra, hogy minden tagja jól ismerje vallásának tanításait, eszményeit, követelményeit. Minden erejével arra törekedett, hogy megteremtse azt a légkört, melyben a zsidó ember a Sinai gondolatvilágának hordozójává nevelődik. Ezt a légkört a tanulás fontosságának szüntelen hangoztatásával és a tanítás folytonosságával meg is alkotta. Történelmi életünk legválságosabb időiben sem maradt abba a tanítás és tanulás, mindig és mindenütt fellelhető a szellemi tevékenységnek valamilyen formája.

Már Ábrahámnál /2./ látjuk a tanítás nyomait, de a Biblián végig újra és újra olvassuk a tanítás és tanulás parancsait. Nemcsak a felnőttekről történt ilyen irányú gondoskodás a kohániták és leviták által /3./, de a gyermekekről is /4./ Az apának kötelességévé teszi a Biblia, hogy gyermekét tanítsa /5./ és így az apának ismernie kellett az anyagot, melyet gyermeke szívébe akart vésni. De nemcsak az apát, az anyát is a gyermek természetes tanítójának és nevelőjének tekintették. /6./ A nevelésnek és tanításnak ezt a módját értékelték később is leginkább. R. Józsuá b. Lévi mondja: /7./ Aki gyermekét Tórára tanítja olyan, mintha a kinyilatkoztatásban vett volna részt.

Nem vitás, hogy a gyermek legjobb iskolája a helyesen megalapozott otthon volt és marad. Az otthon vallásos légköre, a jó példa, döntő hatással van a gyermek egész életére. Hogy a Biblia milyen nagy jelentőséget tulajdonít a családnak a

nevelés szolgálatában, jól megértjük V. Mózes 31. 12 verséből. "Gyűjtsd egybe a népet: férfiakat, nőket, gyermekeket, meg a jövevényedet, aki kapuidban van, hogy hallják és megtanulják és féljék az Örökkévalót és vigyázzanak megtenni e tannak mind az igéit. Gyermekeik is, kik nem tudják, hallják és tanulják meg, hogy féljék az Örökkévalót. A szövegben előfordult "táf" szó, a még alig tipegő, apró léptekkel haladó gyermeket jelenti /8./, tehát azt a gyermeket, amelyik értelmével még nem képes felfogni azt, ami körülötte történik. Őt is vigyék magukkal, részesítsék őt is a család vallásos élményeiben, már korán, az élet reggelén szokja meg, hogy hallgatni kell azokra, akik a Tóráról beszélnek és lássa a jó példát családi környezetében. Hagyományos értelemben a szülő akkor lesz valóban szülővé, ha a gyermek lelkét formálja. A legjobb iskola, a legkiválóbb tanítók sem pótolhatják a jó szülői befolyást. A szülőknél a gyermek tanítóit kell látni /9./ és a zsidó szülők így is tekintették magukat. A Biblia parancsa nem maradt elmélet. A zsidó szülők oly komolyan vették e parancsot, de a zsidó közszellem is annyira ezt a módját követelte a tanításnak, hogy csak későn, a talmud idején létesültek iskolák a zsenge koru gyermekek számára. Az iskolák létesítését több körülmény tette szükségessé. Az árva gyermekek tanítás nélkül maradtak, számos apa tanulatlan volt és nem is volt alkalmas a tanításra vagy helyzete vagy természete miatt. Simon b. Setach rendelte el, hogy a gyermekek iskolába járjanak, de iskolák ekkor még csak a kerületi székvárosokban voltak. /10./ Végül Jehosua b. Gamla /11./ -kiről a talmud a hála szavaival emlékezik meg- kevéssel a zsidó állam felbomlása előtt, gondoskodott arról, hogy minden kiskorú gyermek iskolába kerüljön. Az ő érdeme - állítja a Talmud -, hogy a Tórárt Izrael nem felejtette el. /12./

II.

Volt-e ezekben az iskolákban a tanításnak valamilyen módszere? Szentírásunkban, későbbi irodalmunkban számos pedagógiai utmutatást, megfi-

gyelést, gondolatot találunk - olyant, mely ma is megállja helyét -, de modern értelemben vett módszerről nincsen szó./13./

A módszer alapelveket állapít meg, melyek azonban a gyakorlat folyamán sohasem valósulnak meg teljesen. Oka ennek az egyének különbözőségében van. Sajátosságaik, érdeklődési körük, tehetségük, akarásuk nagyon is elüt egymástól. A módszertani alapelvek csak utmutatásul szolgálnak és az egyének különbözőségének nehézségét legyőzve ugyanazt a célt megvalósítani, a tanító súlyos feladata. Leginkább a vallás tanításánál ütközik a tanító e nehézségekbe. Nem elégedhet meg ugyanis a Biblia és a Hagyomány történeteinek, illetve törvényeinek egyszerű megtanulásával, ettől senki sem várhatja a vallási élet fejlődését.

Helyes érzéssel a tanító egyéniségét tekintették a tanítás és nevelés legfontosabb tényezőjének. A módszertani alapelvek, utmutatások mit sem jelentenek, ha a tanítvány nem érzi és látja a becsületos meggyőződést, a belső meghatottságot, a tanító hitének mélységeit. A latin "personare" szó fejezi ki legjobban, hogy mit vártak a tanítótól, zsidó egyéniségének "kicsendülését" "kihangzását" szavaiból, cselekvéseiből egyaránt. Csak ha a tanító maga is vallásos, akkor lesz a gyermekben vagy a hallgatóban a vallás életet irányító erővé. - Zsidóvá nevelni csak az képes, akiben zsidó lelkiesség van, ha a tanítvány látja, hogy tanítója nem csak beszél a zsidóságról, de maga is az. Csak ezzel a lelki közösséggel lehet tanítani, csak akkor lesz hatása. Ne feledjük, a vallás elsősorban érzelmi anyag, csak a szív nyelvének lehet eredménye. Senki úgy meg nem érzi, mint a gyermek, hogy mi van a tanító lelkében. A gyermek melegséget vár; ha a tanító közömbös, a gyermek is az lesz.

A Talmud mesterei igen sokra értéklik az ilyen tanítók hivatását, a legmagasabbnak, a legszentebbnek tekintették, olyan hivatásnak, melynek maga a teremtő is örömmel tesz eleget. "Mivel foglalkozik Isten a negyedik órában? A kicsiny gyermekeket tanítja. /14./ A tanító megbecsülése szüntelenül felhangzik a hagyományos irodalomban."

Ha kedves kertet látsz, a folyó mellett és az égen csillagokat, az igazi tanító képe van előtted, aki a gyöngye palántákat gondozza, őrzi és szelid fényt sugároz a felnövekvő ifjuság még sötét világába./15./ Körülvesznek téged előttem tanítóid a nagy gyülekezet férfiai, kik uralkodóvá tettek engem az exiliumban és iskolát alapítottak Tórára tanulására./16./ A tanítók és az iskolák a város védelmezői /17./ és valóban a zsidó iskolák szelleme tartotta meg a zsidóságot exiliumának fenyegetései között is. "Oh Uram, menedékünk voltál minden nemzedéken át a zsinagógákban és az iskolákban"./18./ A tanító egyenrangú a prófétával /19./, sőt jelentősebb nála./20./ A tanuló ember élete a legtartalmasabb, semmi sem olyan fontos mint az, hogy az ember szerezzon magának tanítót, akitől tanuljon és aki megóvja a tévedésektől.

Az a szellem, mellyel a Talmud mesterei a tanítást és tanulást értékelték, nem vesztette el erejét később sem. A családi nevelés jótékony hatása nem gyöngül; a milieu, melyben a gyermek él teljes összhangban van a tanításokkal, melyeket tanítójától hall. Az iskolában oktatást kap, az otthonban élményeket. Súlyt helyeztek arra, hogy a gyermek vallásos érzékét és érdeklődését már korán fölkeltsék. A gyermek vitte a szülők imakönyvét a templomba és a templomban külön padok voltak a kisgyermek számára. Pénteken este Mincha után az apa hazaküldte gyermekét, hogy figyelmeztesse az anyát arra, hogy a szombati Istentisztelet megkezdődik, gyertyát kell gyujtani.

Az első Peszach este a gyermekek egy serleg bort, diót és gesztenyét kaptak, hogy kíváncsiságukat fokozzák és a Má Nistánót kérdezzék. Hogy a gyermek érdeklődését a nyilvános Istentiszteleten ébren tartsák Purimkor, az Eszter-könyv olvasásakor egyes verseket a közönség kórusban mondta./22./

Minthogy a tanító a gyermek fontosabb részének, lelkének alakítója, az a tisztelet illeti meg, mint a szülőt. És ahogy a tanítvány mintegy atyjának tekinti tanítóját, a tanító édes gyermekének kell hogy tekintse tanítványát./23./ Nincs szebb és tartalmasabb kifejezése a tanító és tanítvány közötti viszonynak. A tanító ne legyen

közoktatási hivatalnok, érezze ugyanazt a felelős-
séget és szeretetet tanítványa iránt, mint az apa.
Ahogy az apa ügyel gyermeke megbecsülésére, a ta-
nítvány megbecsülése olyan drága legyen a tanító
szemében, akárcsak a magáé. ▲ haragos természetű
ember nem lehet tanító, /24./ derüs arccal kell a
tanítványhoz közeledni. /25./

▲ tanító és tanítvány közötti viszonyt a
későbbi irodalom pontosabban és részletesebben
szabályozza. ▲ regensburgi R. Jehuda b. Sámuel /26./
könyvében, mely a "Jámborok könyve" címet viseli,
a következő szabályokat olvassuk:

▲ tanító ne tőrjön árulkodót tanítványai
között. Hivatkozzék saját és tanítói cselekedetei-
re, hogy példát vegyenek róla. Törődjön kollégájá-
nak tanítványaival úgy, mint a sajátjával. Amit
az egyik tanító megengedett a tanítványnak, a má-
sik ne tiltsa meg. Ügyeljen arra, hogy tanítványa
mindazt amit tanul, meg is értse. ▲ tanító ne üs-
se a gyermeket a könyvvel, de még a könyvre se üs-
sön rá. Ne engedje, hogy tanítványa guny tárgya le-
gyen.

▲ tanítvány figyeljen a tanító szavára,
megjegyzéseire, szeresse tanítóját - mondja R. Eli-
ezer b. Izsák. /27./

▲ középkori zsidóság legjelentősebb peda-
gógiai dokumentuma a "Chuké Hatorah" /13 szzd./
részletes utasítást ad a tanítás anyagáról, tanít-
ványok létszámáról, a tanítás mikéntjéről és ide-
jéről, feladatokról, kihallgatásról, ismétlésről.
/28./ Figyelték a gyermek tehetségi fokát, jelle-
mét, egyéni hajlamait. Gondosan ügyeltek a tanítás
zavartalanságára. ▲ tanító ne böjtöljön, /29./ ne
keljen föl korán még tanulni sem, mert mindez ká-
rosan befolyásolja a tanítás eredményességét, ne
tartsák föl az utcán mikor munkájához igyekeznek.
Hiszen a tanítást még a Szentély felépítése miatt
sem szabad megszakítani. /30./

Amint az én drága tanítómesterem dr. Richt-
mann Mózes sem szakította meg a tanítást, melynek
boldog részese lehettem ifjúkorom óta mindmáig. ▲
zsidó tanítók tanítójáról elmondhatom a szentirási
szavakat: Az igazság tanítása volt ajkain, egyenes-
séggel és békében járt velem és számosakat tartott

vissza a büntől, tudásával melynek számosak gyökerei és dus a lombozata, szívével melyben Isten lakik, mélységes hitével, mellyel megmutatta, hogy boldog az az ember, aki Istenben bizakodik.

Isten ígéje nem távozott ajkáról sohasem, adja a Mindenható, hogy még sokáig tanithasson Izrael üdvére.

Dr. Schwarcz Mór.

JEGYZETEK: 1. Bacher Az ózsidó iskola Imit 1903. --- 2. Gen. 18, 19. --- 3. Deut. 31. 9-11, 33. 10, Mal 2. 6 II. Krón. 17. 7 stb. --- 4. Deut. 31. 12-13. --- 5. Deut. 6. 7. --- 6. Pr. 6. 20; --- 7. Kidd. 30a --- 8. Lów E.: Die Lebensalter 119. --- 9. Philo: De spec. leg. --- 10. Grätz III. 139 és a 14 jegyzet. --- 11. Bacher szerint Jehosua b. Perachjáról van szó. --- 12. B. Bath. 21a. --- 13. Marcus: die Bibel ein Buch der Erziehung 51. --- 14. Ab. S. 3b. --- 15. Taanith 24a. --- 16. Sir. H. Targ. VI 5. --- 17. Saab. 119b. --- 18. Ps 90. 1-hez Rába Megilla 29a. --- 19. Sabb. 119a. --- 20. B. Bath. 12a. --- 21. Abot 1. 16 --- 22. Gúdemann I. 116 --- 23. Sifré Num. 34. --- 24. Abot II. 7. --- 25. Pesz. 117a. --- 26. XIII. szzd. --- 27. Gúdemann I. 123. --- 28. U. o. 93. --- 29. Jer. Demáj 26b. --- 30. Sabb. 119b.

-o-o-o-

=====

A PÉCSI CHEVRA KÖNYV

=====

A Pécsi Izraelita Hitközség Monográfiája c. munkában /1./ olvashatunk a chevra 1840-ben szerkesztett 18 pontból álló héber-nyelvű szabályzatáról, de bővebbet nem tudunk meg róla.

Egy láda mélyén a hitközség egyik pincéjében bukkantam a fólió alakú bőrbe kötött CHEVRE KADISCHE BUCH feliratu héber-nyelvű kézírásos quadrát betűkkel írott könyvre - nyilván 1944-ben került oda - amely az említett cháj tákónauszt tartalmazza.

Az első lapon rövid muzif stílusban írt

bevezető a pécsi és környékbeli alapítók buzgóságát dicséri. Üresen hagyott lap után következik az említett szabályzat, amelyet rövid nyilatkozat előz meg. Ebben az alapítók a szabályzatot maguk s utódaikra nézve kötelezőnek ismerik el. A tákónók után a 36 alapító tag neve, majd a temető építésére elsőként adományozók és adományaik felsorolása következik. Utána a nőérim hámosámsim böchevró kádísó, tehát a tagifjak névsora áll 1854-1881-ig. Minden tag külön lapot kapott, oda került halálozási dátuma és a feljegyzés arról, hogy fia melátseként/2./ mikor vétetett fel a chevrába.

A 18 szabály rövid tartalma:

1. A tagok minden évben Hausánó Rábbókor tartanak gyűlést. Három, sorsolás útján kijelölt tag választja az új gábbóimot, a mindenkori rabbi közreműködésével.

2. Minden intézkedési jog a gábbóimot illeti.

3. A gyűlésről indokolatlanul távolmaradó 18 ezüstgaras büntetéspénzt fizet a ch. pénztárába.

4. Az egyik gabbaj mindég pécsi lakós legyen.

5. Legalább két gabbaj választandó. A g. risaun intézi a pénzügyeket.

6. A ch.-nak mindenki tagja lehet - kóá - chád méánsé háchevró au lihjausz sámos hánikró melátse -.

7. Akik 1840-ig nem töltötték be 13. évüket, apjuk után birnak a cheszkász háásmsusz-szal, 12 osztrák értékű garas befizetése mellett egész házasságukig. Utána új felvételi díjat fizetnek. A 13 évnél idősebbek egy arany ellenében működhetnek mint sámos méánsé háchevró, házasságukig.

8. Teljes jogu tagok /ánsé háchevró/ évi két arany tagdíjat fizetnek. A behajtás joga és kötelessége a gábbóimé. A szabályzat keltét követő egy év után nyilatkoznak a tagok, hogy továbbra is magukra vállalják-e e kötelezettséget. A tagifjak évi egy aranyat fizetnek. E rendelkezésnek jövőbeni érvénye felől a tagok határoznak.

9. A g. risaun évente egyszer bemutatja a számadásokat a g. séninek. Ők ketten a tagoknak.

10. Tíz osztrák értékű aranyig a tagság megkérdezése nélkül eszközölhetnek kiadásokat a gábbóim.

11. A számmósim tisztelettel tartoznak az ánsé háchevrónak és a gábbóimnak, akiknek ez megjár az ánsé háchevró részéről is. Sértegetés, gúnyolódás, vagy e szabályok megsértése büntetést von maga után, de ehhez a tagok szavazata kell. A büntetésnek körültkéntéssel kell történnie.

12. A tag vagy családtagja betegsége esetén ha szükség kívánja, sorsolás útján rendelnek őrizőt a beteg mellé a tagok közül. A g. séni kötelessége a beteg látogatása. A beteg érdekében történő kiadásokat a chevra viseli.

13. Ha a kisorsolt személy akadályozva van megjelenésében, jelenteni kell. Indokolatlan elmaradás 36 ezüstgarassal büntetendő.

14. Indokolt elmaradás esetén mást kell kijelölni, akinek a távolmaradó 24 órai helyettesítésért egy aranyat fizet osztrák értékben. Ha ennél magasabb összeg válik szükségessé, azt a chevra fizeti. Ha önkéntes helyettes nincs, úgy sorsolni kell.

15. A tag vagy családtagja elhalálozása esetén a sírhely árak az alábbiak: 13 éven aluli fiu vagy leány után 30 krajcár. Ennél idősebb után 1 arany. Nem tag esetében a gábbóim és a tagok belátás szerint döntenek.

16. A temetés előtt zálog adandó a kiadásokra, amely a sólausim után váltandó ki.

17. Aki a Hausánó Rábbó-i gyűlésről háromszor indokolatlanul elmarad, kilépettnek tekintendő és semmiféle igénye sem lehet a ch.-val szemben.

18. Aki a gyűlésben elhangzott hivatali titkot bizonyíthatóan nem őrizte meg, egy arany büntetést fizet.

A szabályzatból az tűnik ki, hogy teljes jogú chevra tag csak nős ember lehetett. Hasonló látunk a szegedi chevra első alapszabályában

is./3./A szabályzatban több alkalommal szerepel az "osztrák értékben" kifejezés. Ennek oka az, hogy a napoleoni háború 1812 /után infláció keletkezett ezért használták a stabil bécsi valutát/4./Egyébként a szabályzat keletkezése idejében annyi-féle pénz volt Pécsen forgalomban, sőt ezeket különböző értékben is lehetett számolni /devalvált érték, osztrák érték stb./, hogy pontosan alig lehetne megállapítani vajjon melyik héber kifejezés melyik akkor használatos pénzre vonatkozott. /5./Kivételül csak az "osztrák érték" megjelölés szolgál. Így lényegében nyitva marad az a kérdés, hogy a megállapított fizetési feltételek milyen fokú áldozatkészséget követeltek.

Maga a szöveg szépérzéssel és gondal iródott, de sajnos nem ortográfia sem stílus tekintetében nem mondható kifogástalannak.

A szerzőt nem nevezi meg. Weisz Gábor szerint /6./ a kezdeti időkben a chevra titkára Lóv Izráél volt. Lóv előbb a baranya-megyei Dárdán, 1842 óta Pécsen működött mint megyei főrabbi. A szöveg említett hiányosságai szerzősége ellen szólnak, de mellette talán az, hogy a választásoknál a mindenkori rabbinak szerepet biztosít.

Noha a pécsi chevra könyv külső kiállításában nem vetekszik a kanizsaival és tartalma sem út el lényegében a szokványos chevra tákónóktól, mégis becses adalék, különösen relikviánk pusztulása után a 19. századi hitközségtörténethez.

A század zsidósága fejlődésének érdekes dokumentuma, hogy míg 1827 előtt temetőjük sem lehetett a zsidóknak Pécsen, egy bár-micvónyi idő múlva már elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy chevrat alapítsanak, s működését szabályozzák.

Dr. Schweitzer József.

JEGYZÉK: 1. Szerk: Weisz Gábor főtítká. Pécs. 1929. --- 2. melátse, cseh szó. mladsy a.m. ujonnan felvett. 1. MGWJ. 34 évf. 1927. 173. --- 3. Lóv-Kulinyi: A Szegei Zsidók stb. 279. v. --- 4. Dr. Ruzsár Lajos, a Dunántúli Tudományos Intézet munkatársának szives közlése. --- 5. Az akkori pénzügyi helyzetre 1.: Dr. Jellachich Károly cikkét a Pécs Baranya-megyei Múzeum Egyesület Értesítőjében V. évf. 1912. --- 6. A. P. I. H. Monográfiájában.

=====

DAURAUSZ HÓ ÁCH ÁRAUNIM

A VIDÉKI ZSIDÓSÁG KORMEGOSZLÁSA

=====

A KÖRLEVÉL utolsó számaiban részletesen foglalkoztam a vidéki zsidó népesség számával. E vizsgálatokat és a belőlük levonható következtetéseket korántsem merítettem ki. Igen sok adat van még birtokomban és még több adat megszerzése volna ajánlatos.

A következő sorokban egy speciális, de döntő jelenséget ragadok ki: a kor szerinti megoszlás állapotát. Az adatok megszerzésének nagy nehézségei nem engedik meg a mindenoldalu következtetéseket. A megvizsgált hitközségek kiválasztását az a gyakorlati szempont döntötte el, hogy ezek pontos adatait sikerült megszerezni. Az így nyert adatokat azonban igyekeztem úgy csoportosítani, hogy a különböző jellegű települések viszonyai kidomborodjanak és így az ország más vidékeiben lévő kormegoszlásra is következtetni lehessen. Ezt a szempontot döntő fontosságúnak tartom, mert a zsidó jövődjének felmérésére vonatkozólag figyelmeztető gondolatokat ébreszt.

A megvizsgált zsidó települések a következők: 1. Baja, 2. Baja szórvány /Bácsalmás, Bácsbokod, Batmonostor, Csátalja, Gara, Hercegszántó, Katymar, Nagybaracska, Sükösd, Vaskut/, 3. Hódmezővásárhely, 4. Kalocsa /incl. Dunapataj, Géderlak /, 5. Kiskunfélegyháza, 6. Kiskunhalas, 7. Kistelek, 8. Orosháza, 9. Szentes, 10. Tiszántulközépszórvány /Okány, Sarkad, Szeghalom, Vésztó/. 11. Tótkomlós.

A fenti települések lakói közül Ausztriából tért vissza nagyobb részben: 3.4.6.7.8.9.10. 11. jelöltük I. jellel; Auschwitzból nagyobb részben: 1.2.5. jelöltük II. jellel.

Általában 5 korosztályt kapcsolnak egybe, míg a további felosztás a munkához való viszonyból adódik. Ezt a módszert követik már hosszú ideje.

Ezek alapján a következő további kapcsolatok alakulnak: 1. 0 - 14 év, 2. 15 - 29 év, 3. 30 - 44 év, 4. 45 - 64 év, 5. 65 évtől - .

Sajátos viszonyaink figyelembevételével és a helyes értékelés végett a későbbi adatközlésekben tovább kell részletezni az adatokat különösen a 4. korcsoportban, és ezen belül az egyes évtizedök arányait figyelemmel kell kísérni.

A települések kormegoszlása abszolút számokban:

I. Hmező	Ka	Kk,	Kis	Oros
vásárh.	locsa	halas	telek	háza
0- 4	—	2	—	2
5- 9	11	2	11	10
10-14	15	2	4	2
15-19	21	2	5	8
20-24	9	—	5	4
25-29	1	1	2	9
30-34	13	2	10	9
35-39	3	1	5	5
40-44	23	4	15	8
45-49	25	4	14	11
50-54	29	5	12	14
55-59	22	6	16	26
60-64	22	2	20	13
65-69	33	4	15	25
70-74	25	3	16	20
75-79	7	5	6	8
80-89	3	1	6	7
90-	—	—	—	1

Összes: 262 46 168 65 182

/ a táblázat folytatása a következő oldalon:

A tuloldalon lévő százalékarányokat a két csoportban összesítve a középarányosok:

Ausztriából Auschwitzból
visszatértek:

0 - 14	11.23 %	17.91 %
15 - 29	9.20	4.11
30 - 44	14.01	27.24
45 - 64	38.82	42.16
65 -	26.74	8.58
	<u>100. %</u>	<u>100. %</u>

a/ folytatás

	Szen- tes	Ttul szorv	Tót- kmlós	II.Baja	Baja szorv.	Kkun- félegy.
0 - 4	1	-	3	13	1	3
5 - 9	8	7	3	14	2	13
10 -14	2	1	-	2	-	-
15 -19	-	2	1	5	-	-
20 -24	-	1	1	3	1	-
25 -29	-	3	-	2	-	-
30 -34	7	-	7	19	3	1
35 -39	1	-	1	11	3	8
40 -44	2	8	4	16	2	10
45 -49	14	12	7	25	3	7
50 -54	9	10	2	15	2	9
55 -59	15	11	4	14	9	6
60 -64	10	3	2	17	4	2
65 -69	13	4	4	5	-	-
70 -74	10	2	2	7	-	-
75 -79	6	3	2	6	2	-
80 -89	5	4	2	3	-	-
90 -	-	-	-	-	-	-

Össz: 103 71 38 177 32 59

Az évtödönkénti százalékmegoszlást mel-
lőzzük egyenlőre és a második szempont szerint
közöljük a százalékarányt.

	0-14	15 -29	30- 44	45-64	65-
I.					
Hm.Vásárhely	9.91%	11.82%	14.87%	37.39%	25.94%
Kalocsa	13.02	6.52	15.21	36.83	28.19
Kkunhalas	11.3	8.32	17.84	36.89	25.58
Kistelek	23.1	13.9	15.4	35.5	12.2
Orosháza	7.7	15.5	11.9	35.2	33.6
Szentes	10.7	---	9.8	36.6	33.-
Ttul szorv.	11.95	8.43	11.26	50.69	18.27
Tótkomlós	15.9	5.3	13.2	39.4	26.2
II.					
Baja	16.4	5.7	26.-	40.2	11.7
Baja sz.	9.37	3.12	24.99	56.24	6.25
Kkunfélegyh.	28.-	---	32.-	40.-	---

Természetesen e százalékszámok ismerete is
csak akkor értékes, ha összevetjük a többi népes-
ség arányszámaival, vagyis, ha a normális kormeg-
oszlást vesszük figyelembe.

E célból összevetjük a fenti százalékará - nyokat Burma, Dánia, Norvégia és Izrael megfelelő számaival, továbbá Pesten 1869-ben élő zsidó lakosság megfelelő számaival.

	Burma	Dánia	Norvégia	Izrael	Pest! 1869!
0 - 14	37.4	26.5	24.9	32.9	33.07
15 - 29	28.2	20.4	20.2	23.3	33.27
30 - 44	19.1	21.4	22.8	21.5	18.56
45 - 64	12.5	22.2	22.3	17.9	12.43
65 -	2.8	9.5	9.8	4.4	2.65

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti adatokból?

1. 10 évvel a deportálás után a maradék zsidóság kormegoszlása teljesen egészségtelenné vált.

2. Amíg a normális kormegoszlás szerint a lakosságnak csupán 15-32%-a tartozik a 45 éven felüliek sorába, addig a magyar zsidóság 40-65 %-a.

3. Miután a kormegoszlást gazdasági, kulturális és egészségügyi tényezők befolyásolják, a felsorolt tényezők javulásával az egyes csoportok 0 - 64 év között a kiegyenlítődés felé haladnak. A zsidóság kormegoszlásában fenti tényezők alárendelt szerepet játszanak és azt az 1944-es tragédia és az abból fakadó tényezők határozzák meg döntő módon.

Melyek ezek a tényezők ?

1. A 10-34 év közöttiek óriási hiánya. Kis-kunfélegyházán 10-29 év között, Szentesen 15-29 év között, egyes szórványokon 35 év alatt /Mind - szent, Okány stb./ lévő korosztály teljesen hiányzik.

2. Az elmúlt 10 évben történt elvándorlások, melyek elsősorban a fiatalabb évjáratokat és azok gyermekeit érintette.

3. A még nem eléggé kutatott tényező a szaporodás visszaesése az 1910, de különösen az 1930 utáni években. Vagyis a normális megoszlást kialakító egyedek nagyobb része meg sem született.

E néhány adat közlése természetesen csak tájékoztató jellegű. Végleges eredményeket csak akkor közölhetnénk, ha néhány nagyváros, Debrecen, Szeged, Miskolc, Győr, Kaposvár, Pécs adatait feldolgozhatnánk.

A következő lépés lenne a budapesti zsidóság kormegoszlásának felbecsülése. Részletes adatok híján is vannak olyan segédtevényezők, melyek segítségével ez a becslés megközelítő lenne. E kérdéssel egy következő cikkben szeretnék foglalkozni.

-o-o-o-

A statisztikai feldolgozások a multban nagyobbrészt antiszemita és apologétikai célokat szolgáltak. A belső változások regisztrálása a belső élet kialakítása céljából hiányzott. A Haladó zsidó tudomány azonban már indulásakor élt ezzel a módszerrel. Chorin Áron volt az első, aki a zsidó iparosok számáról és viszonyairól közöl igen fontos adatokat. Löw Lipót lapjának majd mindegyik száma figyelmeztet erre a szempontra és felhívásokat közöl adatok gyűjtésére. Reich Ignác a Béth Lechem két kötetében igyekszik Löw felhívásait megvalósítani.

Ünnepeltünk - Dr. Richtmann Mózes professzor - e haladó zsidó tudományos látás követője. Alig van Magyarországon valaki, aki az említettek munkáit Nála jobban ismerné. S ez nem véletlen! Egész munkássága - tudományos, tanító és publicisztikai tevékenysége egyaránt - a belső célok meglátásáért és megláttatásáért folyt.

Az emlékfüzet egyik nagyrebecsült munkatársa, cikkének tárgyából merítve a gondolatot, az ismerős zsoltárverssel fejezte be cikkét: "Al táslichénu löész ziknó."

E cikk tanulságai a magyar zsidóságra vonatkoztatva nagyon is indokolnák a zsoltárvers újra-idézését. De talán lezárhatjuk azzal a megnyugtató megállapítással, hogy amilyen bizonyosak vagyunk a 75 éves Richtmann Mózes szellemi fiatalágában, úgy szeretnők remélni az elöregedett daurausz hoácháraunim szellemi fiatalágát. S bizonyosságunk erre: Vöád ziknó ANI hu, vöád szévó ANI eszbaul!

Dr. Schindler József.

-o-o-o-o-

=====

BACHER VILMOS BESZÉDE

AZ 1907/8 TANÉV MEGNYITÁSÁKOR

=====

Harminc évvel ezelőtt álltam e helyen, hogy az Országos Rabbiképző Intézet fölavatása napján szót emeljek és az intézet első tanári karának nevében üdvözöljem az ünnepélyre megjelent fényes gyülekezetet, melyhez fogható sem azelőtt, sem azóta nemtalálkozott a zsidóság tudományának szánt egy intézet falai között.

Most pedig, harminc év lefolyása után őszült fejjel állok itt, hogy szót emeljek a tanári kar nevében és mint annak elnöke megnyissam az új iskola évet.

A lefolyt hosszú időszakra visszatekintvén elsősorban arra gondolok, hogy eddig minden beköszöntő új tanév kezdetén e helyen azon férfinak bölcs és jóságos szava hallatszott, ki a múlt tanév végével megvált hivatalától és kinek közreműködése nélkül kés zülünk most folytatni ez évben tevékenységünket. Neki a talmudi tudomány nagy mesterének rójjuk le mindenek előtt a megnyitás ez ünnepi órájában hálás hódolatunknak és tisztele - tünknek adóját.

E teremben, melyben odaadó buzgalommal tanított, tanítványai előtt, kiket oktatott és vezetett, magasztaljuk az isteni gondviselést azon kegyelemért, hogy megengedte, hogy a rendes emberi mértéket messze túlhaladó időn át fejthette ki közünk működését és szívünk mélyéből kívánjuk, hogy most, midőn az évek terhe arra bírta őt, hogy visszavonuljon, teljes szellemi erővel és üdeséggel még számos boldog esztendőn át maradhasson jóakaró tanuja azon intézet virulásának, melynek első három évtizedéhez mindenkoron hozzá lesz kapcsolva nevének fénye, érdemeinek emléke! Szívünk mélyéből kívánjuk, hogy Bloch Mózes sokáig éljen - "Böszérvő tauvó"- boldog aggkorban, mint mindnyájunk tiszteletének tárgya.

Igy teljesítvén az iskola évnek első kötelességét, most Önökhöz fordulok, kedves fiatal barátaim, hogy emlékeztessen azon kötelességekre, melyeket elvállaltak azzal, hogy intézetünk tanulóivá lettek. E célból egy rövidke kis mondatot veszek heti szakaszunk tartalmából, melyet szem-meltartva, leghivebben és leghelyesebben tehetnek majd eleget kötelességeiknek. Így szól e vezérmondat: "-Uvochártó bachájjim"- "Válaszd az életet!" Az életnek pedig, mely e házban Önöket befogadja körébe és melynek itt valamennyien részesei lesznek, legfőbb, mondhatni egyedüli törvényeit az Írás szavaival így lehet kifejezni: "Aurách chájjim lómááló lómászkil". "Az élet pályája fölfelé megy az eszes számára". A fölfelé menés, a folytonos haladás, mint minden a szellemi kiképzést célzó intézetnek, a mi iskolánknak is igazi feladata: haladás a tudásban, az erkölcsi nemesedésben, a szellemi erők tökéletesedésében, a képességek gyakorlásában, fejlesztésében.

Ezt az életet válaszd, így szól mindegyikükhöz a megnyitás e napján szentírásunk igéje, készséggel és örömmel válaszd; akkor boldognak fogod magadat érezni, bármi kedvezőtlenek is életed külső körülményei, akkor a reád váró munkát nem tehernek, nem nyűgnek fogod tekinteni, hanem boldogsággal tölt el annak a tudata, hogy napról-napra tovább haladsz a szellemi és erkölcsi művelődés ösvényén. De e tudat mellett Önöket kedves fiatal barátaim, annak a tudata is hassa át, hogy az Országos Rabbiképző Intézet az, melyben a szellemi haladás ösvényét keresik. Az élet, melyet azon ifju választ, kit intézetünk növendékei közé befogad, már eleve határozott célt, magas feladatot tűz ki magának. Mindegyiküknek, az egyéni művelődés mellett azt kell szemmel tartania, hogy valamikor a vallásos közösségnek, melynek tagja, hogy a zsidóságnak fenntartására, tanainak ismertetésére és védelmére, hiveinek bátorítására és lelkesítésére lesz hivatva közreműködni. Erre a magasztos hivatásra már a tanulás és készülés éveiben gondolnia kell mindegyiküknek, a fiatal kezdőnek épügy, mint az érett koru hallgatónak, ki tanuló éveinek végéhez közeledik.

Uvochart- báchájjim.. Válaszd az életet!
Igy szól mindegyikükhöz az Ige, azt az életet,
melyről egy régi hagyományos imánk vallja: "Chájjé
aulom nótá böszauchénu" "az örök életet ültette
Isten közepünkbe". Az örök élet ültetvényeit, me-
lyeket szentírásában, hagyományaiban, tanaiban és
erkölcsiben évezredek óta őriz Izrael, az örök é-
let ez ültetvényeit intézetünk növendékei lesznek
majdan hivatva ápolni, fonnyadástól megóvni, vi-
rágzásukat előmozdítani, gyümölcseit biztosítani.
És hogy erre alkalmasakká és méltókká váljanak,
intézetünk növendékeire azon külön kötelesség há-
rul, hogy már a tanulás és készülés éveiben leen-
dő hivatásukra gondoljanak és hogy e gondolat
szent buzgalommal és komoly eltökéltséggel töltse
el lelküket. Mindenki, aki intézetünknek tanulója,
büszkeséggel érezze, hogy szellemi haladásával, er-
kölcös és vallásos magaviseletével kötelességet
teljesít, nemcsak önmaga, hanem egész Izrael iránt.
És midőn szívéhez szól ez ige: "Válaszd az életet"
büszke reménnyel gondoljon arra, hogy majdan ő ál-
tala is virulásnak indulnak az Isten által nekünk
adományozott örök élet ültetvényei.

Ha ily értelemben megszívlelik és megvaló-
sítják Irásunk igéjét és méltókká iparkodnak vál-
ni leendő szent hivatásukra, akkor a most kezdett
iskola év alatt teljes mértékben fogják végezhetni
feladataikat, a magyar zsidóság szolgálatában, sze-
retett hazánk dicsőségére. Erre adja a Mindenható
segítségét és áldását.

====
o====o

A Mester szavait már a végzett növendékek
között hallgathatta, ha jelen volt annakidején
Dr. Richtmann Mózes, a méltó tanítvány, az igaz
tanító. Hadd álljak most tisztelői között nemcsak
a magam szerény köszöntőjével, hanem annak szavá-
val, akinek emlékére ő, az ünnepezt is büszke meg-
hatottsággal tekint fel. "Aurách chájjim lömááló
lömászkil"- A Bacher- idézte igével kívánom: "Az é-
let pályája fölfelé menjen az eszes számára"- erő-
ben, egészségben, boldog eredményben!

Dr. Teichman Jakab.

=====

A DEBRECENI DEÁKFERENC-UTCAI
NAGYTEMPLOM TÖRTÉNETE

=====

A debreceni zsidóság létszáma a kilencvenes években egyre jobban emelkedett, úgyhogy a Szentanna-utcai zsinagóga szűknek bizonyult. Mindössze 200 férfi és még ennél is jóval kevesebb női ülőhely volt benne. A zsinagóga térviszonyai, az ülések elégtelen volta, a női karzat meg nem felelő elhelyezkedési módja, valamint a fürdőből átalakított bántó formája és az egész épület rozoga állapota, kényszerítővé tették a hitközség mértékéhez és értékéhez méltó díszes templom építését.

I. Az építkezés előkészületei.

Az első komoly megmozdulást 1892-ben a Szentanna-utcai templom imaszék tulajdonosok indították el és a december 7-én tartott gyűlésen határozottan követelték az új templom építését. 1893 február 13-án Reichmann Ármint választják meg elnöknek, aki a templom építését tűzte ki programjául és ki is tartott mellette mindvégig lankadhatatlan buzgalommal./1./

A templomépítés előkészítésére bizottságot alakítottak. Elnöke Drucker Mór lett, míg a tagjai a következők: Biedermann Eisig, Baum Miksa, Fleischmann Mór, Hartstein Péter, Hidvégi Mihály, Katz Jakab, Kohn Adolf, Lichtschein Sámuel, Reichmann Ármint, Schwartz Bernát, Steiberger Gyula, Schirt Jakab, Weisz Léwy és Weisz Sándor./2./

A legnagyobb gondot nem is annyira az anyagiak előteremtése, mint a templom építésére alkalmas helynek a megválasztása okozta. Négyféle elgondolás alakult ki a hitközségen belül. Az első elgondolás a Szentanna-utcai imaház falait akarta volna kibővíteni és a falak fölemelése által tervezte a templom építését megoldani. A második elgondolás a Nagyvárad-utcán, a "Molnár" féle telket szemelte ki erre a célra, amely széles és mélyen benyúló volt és a templom fölépítése mellett iskolát, rabbilakást és gyűléstermet is építeni akart.

A harmadik elgondolás nagyon drágának tartotta ezt a telket és távolesőnek a legtöbb hitközségi tag lakásától s ezért a Szentanna-utcai imaház jobb és baloldalán levő "Miskolcy" féle telkek megvásárlása mellett kardoskodott és ott akarták az új monumentális templomot fölépíteni. A negyedik elgondolás meg egyenesen a város nyugati negyedében, a Kisuj-utcai imaház telkén akart építeni, ahol a hitközségnek amugy is volt telke és ezen a környéken lakott a legtöbb zsidó./3./

Eleinte az utóbbi elgondolás mellett foglalt állást a legtöbb hitközségi tag, de keresztülvitélet a város és sajtó városrendészeti szempontokból erősen elleneztek. Debrecen városa nem nézhette közömbösen, hogy egy ilyen díszes középület egy félreeső utcában legyen elhelyezve. Nem szólva azután, hogy közforgalmi akadályokat is idézhetett volna elő. Nem volt megengedhető, hogy pl. népesebb esküvők alkalmával a szűk utcában 20-30 fogat sorakozzon föl, vagy esetleg a gyalog közlekedésben támadjanak akadályok./4./

Végül is hosszas tárgyalások után a közgyűlés elvetette a Kisuj-utcában való építkezést s úgy döntött, hogy a Szentanna-utcai imaház és a hozzávásárolt "Miskolcy" féle telkeken fogják az új zsinagógát fölépíteni, 70.000 forint költséggel és így pályázatot tűztek ki a tervek elkészítésére./5./ Az építkezésekhez szükséges tekintélyes összeget az imaszékek bérbeadásából vételezték be./6./ Az áldozatkészség és hitbuzgóság meglepő sikeres eredményeket mutatott föl. Az első fölhívásokra 100.000 forint futott be pusztán az imaszékek eladásából. Ezenkívül igen sokan nagyobb összegeket adományoztak. Sokan a hetvenezer forint erejéig kibocsájtott "részvénykötvények" vételével tüntették ki magukat. A siker így a "második elgondolás" hívei felé vitte a hitközség többségét, hogy az új templomot mégse a Szentanna-utcán, hanem a város központjához közelebb fekvő, élénkebb forgalmu utcáján építsék föl. Ez az elgondolás ezekután annál is inkább általános lett, mert igen sokan voltak, akik nem tudtak belenyugodni a Szentanna-utcai építkezésbe, mert az nem keletre nézett./7./ Segítségükre jött még Dr. Wolofka Sándor plébános,

cimzetes püspök törekvése is, aki a római katólikus egyház épületeivel szembenfekvő zsidó templomot és a körülötte levő telkeket zárda céljaira szeretne volna megvásárolni. A hitközség már ezen idő előtt is foglalkozott a püspök eme elgondolásaival, de akkor a hitközség egy része, élükön Dr. Balkányi Sámuellel azt kérdezték: "Vajjon a kálvinisták hasonló esetben átengednék-e templomuk helyét a katólikusoknak?" /8./ Hallani sem akartak tehát akkor a zsidó templom katólikus célokra való eladásáról. /9./ Végül mégis eladták a katólikus egyháznak és a Nagyvárad-utcán /jelenleg Deák Ferenc utca/ a "Molnár" féle telket vásárolták meg az új templom céljaira. /10./

A fordulat szükségszerűen a már előzőleg elfogadott - Gärtner Jakab bécsi műépítész által elkészített - templomtervet is megbolygatta, amelyet az új telekhelyzetnek megfelelően kellett átalakítani. Maga után vont a belső beosztás megváltoztatását is, mert a közszükséglet kívánságára egy második emeleti női karzatot is kellett létesíteni. A tervek ilyen irányú át dolgoztatása végett a hitközség Burger József jegyzőt Bécsbe küldötte, hogy az ott élő pályadíjnyertes Gärtner műépítésszel átbeszélje a változtatásokat és hogy a templom nyugati homlokzatát - amelynek most már az utcára kellett néznie - diszebben dolgozza ki, míg a déli homlokzatát egyszerűsítse. /11./ Gärtner Jakab az új helyzetnek megfelelően alakította át tervezetét. Sőt annak monumentális jellegét a telek szerencsés diszpozíciójának művészi kidolgozásával még sokkal szebben, sokkal impozánsabban domborította ki.

Az építések vezetésével és a munkák feletti ellenőrzéssel Schneider István helybeli építésmester lett megbízva, míg a szobormunkálatok elvégzésével Toth András /12./ debreceni szobrász. /13./

II. Alapkövetétele.

Az első alapításokat 1895. június 18-án Reichmann Armin elnök, Drucker Mór alelnök, Katz Jakab és Burger D. József jegyző végezték. Juli-

us 24-én az előljáróság, a képviselőtestület és a hívek tömege jelenlétében tartatott meg az alapkövetétel ünnepe. Krausz Vilmos főrabbi vallásos és hazafias beszéde után héber nyelven olvasta föl az alapkövet elhelyezendő okmány szövegét, míg Burger József jegyző magyar nyelven. Az Oraun Hákaudes fundamentumán helyezték el az alapkövet. Annak üregébe erős horgony-szelencét raktak és a következő emlékiratokat helyezték bele: 1. a templom történetét tartalmazó okiratot, a hitközségi előljáróság és építőbizottság aláírásaival; 2. a képviselőtestület névjegyzékét; 3. az iskolaszék névjegyzékét; 4. a hitközségi tisztviselők névsorát; 5. a tantestület névjegyzékét; 6. egy hitközségi alapszabályzatot; 7. az 1894. évről szóló évi jelentést./14./

III. A templom stílusa és méretei./15./

A templom architektúrája hatalmas arányu és grandiózus volt. Rézlapokkal fedett óriási kupolájával már kilométerekről lebilincselte a néző figyelmét./16./ Debrecen Városa középületeinek egyik legszebbike volt. Az Ország leghíresebb zsinagógáival is felvehetette a versenyt. Hossza 40 m., szélessége 24 m. Ugyanilyen átmérője volt a magasan kiemelkedő kupolájának. Vasszerkezeteken állva 45 méternyire tört az ég felé s karcsu oszlopokon pihenő, zsidó papi süvegekhez hasonló, hagymaalaku, ragyogó aranyozott sisakokban végződött. Külső falai vörös és sárga téglából vannak kirakva, amelyeket keleti stílus díszítőelemei tarkítanak. A belső díszítések és berendezések még fényesebbek voltak, mint a külsők. A világos színben festett falak gazdagon, keleti motívumokkal rendelkező díszítőelemekkel volt behintve. A templom hajójának oldalán végigfutó oszlopsor ugyanilyen stílusú főben végződött. Az izléeses falfestményben jelentkező motívumok megismétlődtek a templom aranyozott karzatra - csopátában. Falait fehéren érezett vörös márvány borította, míg az ablakok párkányait fehér márvány. Aranytól és márványtól csillogott az oltár rész. A ballusztrádja, az esketési hely kerítése, a szószék, - mind tiszta karrarai márványból készültek. Az alme-

mort, a frigyláda ajtaját és a padsorok homlokzatát bizánci-mór stílusnak megfelelő faragványok ékesítették. A gázlámpák - később természetesen villanyvilágításra lettek átalakítva - magas kandelábereken álló, fehér porcelán gyertyákból törtek elő. Az ablakok "Kratzmann-féle" színes üvegekből készültek. Központi légfűtéssel is el volt látva és mint ilyen a legelső volt az országban.

IV. Fölavatása.

1897. szeptember 6-án kezdődött el az ünnepi fölavatása és másnap fejeződött be. A hitközség rabbisága, előljárósága, képviselőtestülete, a Chevra-Kadisa, a Cion-betegségélyző-egyesület, a meghívott vendégek, az egyházak és a különféle helybeli hatóságok és intézmények, az iskolák és a sajtó nagyszámu képviselői délután 3 órára lettek meghíva a Kisuj-utcai imaházba. Innen hosszú kocsisorokon vonult a tömeg, elől Krausz főrabbi és az előljáróság az új templomhoz szállítva át a tórákat. Az új-templom udvarán a tórákkal megkerülték a templom udvarát és a 27-ik Zsoltárt énekeltek. Majd a templom terraszán megállt az ünnepi menet és a kórus a 128-ik Zsoltárt énekelte. Ezután a tóratekerceket a templomépület egyik szobájába helyezték el. Ezután az emlékirat számos kalapácsütések kíséretében a zárókőbe lett örök emlékül elhelyezve. /17./ Másnap szeptember 7-én 10 órakor kezdődött a tulajdonképeni fölavatás. A hitközség előljárósága, az építőbizottság, az iskolaszék és az ötven tagból álló képviselőtestület a 26-ik Zsoltár zengése között lépett be a zsufolásig megtöltött templomba. A XXX.-ik Zsoltár eléneklése után a hitközségi jegyző fölolvasta a zárókőbe elhelyezett emlékirat szövegét. Utána a főkantor a Máj Tavut énekelte. Imája után előhozták a 15 tóratekerceset és a templomban való körülvitelük után az arannyal himzett, nehéz, fekete bársony függöny alatt megnyíló, remek faragásu frigyládban helyezték el. Krausz Vilmos főrabbi ezután a laterna kupolájáról lefüggő örökmécset gyújtotta meg s a szószékre lépve "a lantos király szaveival kezdvén ünnepi beszédét. Igen szépen fejtette ki a temp-

lomnak tulajdonképeni rendeltetését. A beszélőn meglátszott a meghatottság. Kezei reszkettek, amint azt a márványtól, aranytól ragyogó épületet Adonáj kegyelmébe ajánlotta." Az avatás a Szózat-tal zárult be./18./

A diplomavetési istentisztelet alatt a főkantori szolgálatokat a hitközség meghívására Friedwald Dávid gyöngyösi kántor látta el s oly áhítatot keltő sikerrel és művészettel, hogy tüstént megválasztották és máris ott marasztalták./19./

V. CSAK ÉPPEN A TÜZVÉSZ.....

És hadd sirjam el utószóként hozzá a maradék debreceni zsidók nagy bánatát. A zárókőben elhelyezett és "örök időkre lefektetett" elődök könnyörgéséből annyi vágy megvalósult. Öt évtizeden át megszakítás nélkül áhítatos gyülekező helye volt imádságainkban egyesülve hiveinknek. Közös halálaimat mondtak benne sok közös örömben és még több közös könnyeket hullajtottak benne annyi közös gyászban. Nemzedékeken át a debreceni zsidó édesapák- és édesanyáknak itt csillogtak föl örömkönyveik, amikor gyermekük született. Itt fogadott hűséget hitéhez a bármicvák ajka. Fialalpárok szeretete itt lett Isten áldásával megszentelve. Az árvák itt zokogták el a kaddist, amikor sirbatértek azok, akiket úgy szerettek. Itt szárnyaltak az ég felé a halleluják egetostromló zengései ünnepeken és hétköznapokon egyaránt. Itt borongtak bus mázskirimádságok emlékező kegyeletre. Itt hirdették zengőszavu rabbijaink évtizedeken át vallásunk Istent és embert kereső és megtaláló bibliás ígéket. Innen indultak el hőseink közös imákat sóhajtván, ha közös veszély fenyegette népet és hazát. Munkaszolgálatosaink végnélküli szenvedéseikre való elmeneteltetésük előtt ide rohantak be, itt jajkiáltottak föl a szívükben "én Istenem segíts! Sómá Jiszróél! Én Atyám segítsd meg azokat, akiket oly nagyon szeretek és akiket most itt kell hagynom! Jaj, talán soha vissza nem jöhetnek....!" Auschwitz és más haláltáborok felé induló vagonok résein is erre a templomra vetették Mártirjaink bucsuzó, riadt tekintetüket.

És Auschwitz után.....a templom, a drága templom megmaradva már messziről küldte hazaváró pillantásait a visszavánszorgó zsidókra. Az első biztató jószót is csak a templom sughatta..... Ellenség nem vehette el. Felhőszakadás nem tudta elseperni. Háboruk viharainak dühöngései sem tudták megrendíteni. 1944-ben egész utcákat és házsorokat téptek szét körülötte a bombák. És csodák-csodája a templom mindent kibirt. A templom épen maradt. Még azt is kibirta, hogy "legjobbjai az utcán heverték, temetetlen, sírhelyet nem leltek, Csecsemőt sem kimélt meg az ellen, meg sem is szánt az anyai mellen!" /Juda Halévitől. Kiss Arnold ford./ A templom mindent átvészelt. Hitler fenevadjait is túlélte. A templom sértetlenül megérte a föl szabadulást. 1946. nyarán, bár üres falak között, de mégis benne hangzott föl gyászunk és árvaságunk fájdalmi Mártirjainkért. 1947. nyarán csak éppen a tűzvész..... amikor éppen megújulni készült, hogy újra fölvegye megszakított hivatását, kupolájavitás közben kigyulladt és kupolája egész tetőszerkezetével együtt leégett.

Ott állok mellette és fájdalomban elborulva a falait simogatom. Udvara félévszázados fáinak ágain a hűvös szelek mintha a költő gyászdalát zognák: "Gyászba borult szentélyednek éke Szent oltárod baglyok menedéke - Mirhaillat, áldozatok füstje, Zsolozsmával nem száll föl az égre." /Juda Halévitől. Kiss Arnold ford./ Kiségettszemű ablakai halálba meredt szemekhez hasonlitanak, elmondhatatlan mély fájdalmakat föl idézve. Nem integet már többé a kupolája sem közelről, sem a messzeségből.....
Csak éppen a tűzvész.....
Csak éppen a tűzvész.....

Dr. Weisz Miksa.

E közleményhez tartozó jegyzetek a 208 oldalom.

-o-o-o-o-

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

=====

E M L É K E Z É S E K A S Z Ő S Z É K E N

- 5716 szukkosz első napján a Dohány -
utcai templomban.

=====

Amikor idelépek megilletődötten, emlékekkel, érzésekkel telítve, úgy érzem, hogy mindaz, amit el szeretnék mondani bennefoglaltatik abban a 4 héber szóban, amelyet a sátoros Ünneppel kapcsolatban felolvastunk a Tórából: U-szemachtem lifné Hasém Elauhéchem /"Örüljetek az Örökkévaló előtt, a Ti Istenetek előtt."/

Mert valóban mélységesen örül a szívem valahányszor ebbe a szent hajlékba beléphetek, mert alkalmam nyílik eleget-tenni bölcseink előírásának /Berochausz IX.1./ amelynek értelmében benedikciót, áldásmondatot hangoztasson az ember azon a helyen, ahol csoda történt vele. Már pedig pár nap múlva lesz 11 éve annak, hogy ezer és ezer zsidó testvérünket összeterelték ebbe a templomba, mint a levágásra való áldozatokat és amikor a második emeleti karzatnak egyik sarkában két éjszakát töltöttem családommal együtt, sose hittem volna, hogy láthatom valaha ennek a templomnak ajtatos gyülekezetét. És így azóta mindig érzem, hogy az isteni gondviselés csodája megnyilatkozott nekem ezen a helyen.

És örvend a szívem annak a megbizásnak, amelyet ennek a templomnak a hivatása magaslatán álló főabbija a Hitközség Elnökségével karöltve adott nekem, hogy én magyarazzam az ígét ebben a templomban, mint 50 évvel ezelőtt. Szív szerint vállalkoztam erre a feladatra, mert tudom, hogy ennek a templomnak tanítómestere jól ismeri állandó hallgatóságát és tudja, hogy rájuk is vonatkozik a Midrásnak /Berésisz Rábbo/ megállapítása, hogy Izrael fiai a Tóra-igéssel kapcsolatban hasonlítanak a halakhoz: bármilyen bőséges vízben élnek, felülről hulló esőcseppeket is igyekeznek felfogni

és ennek a templomnak a hívei is állandóan merit-
hetnek a Tóra üdítő forrásvizéből, de azért a
máshonnan jövő csepp felé is fordul figyelmük és
érdeklődésük.

De azért is vállalkoztam erre a megtisz-
telő feladatra, mert most is visszhangoznak lel-
kemben Jirmijáhu tanításai, mint akkor, amikor
mint egész fiatalember, 50 évvel ezelőtt hirdet-
tem hitünknek igazságát a magyar zsidóság eme
legnagyobb templomában, bizonyos féltékenységgel:
"Ne mondd, hogy fiatal vagyok, hanem ahova küldé-
lek menj és amit rendelék azt mondjad." Hivatás-
érzetem és a Gondviselés más működésiteret szánt
nekem, és a szószék helyett tanházban egy fél év-
századon át oktattam, neveltem Izraelnek tanító-
it és jövődj vezetőit, hogy a templomba jövő
zsidó hívó erőt és tanulságot merithessen tanítá-
saikból.

Ötven esztendő után ismét állok ezen a
szószéken! Ha visszatekintek az elmúlt fél évszá-
zadra, úgy látom, hogy hatalmasan előtört a tech-
nika, de nem az etika, hogy Tóra tanítása üdítő
harmat most is "amikor a föld óriásokat leteri-
tett /"v-erecz refoim tappil"/, trónok ledőltek,
országok megszűntek és ismét megvalósult Jesaja
igéje: Elszáradt a fű, elhervad a virág, de Is-
tenünk szava megmarad örökre."

Örvend a szívem, hogy 60 év óta hallhat-
tam ezen a szent helyen az Ige magyarázatát. Még
emlékézem Dr Kohn Sámuel gondosan megszerkesztett
beszédeire, amelyeknek alaptanítása volt: a zsi-
dóság maga a humanizmus. És gyönyörködhettem kar-
társának a híres történetkutatónak, Dr Kayser -
lingnek német fejtegetéseiben, amikor szent ha-
ragját szatirikus mezbe burkolta, amikor fájdal-
ommal említette, hogy néha a hitszónoklat olyan
szerepet játszik a hívek körében, mint a bölcs
nagybácsi a családban: meghallgatják, de nem
hallgatnak rá. Mellettük működött több mint egy
évtizeden át hitszónokként Dr Weiszbürg Gyula,
aki halk szavú tolmácsolója volt a tórai szociá-
lis igazságérzetnek. Hallgatóságom még emlékezik
a nagyműveltségű Dr Fischer Gyula és a korrekt,

pontos, lelkiismeretes Dr Grosszmann Zsigmond fő-
rabbik igehirdetésére. Egyik megkapó élményem volt,
amikor Dr Hevesi Simon, a csodás erejű rétor az
egyik szószékről beiktatta rabbi hivatalába a szem-
benlévő szószéken álló fiát, Dr Hevesi Ferencet,
felejtethetetlen szavakkal. De vajjon hiába hangzot-
tak-e a tanítások ezeknek az ihletett férfiaknak
ajakáról? . Az nem lehet! Nemcsak a természetben
nem vész el semmi, hanem a szellemi életben sem.
Abban, hogy vannak még zsidók, akik templomba gyü-
lekeznek, tehát bennünk is általunk is, élnek az
ő tanításaik is.

Örül a szívem, hogy ötven év után, 75 éves
koromban annyi világtörténeti összeomlás után is
csak azt hirdethetem: "Hochén" szilárdan megállni
a Tóra útján! Ez a szó "hochén" a héber betűk arit-
metikájában hetvenötöt jelent. Ez a szó a bibliai
szókincsben csak egyszer fordul elő, amikor Jósua
könyvében /3 fejj.17/ elmondatik, hogy a kohániták
a Jordán áramlásai közepette "szilárdan" megálltak.
"Én a multnak embere vagyok, de ez a mult kell,
hogy a jövőnek alapjává legyen." Ezt a mondatot
nem én szövegeztem így, Testvéreim, hanem Kossuth
Lajos írta az emigrációból. Már maga az is jellem-
ző a zsidóságra, arra a szellemre, amely ebben a
templomban uralkodott mindig, hogy az igazságot el-
 kell fogadni bármilyen származásu embertől. Nem le-
het és nem szabad tehát szembeállítani zsidóságot
és általános humánumot. Az út ne a zsidóságból ve-
zessen kifelé, hanem a zsidóság keretén belül kell
kifejlesztenünk energiánkat az emberiség nagy cél-
ja iránt. És ezt Szukkosz ünnepén joggal hangsú-
lyozhatjuk! Felolvassuk Zecharja próféta látomását
a szebb jövőről, amikor az emberiség megünnepli
a sátorok ünnepét és "azon a napon leszen az Örökké-
való egyetlen és neve egyetlen." És bölcseink ma-
gyarázata szerint a sátoros ünnepen a bibliai idők-
ben az egész emberiségért, az összes népekért mu-
tattak be áldozatot, és így valósult meg a zsidó
történetíró szomorúságában is büszke szava: a kül-
világ népei minket tekintettek áldozatnak, mi pedig
őérettük, megjavulásukért áldoztunk Istenünknek!
Örvendjete az Örökkévaló előtt! De, miért

éppen a sátorral kapcsolatban? A zsidóságra jellemző, hogy a pogánysággal ellentétben nem plasztikus jelképekben, hanem cselekvő, rituális szimbólumokkal tanít életfelfogásra, erkölcsi cselekedetekre. Minden péntek este mondjuk imánkban: "Terjeszd ki felénk békédnek sátorát." A sátor tehát a biztonságnak, a védettségnek a jele. Másrészről azonban a próféta az elárvultságot, a gyengeséget úgy írja le, mint a "sátor a kunyhóban." A sátor tehát egyszerre a biztonságnak és a bizonytalanságnak, az állandóságnak és az esendőségnek a jelképe. Ezzel hirdetni akarja: minden emberi erő omladozó, csak az Istenbe vetett hit ad neki állandóságot és erkölcsi értéket. Ez a felfogás arra nevel, hogy ne tekintsük az életet csupán alkalomnak könnyű örömekre, ne tekintsük gyötrelmennek és szenvedésnek, hanem kötelességnek, amelyet teljesítenünk kell olyan irányban, ahogy ezt a Tóra előírja. Erre a kötelességre utal a hagyománynak előírása: /Szukkosz I.1./ "Aki 10 méternél magasabbra építi sátrát, vagy 80 cm-nél alacsonyabbra, nem tesz eleget a vallás-törvénynek", mert aki tulzott magasságokban látja a dolgokat, ez époly kevésbé szolgálja a zsidóságot, mint aki lealacsonyítja és mélységben látja Izrael sátorát. Ne mondja tehát egy zsidó hívő sem, ha arról van szó miképpen biztosítsuk a zsidó jövőt, hogy egy évtized múlva is legyenek zsidó gyermekek, akik ismerik a héber betűt, ne mondja, hogy: majd csak lesz valahogy. De az ellenkezőjét sem szabad mondani: "Minden hiábavaló"! Zsidó-életünkben a délibáb olyan veszélyes, mint az ingoványba vezető lidércfény. A sátorra vonatkozó vallástörvényi előírás ezzel szemben hangoztatja: aktiv, tevékenységen épülő optimizmusra van szükség, mert a zsidó-öröm azt jelenti: "Isten megáld téged, ha cselekedni fogsz." A zsidó öröm lényegét írja le a talmud egy mestere: "Az isteni dicsőség nem nyilatkozik meg sem a felületességben, sem a léhaságban, sem a hiábavaló szomorkodásban, hanem abban az örömben, ha micvót gyakorolunk, ha jót tehetünk, /Sabbosz 30.b/ micvó az ima a templomban, micvó a templomon kívüli vallás-erkölcsi zsidó élet, micvó a gyermeknek nevelése közössé-

günk szeretetére.

"U-szemachtem lifné Hasém Elauehéchem". Ez a 4 szó tehát azt jelenti: "örüljeteK", /emberek vagytok, szeressétek az életet/, "az Örökkévaló előtt" /örüljeteK, mert csak Istenbe vetett hittel kap az életöröm értéket/ "Istenetek előtt" /örüljeteK, mert hűtlenséget követnének el multunk ellen, ha nem zsidó keretben biztosítanók öröminK morális értékét./

A Misna egyik mestere, Ben Azzaj az ima tartalmáról azt tanította: halát adni a multért, aggodva imádkozni a jövőért. /Berochaus 54a./. Amikor ebben az ünnepélyes pillanatban halát adok a Gondviselésnek a multért, aggodó lélekkel fohászokodom: hogy ez a templom a jövőben is töltsse be hivatását, hogy az Istenhitnek üditő kutfeje, a tórai eszméknek bevehetetlen mentsvára maradjon.

Dr. Richtmann Mózes.

-o-o-o-o-

-o-o-o-o-

=====
Dr. RICHTMANN MÓZES BIBLIOGRÁFIÁJA
=====

E bibliográfia egyáltalában nem törekszik teljességre. Sőt, gondos válogatás eredménye. 50 év termésének legjava lesz itt felsorolva.

Dr. Richtmann Mózes teljes bibliográfiája felülmulná az 1000-es számot is. Így például a Zsidó Ujság /1925-1938/, majd az Ortodox Zsidó Ujság 1939-1944/ névtelen vezércikkeinek legtöbbszét dr. Richtmann Mózes írta és emellett más zsidó lapokban is rendszeresen megjelentek cikkei. 1912-ben mint felelős szerkesztő jegyzi a Hitközségi Szemle III. évf. 10-12. számait. A Zsidó Szemlének 1917. január 1-től /XII. évf. 1. sz./ főmunkatársa, majd 1918. március 15-től /XIII. évf. 11. sz./ 1919. március 16-ig /XIV. évf. 11. sz./ szerkesztője

volt. A Zsidó Szemlének 1939-ben történt betiltatása után a lap pótlására számonként más-más fejléc alatt megjelenő röpirat szerkesztésében vesz részt intenzíven. A röpiratból 1939-től 1944-ig összesen 44 szám jelent meg. 1945 után a Zsidó Szemle folytatásának, a Zsidó Szemle Problémáinkról című kiadvány -amíg megjelenhetett- szerkesztésénél működik.

E bibliográfia magába foglalja dr. Richtmann Mózes tudományos munkásságát; tudományos recenzióit; néhány ismeretterjesztő cikket, valamint 4, a szerző személyére vonatkozó cikket. Ezenkívül -mutatóba- még néhány cikket, hogy az ünnepeelt munkásságának lehetőleg minden oldala bemutatásra kerüljön. Az ilyesfajta válogatás természetesen nem ideális, bizonyos mértékben "szubjektív" jellege van, de a körülmények kényszerítőek voltak.

Richtmann professzor ur egész életét a zsidó jövő biztosítására áldozta; mind tanári /1906-tól a Bécsbe távozott Krausz Sámuel utóda-ként tanította az Országos Izraelita Tanítóképző Intézetben a zsidó tárgyakat, egészen az Intézet megszüntetéséig, majd 1950 óta az Országos Rabbiképző Intézet tanára/, mind publicisztikai munkássága e célt szolgálta. Írásainak nagyrésze meg-megújuló harc a következő nemzedék pozitív zsidóságának biztosításáért.

==

Dr. Richtmann Mózes életéről és munkásságáról dr. Scheiber Sándor cikke: dr. Richtmann Mózes hetven éves. Új Élet 1950.VI:38.

==

1904.

Az arab-zsidó ujplatonikusok etikai nézetei./Doktori értekezés./ Budapest, 1904. 48. o.
Egy-héber krónika magyar vonatkozásai. Abrohom Róuben Trebitsch CHJYT: Kaurausz Hóittim Bruno 5561.- Zsidó Néplap I:29. 7-8.
Homónai költők és Chájjim Jáakauv Unger: Higó-jauv böchinaur Fr.a.M. 5614. és Avrohom Mordecháj Rottenberg: Másszó báárov bájaár, Ofen 5624.

-Homonna és vidéke IV.48 1-3.

1905.

"Hidd el Homonna lányait." /Vörösmarty: Hábador.

/Homonna völgye./ Homonna és vidéke V:7. 1-2.

Kayserling /1829-1905. -MZsSz XXII. 201-204.

Dr. Kayserling élete és művei. -MZsSz. XXII. 205-212.

Zsargondal a zsidó katonáról. /Ún drauszen iz e finsztere nacht/ -MZsSz XXII. 257-258.

Landau Ezekiel prágai rabbi /1713-1793/ és a magyar zsidók. -MZsSz XXII. 298-343.

Landau Ezekiel prágai rabbi /1713-1793/ és a magyar zsidók. Adalék a magyar zsidó községek és rabbijaik történetéhez a XVIII.században. /Adalékok a magyar zsidók történetéhez. 1. szám, kiadja: Blau Lajos./ Budapest, 1905. 55. o./-MZsSz XXII./

1906.

Pótlások "Landau Ezekiel" cikkemhez, -MZsSz XXIII. 157-161.

Az ujhelyi csodarabbi. /R. Mose Teitelbaum/ -Szombati Ujság I:14-15. 7-8.

Schweiger Márton. IMIT Évkönyv. 286-292.

Talmud commentaries. The Jewish Encyclopedia XII. 27-30. New York and London 1906.

Theophany. The Jewish Encyclopedia XII. 137-138. New York and London 1906.

1907.

Héber feljegyzés Rákóczi kurucairól. -MZsSz XXIV. 27-32.

Magyarországi hírek az álmessziásokról. -MZsSz XXIV. 147-156.

1909.

Juda Taurizi arab Eszter-kommentárja. -MZsSz XXVI. 13-34.

Lengyel Samu. /Mesterem jubileumára/ -Homonna és Vidéke IX:26. 1.

1910.

Bacher Vilmos, mint orientalista. -MZsSz XXVII. 148-158.

Bacher Vilmos, mint orientalista. Blau: B.V. élete és működése, 60-ik születésnapja tiszteletére. Budapest, 1910. 148-158. /-MZsSz 1910 XXVII. A kötet többi cikke is azonos./

Arab vonatkozású tanulmányok magyar nyelven az utolsó négy évtizedben. Keleti tanulmányok. Göldziher Ignác születésének hatvanadik évfordulójára írták tanítványai. Budapest, 1910. 65-96.

1911.

dr. Guttman Mihály talmudi ecyklopédiája. Mártéach hátálmud Clavis Talmudis. Tomus primus. Budapestini MCMX. -Magyar Zsidó Almanach I. 222-2236.

Gyakorlati hitoktatás. -Magyar Izrael IV. 26-28.

Hitoktatók képzése. -Hitközségi Szemle II. 181-184.

1912.

A régi Magyarország zsidósága /1711-1825/. -MZsSz XXIX. 9-40, 91-122, 241-245, 298-318.

Tauró va-avaudo. /lásd dr. Heller Bernát: Vallásoktatás. Magyar Izrael IV. 1911. 209-211./ -Magyar Izrael V. 10-16.

Zsidó hősök. Hadrián császár zsidó ellenfele. -Remény. A múlt és Jövő ifjusági melléklete I. 1-5.

Az utolsó középkori zsidó miniszter. -Remény. A Múlt és Jövő ifjusági melléklete. I. 37-40.

Nordau a vallás szerepéről a történetben. -Hitközségi Szemle III. 14-19.

A legújabb vallásbölcseleti kísérlet. /Rudolf Eucken, Ignáz Ziegler/ -Hitközségi Szemle III. 168-173.

1913.

A régi Magyarország zsidósága /1711-1825/. /Adalékok a magyar zsidók történetéhez. 6. sz. kiadja: Blau Lajos./ Budapest, 1913. nyomtatott: Kohn Mór Vác. /-MZsSz 1912 XXIX./

ismertette: dr. Singer Leó: dr. Richtmann Mózes: A régi Magyarország zsidósága. Múlt és jövő III. 335.

A zsidók folyamodványa az 1807-i országgyűlés alkalmából. -MZsSz XXX. 63-78.

Vallási vitatkozás Németországban. -Hitközségi Szemle IV. 32-35.

Magyarországi héber írók 1840-ig. Jökusziél Jöhudó Grünwald: Hájhudim böungária. Vác 5673. -Zsidó Szemle VII:2.14.

▲ zsidóság egysége irodalomtörténeti megvilágításban. / dr. Kecskeméti Lipót: Egy zsidó vallás van-e, több-e? Nagyvárad, 1913./ Zsidó Szemle VII:23. 5-7.

1914.

Az első magyar zsidó szimfónia. /Major J. Gyula: Balatoni szimfónia./ -Múlt és Jövő IV. 435-436.

Dr. Bacher Vilmos /1850-1913/ -Zsidó Szemle

VIII:1. 6-7.

▲ nagy filozófus nagy tévedése. /Válasz Cohen Hermann levelére./ -Zsidó Szemle VIII:7. 2-4.

▲ császárváros zsidósága. IMIT Évkönyv. 163-188.

1915.

▲ Dardanellák körül. /dr. S. Krauss: Studien zur byzantinisch-jüdische Geschichte. Wien 1914./

-Zsidó Szemle IX:16. 7-8 és IX:17. 14-15.

1916.

▲ zsidó házasságjog hadi fejezete Mause Feldmann: Háccóó lötavasz bönausz Jiszróél hoágunáusz semészu, vöseneelmu bááléhen bamilchómó Pest 5676. -Zsidó Szemle XI:19. 5-6.

Chanukka vagy makkabeusi ünnep. -Zsidó Szemle XI:24. 1-2.

1917.

▲ zsidókérdés Magyarországon. Akik szerint van zsidókérdés. -Huszadik Század XVIII. 129-132.

▲ zsidókérdés Magyarországon. Akik szerint van zsidókérdés. A Huszadik Század könyvtára 64 sz. 129-132. /-Huszadik Század XVIII./

▲ zsidókérdés Magyarországon. -Zsidó Szemle XII:32. 1-2. /A Huszadik Század XVIII./

1918.

Beszámoló. -Zsidó Szemle XIII:21-22. 18-19.

1919.

Magyar-Svájc vagy Kis-Magyarország? -Zsidó Szemle XIV:1. 2.

/lásd B/akonyi/ K/ároly: Magyar-Svájc, Kis-Magyarország és a cionisták. Nemzeti Ujság 1920. II:23. 5./

Philo nemzeti érzése. -Zsidó Szemle XIV:7. 7-8.

/lásd dr. J. Mieses: Das nationale Bewusstsein Philos von Alexandrien. Freie Jüdische Lehrerstimme. VII:11-12. 124-126. Wien 1919./

Salom. -Zsidó Szemle XIV:11. 1.

1920.

Ortodoxia és cionizmus. /Roth M.A. zcl. a pápai ortodox hitközség néhai főrabbijának "Der Zionismus vom Standpunkte der jüdischen Orthodoxie" című iratát átdolgozta, magyarra fordította és bevezetéssel ellátta..../ Budapest, /1920/40.o.

1922.

A halhatatlan füzet. /Pinsker századik születésnapja/ -Mult és Jövő XII. 30-31.

Zsidó pacifizmus. /dr. Guttman Simon: A béke gondolata a Bibliában. Bp. /1922/ -Mult és Jövő XII. 354.

1927.

Szombat-almanach. Zsidó naptár 5688-ra, -/szerkesztette és a cikkek egyrészét írta: .../Budapest, /1927./ 256+XII. o.

1932.

Egy furcsa könyv története. /A Szombat-almanach története 1927./ -Szombat V:2. 8-10.

1935.

És mi lesz a Tórával? /dr. Heller Bernát mellett./ -Zsidó Szemle XXX:4. 5.

1936.

Mendelssohn Mózes, mint a zsidóság védelmezője. IMIT Évkönyv 79-99.

1939.

Splényi a magyar, Gregoire a francia püspök. Idő-
szerű reminiscencia. -Zsidó megújulás 11. o.

1940.

Uj zsidó világnézet? /lásd dr. Gábor János: Visz-
szapillantás egy közgyűlésre. M.I.H.T.L. II:7
3-4./ -Magyar Izraelita Hitközségi Tisztviselők
Lapja II:9. 2-3.

1943.

Hullálmélet a zsidó sorsról. /dr. Buk Miklós:
A kétezeréves ut. A zsidókérdés történet-socio-
lógiaja. Bp. 1943. Javne-könyvek 13. sz./ Küzd-
ve, bizva... 11-15.

1946.

Verduntól Szilágyocsehig. Az Aguna-kérdés irodalmá-
hoz. -Az Országos Rabbiegyesület értesítője 1946.
20-22.

1947.

Egy haláchikus emlékmű margójára: Jörusász pölétó.
Kauvec tösuvausz löháláchó migdaulé mödinász
hungáriá áser rubbom nehergu ál ködusász hásém
böész hágzéró bisnász 5704-. HJD. Budapest 5706.
-ORE értesítője. 1947. ápr. 44-48.

Az iskolaalaptól a Zsidó Alapig. -Zsidó Szemle
problémáinkról. 1947: II.9.

▲ kétféle olaj. -Doar Mizrachi. 1947. május 1. o.
▲ hitközségi politikai cionizmusa. /Áttekintés/
-Zsidó Szemle problémáinkról. 1947:6. 8-10.

- 1948. -

Palesztina-szótár, szerkesztette: Gellért Endre és
Zsoldos Jenő. Bp. /1948/ munkatársak:... /Az Or-
szágos Izraelita Tanítóegyesület kiadványai. 4.sz/
Nemzedékről-nemzedékre. /Az Országos Rabbiképzőin-
tézet 70. éves jubileumára./ -ORE értesítője
1948. jun. 13-16.o.

Krausz Sámuel /1866-1948/. -ORE értesítője 1948.dec.
48-53.

1949.

Izrael előharcosa, Pfeifer /Pap/ Izsák emléke,
szerkesztette: dr. Scheiber Sándor. Bp. 1949.
10-19.o.

1950.

Ötven év távlatából. /A századforduló zsidó élete./
-Uj Élet VI:30. 7.

1951.

A nő irigy purimi szerző. Mászechesz Purimmögi-
lász szöszórim. Mh^r Kalonymos. -Uj Élet VII:12.
5-6.

Mégegyszer Sabbatáj Donnolo. Zsidó orvos a kato-
likus legendában. /lásd Uj Élet VII:27. 2.o.,
VII:28. 5.o.,VII:29.5.o./ -Uj Élet VII:30. 5.

A szidra szövege nyomán. /Nauách/ -Uj Élet VII:44.
3.

1952.

A százéves Kaufmann Dávid. -Uj Élet VIII:23. 5.
és VIII:24. 4.

Avicenna. -Uj Élet VIII:36. 4.

dr. Meisel pesti főrabbi halálának évfordulójára.
- Uj Élet VIII:49. 3.

1953.

Bölcs Salamon trénfosztottsága. -Uj Élet IX:1.3.
Emlékezés a Chaszam Szóféra. -Uj Élet IX:8. 4.

1954.

Reich Koppel főrabbi emlékezete /1838-1929/. - Uj
Élet X:11. 2.

-o-o-o-o-

Önálló munkák.

Az arab-zsidó ujplatonikusok etikai nézetei.
1904.

Landau Ezekiel prágai rabbi /1713-1793/ és
a magyar zsidók. 1905.

A régi Magyarország zsidósága /1711-1825/.
1913.

Ortodoxia és cionizmus. 1920.

Szerkesztések.

Hitközségi Szemle 1912.
Zsidó Szemle 1918-1919.
Szombat-almanach 1927.

Gyűjteményes munkák és sorozatok.

Bacher Vilmos élete és működése. 60-ik születésnapja tiszteletére. 1910.
Huszadik Század könyvtára. 64.sz. 1917.
IMIT Évkönyve. 1906. 1914. 1936.
Jewish Encyclopedia XII. 1906.
Keleti tanulmányok. Goldziher Ignác születésének hatvanadik évfordulójára. 1910.
Magyar-Zsidó Almanach. /Mult és Jövő I./1911.
Palesztina-szótár. 1948.
Pfeifer /Pap/ Izsák emléke. 1949.
Szombat-almanach. 1927.

Ujságok.

Doár Mizráchi
Hitközségi Szemle
Homonna és Vidéke, Homonna.
Huszadik Század
Küzdve, bizva... /Zsidó Szemle folytatása/
Magyar Izrael, Nagykanizsa
Magyar Izraelita Hitközségi Tisztviselők
Lapja.
Magyar-Zsidó Almanach /Mult és Jövő I./
Magyar-Zsidó Szemle
Mult és Jövő
Országos Rabbiegyesület értesítője /Magyar
Izrael folytatása/
Remény. A Mult és Jövő ifjusági melléklete.
Szombat.
Szombati Ujság, Miskolc-Debrecen.
Uj Elet
Zsidó Megújulás /Zsidó Szemle folytatása/
Zsidó Néplap
Zsidó Szemle
Zsidó Szemle problémáinkról /Zsidó Szemle
folytatása ./

Last, but not least: itt köszönöm meg Scheiber Sándornak, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának segítségét a bibliográfia összeállításában.

Szappanos Adám.

-o-o-o-o-

Richtmann professzor örökmozgó, nyugtalan szelleme most sem pihen. Büszkéek vagyunk arra, hogy alkotásaival a VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE 1955-ben megjelent számait gazdagította.

Igy bibliográfiájából válogatott adatokat kiegészíthetjük a következőkkel:

1955

Uj évfolyam elé. Vidéki Rabbikar Körlevele 1955. II.évf. 1-4.

Mózes leszállt a hegyről. Dr. B.Rippner sóvuau-szi prédikációjának korszerűsítése. Vidéki Rabbikar Körlevele 1955. II.évf. 72-74.

S.J.

=====
folytatás 194 oldalról

JEGYZETEK: 1."Debreceni Ellenőr" /D.E./1893. II. 13.--- 2.u.o.1893.II.17.;---3.u.o.1893.VI.14.--- 4.u.o.1893.VI.21.---5.u.o.1893.VI.22. és 1894. II.14. számok.--- 6.1894.VI.12.---7.Az "Alapokmány" szerint.---8.D.E.1893.VI.22.---9.u.o. 1894. VI.15.--- 10.u.o. 1894.VI.21. és 25 számok.--- 11.u.o.VII.17 számban.--- 12.Tóth Árpád költő édesapja.--- 13. 1. D.E. u.o. VIII.7 számát és az "Alapokmány" teljes szövegét közli a D.E.1895. VII. 23.száma.--- 15. u.o. 1896.IX.9. és 1897. I.11.--- 16. Ami a templomból ma is megvan és áll jelen időbe tettem, ami elpusztult mult időbe.--- 17. Az "Emlékirat" teljes szövegét közli a D.E. 1897. IX-8.száma.--- 18. lásd u.o.--- --19. u.o. 1897. IX. 10.

-o-o-o-o-

U T Ó S Z Ó

Dr. Richtmann Mózes professzor 75-ik születésnapjára tanítványai, tisztelői és barátai bábérkoszorút fontak. E koszoru minden egyes leve lére egy-egy tudományos cikket irtak.

Csak szerényen, néhány mondatban szeretném a bábérkoszorut összefüzni.

Ritkán volt alkalmam véle találkozni. Hat évvel ezelött, amikor megismerkedtünk, mély benyomást tett rám első beszélgetésünk alkalmával. Zsidó aktuális problémákat vitattunk meg. Tüzes szemmel, fiatalos lélekkel, zsidó szivvel és nagy hozzáértéssel fejtegette véleményét és állításait hasonlatokkal és régi történetekkel világította meg. E történetek hallatára szinte megdöbbenett hatalmas memoriája. Ugyanakkör feltünt villogó, okos szeme, aminék szuró, lobogó tüze mintegy bizonyította állításainak helyességét. Ha áll az a mondás, hogy a szem a lélek tükre, ugy ez minden tekintetben áll Richtmann Mózes professzorra.

Akinek szerencséseje van a professzor ismeret-ségének körébe tartozni, - és ilyenek sokan vannak - és vele beszélgetni, az nem felejtí el lenyügözö és humorosan szellemes modorát, amelyet mindég csak élvezni lehet.

Több ízben volt szerencsém előadásait hallgatni. Ezek az előadások a tudásnak és ismereteknek óriási tárházára mutattak. Odaillo élcekkel, sziporkázó, szellemes megjegyzésekkel füszeretzte ezeket az előadásokat. Közvetlen, tanító módon közeledett közönségéhez. Különösen az tetszett benne, hogy sohasem tekintette a hallgatóságot képzett teológusoknak, hanem tanulnivégyó, érdeklödö zsidó embereknek. Ezzel kötötte le hallgatóságát.

A VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE nagyon nehéz körülmények között folytatott munkájáról Dr. Heves Lajos, a Magyar Izraeliták Országos Irodájának elnöke bevezetőjében méltó módon emlékezett meg. Itt azt szeretném hozzáfűzni - s ez jellemző Richtmann Mózes professzor szellemi üdeségére - az UNNEPELT az első számtól kezdve érdeklődéssel, és jószándéku tanácsokkal buzdította a KÖRLEVEL szerkesztőjét és munkatársait.

Adjon a Mindenható Isten hosszú életet Richtmann professzornak, hogy tudását, ismereteit még hosszú ideig adhassa át a fiatal generációnak és szolgálhassa az egész zsidóság javát.

Mi - az egyszerű hallgatóság - boldogok leszünk, ha hallhatjuk előadásait és vele való beszélgetéseink alkalmával élvezzük bölcs tanácsát és figyeljük lenyűgöző tekintetű szemének villanását.

Dr. Reis Sándor

az Alföldi Izraelita Községkerület
elnöke.

-o-o-o-o-

